

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR KRIMINOLOGIJOS KATEDRA

ANŽELIKA ORAITĖ

Baudžiamosios teisės ir kriminologijos nuolatinų magistrantūros studijų programa
(Studijų programa 62401S111)

**JURIDINIŲ ASMENŲ BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS
MODELIS IR PRAKTINIS JO ĮGYVENDINIMAS LIETUVOS IR
UŽSIENIO VALSTYBIŲ BAUDŽIAMOJOJE TEISĖJE**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas
Doc. Dr. L. Pakštaitis

VILNIUS, 2011

TURINYS:

TURINYS:.....	2
ĮVADAS	4
I. JURIDINIO ASMENS TEISINIO STATUSO YPATUMAI.....	7
1. Juridinio asmens prigimties aiškinimo teorijos	7
1.1. Fikcijos teorija	8
1.2. Realybės teorija	9
1.3. Agregato teorija	10
1.4. Juridinio asmens neigimo teorija.....	11
2. Juridinio asmens samprata bei požymiai	12
3. Juridinis asmuo kaip baudžiamosios teisės subjektas.....	14
4. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo ištakos Anglo-saksų teisinės sistemos valstybėse.....	19
5. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo ištakos kontinentinės teisinės sistemos valstybėse.....	24
6. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės reglamentavimas tarptautinėje teisėje.....	28
II. JURIDINIŲ ASMENŲ BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS TAIKYMO DOKTRINŲ SKLAIDA BEI JŲ PRAKTINIS TAIKYMAS.....	31
1. Juridinių asmenų netiesioginės atsakomybės doktrina.....	32
1.1. Nusikalstamos veikos padarymo juridinio asmens naudai ir interesais požymio problematika	35
1. 2. Nepakankamos priežiūros ar kontrolės požymis	39
2. Juridinių asmenų identifikavimo doktrina.....	43
2. 1. Vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje einančio asmens požymis.....	45
2. 3. Nusikalstamos veikos padarymo juridinio asmens naudai ir interesais požymio praktinis taikymas Lietuvos baudžiamojoje teisėje	51
3. Visumos (kolektyvinės kaltės) doktrina	53
III. JURIDINIO ASMENS KALTĖS PROBLEMATIKA.....	56
1. Kaltė – būtinasis baudžiamosios atsakomybės požymis	56
1.1. Vadovo kaltės (angl. <i>managerial mens rea</i>) koncepcija	58
1.2. Sudėtinės kaltės (angl. <i>composite mens rea</i>) koncepcija.....	61
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI:	63
ANOTACIJA.....	64
ANNOTATION.....	64

SANTRAUKA	65
SUMMARY	66
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	Error! Bookmark not defined.

IVADAS

XVI – XVIII amžiuje juridinio asmens¹ baudžiamosios atsakomybės klausimas buvo sprendžiamas labai paprastai – dominuojant klasikinei *societas delinquere non potest* doktrinai, baudžiamoji atsakomybė juridiniams asmenims apskritai netaikyta. Tačiau pramonės perversmas ir jį lydėjusi industrializacija jau XIX amžiaus viduryje paskatino kai kurių užsienio valstybių įstatymų leidėjus bei teismus iš naujo pažvelgti į juridinio asmens teisinės atsakomybės reglamentavimą. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės klausimas ilgą laiką buvo, o kai kuriuose valstybėse, pavyzdžiui, Vokietijoje, Rusijoje, išlieka problemiškas. Teisės doktrina išskiria bent keletą priežasčių, neleidusių įtvirtinti juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę, kurios iš esmės susijusios su juridinio asmens, kaip *persona ficta* traktavimu bei juridinio asmens kaltės nustatymo problema. Šiuo metu juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės institutas kaip *ultima ratio* priemonė yra įtvirtintas daugelio pasaulio valstybių baudžiamojoje teisėje. Anglija, Jungtinės Amerikos Valstijos, Australija, Kanada, Nyderlandai, Prancūzija, Estija ir Lietuva – tai tik nedidelė dalis valstybių, pripažįstančių ir taikančių juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę. Atkreiptinas dėmesys, kad juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės instituto *pradininkės* (Kanada, Anglija, Jungtinės Amerikos Valstijos) turi galias juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės modelio taikymo tradicijas bei išplėtotą teismų praktiką. Tuo tarpu daugelis kontinentinės teisės tradicijas puoselejančių valstybių, tarp jų ir Lietuva, iki šiol stokoja teismų praktikos bei nuoseklaus juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės modelio pagrindimo.

Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės modelio problematikai, skirtingai nei Jungtinėse Amerikos Valstijose, Anglijoje, Kanadoje ar Australijoje, skiriama mažai dėmesio. Tik keletas autorių, būtent – E. Sinkevičius, G. Šulija, V. Šulija, R. Drakšas, I. Ligeikaitė, L. Meškys, D. Soloveičikas moksliniuose žurnaluose publikavo straipsnius, kuriuose analizuojami pavieniai su juridinių asmenų baudžiamąja atsakomybę susiję aspektai. Pirmoji, ir kol kas vienintelė, lietuvių kalba parašyta knyga, kurioje išsamiau analizuojamos juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlygos pagal Lietuvos, užsienio valstybių bei tarptautinę baudžiamąją teisę – 2006 metais išleista D. Soloveičiko monografija „Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė. Lyginamieji aspektai“².

¹ Šiame darbe sąvokos “įmonė”, “organizacija”, “korporacija” yra vartojamos kaip sinonimai ir suprantamos plačiąja “juridinio asmens” prasme. Sąvoka “juridinis asmuo” apima viešuosius ir privačiuosius juridinius asmenis, išskyrus valstybę, savivaldybę, tarptautinę viešąją organizaciją ir kitus juridinius asmenis, kurie pagal susiklosčiusią praktiką nėra laikomi nusikalstamos veikos subjektais.

² Soloveičikas D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai): monografija // – Vilnius: Justitia, 2006, p. 121.

Pasirinktos temos aktualumą lemia tai, kad juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės modelio taikymo pagrįstumas iki šiol kvestionuojamas ne tik užsienio valstybių baudžiamosios teisės teoretikų ir praktikų, šiuo klausimu tarpusavyje nesutaria ir Lietuvos mokslininkai, bent iš dalies nagrinėję juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės problematiką. Lietuvos baudžiamosios teisės doktrina yra pasidalijusi į dvi „stovyklas“: baudžiamosios atsakomybės kritikų bei šalininkų. R. Drakšas, priklausantis pirmajai „stovyklai“, neigė juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę, juridinio asmens gebėjimą būti nusikalstamos veikos subjektu bei atmetė praktinį juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės naudingumą bei teorinį pagrįstumą. Visiškai priešingos pozicijos savo darbuose laikėsi V. Šulija, G. Šulija, D. Soloveičikas ir E. Sinkevičius. Šiame darbe tikslinga teisiškai įvertinti abi nuomones.

Temos naujumą bei aktualumą taip pat lemia ir tai, kad anksčiau minėtų Lietuvos mokslininkų negausios publikacijos, susijusios su baudžiamosios atsakomybės juridiniam asmeniui taikymu, buvo parengtos ir publikuotos dar iki 2009 metų, kuomet Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – LR Konstitucinis Teismas) dar nebuvo pasisakęs dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo³.

Tyrimo objektas – atspindi magistro baigiamojo darbo pavadinime, būtent – juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės modelis ir praktinis jo įgyvendinimas Lietuvos ir užsienių valstybių baudžiamojoje teisėje.

Darbo tikslas – vadovaujantis tarptautiniais ir Europos Sąjungos teisės aktais, Lietuvos ir užsienio valstybių norminiais ir rekomendacinio pobūdžio teisės aktais, teismų praktika bei teisės doktrina, atskleisti juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės modelio teorinį bei praktinį ypatumus. Tikslui pasiekti yra keliami šie uždaviniai:

- apžvelgti ir išanalizuoti Lietuvos bei užsienio valstybių teisės doktriną, susijusią su baudžiamosios atsakomybės juridiniam asmeniui taikymu;
- išnagrinėti tarptautinius, Europos Sąjungos, Lietuvos ir pasirinktų užsienio valstybių teisės aktus, nustatančius juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo pagrindus bei sąlygas;
- atlikti anglo-saksų teisinės sistemos valstybių bei Lietuvos teismų praktikos, susijusios su *respondeat superior*, identifikavimo bei visumos (kolektyvinės kaltės) atsakomybės modelių taikymu, analizę;

³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ Valstybės žinios, 2009, Nr. 69-2798

Tyrimo metodai: Magistro baigiamajame darbe iškeltiems uždaviniams įgyvendinti buvo naudojami įvairūs metodai. **Istorinis metodas** panaudotas aptariant juridinio asmens prigimties aiškinimo teorijų formavimąsi bei sklaidą. **Lyginamojo – istorinio metodo** pagalba buvo lyginamos juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo ištakos anglo-saksų bei kontinentinės teisinės sistemos valstybėse. **Lyginamasis – teisinis metodas** buvo panaudotas lyginat Lietuvos ir atskirų užsienio valstybių juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės reglamentavimą, išskiriant esminius panašumus bei skirtumus. **Dokumentų analizės metodo** pagalba analizuotos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo nutartys, Jungtinių Amerikos Valstijų apeliacinių teismų sprendimai, Kanados Aukščiausiojo Teismo sprendimai ir kitų teismų sprendimai. **Apibendrinimo metodas** panaudotas analizuotos medžiagos apibendrinimui ir išvadų formavimui.

Rengiant magistro baigiamąjį darbą buvo remiamasi įvairiais šaltiniais: galiojančiais Lietuvos ir užsienio valstybių (Kanados, Anglijos, Australijos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Nyderlandų, Estijos, Vokietijos, Prancūzijos ir kitų valstybių) norminiais ir kai kuriais nenorminiais teisės aktais, LR Konstitucinio Teismo ir kai kurių kitų užsienio valstybių konstitucinio teismo nutarimais ir sprendimais, Lietuvos ir kai kurių kitų valstybių (Anglijos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Kanados, Australijos) nacionaline teismų praktika, Lietuvos ir užsienio mokslininkų darbais, publikacijomis. Magistro baigiamajame darbe remiamasi užsienio mokslininkų E. Lederman, C. Wells, V. S. Khanna, J. C. Coffee, K. F. Brickey, L. H. Leigh, B. Fisse, A. S. Nikiforovo, J. Gobert, R. S. Avi-Yonah, G. C. Henderson, W. Braston, M. Radin, R. S. Gruner, J. L. Harbour, N. Y. Johnson, E. B. Diskant, R. Hefendehl, J. Minkes, L. Minkes, G. T. Houston, Lietuvos mokslininkų E. Sinkevičiaus, R. Drakšo, G. Šulijos, V. Šulijos, V. Mikelėno, S. Bikelio, I. Ligeikaitės, D. Soloveičiko, G. Švedo, V. Piesliako bei kitų autorių darbais.

I. JURIDINIO ASMENS TEISINIO STATUSO YPATUMAI

1. Juridinio asmens prigimties aiškinimo teorijos

Juridinio asmens teisinės atsakomybės klausimas yra glaudžiai susijęs su juridinio asmens prigimties teorijų aiškinimu. Teisės literatūroje sutinkami teiginiai, kad juridinio asmens (angl. – *legal person, legal entity, juridical person*, vok. – *juridische Person*, rus. – *юридическое лицо*, suom. – *oikeussubjekti*, oland. – *rechtspersoon*), kaip teisinių santykių objekto, institutas buvo minimas jau Hamurabio kodekse⁴. Senovės romėnų viešojoje teisėje buvo išskiriami įvairių rūšių žmonių susivienijimai, pavyzdžiui, valstybė (*respublica*), komuna (*municipia*), religinės ir kitos organizacijos, turinčios teises bei pareigas⁵. Nepaisant to, kad senovės romėnų teisė pripažino tam tikrų žmonių susivienijimus, kaip turinčius teises ir pareigas, tuo metu asmenys į fizinius ir juridinius asmenis dar nebuvo skirstomi. Teisinėje literatūroje nurodoma, kad juridinio asmens sąvoką įvedė bei pirmąsias juridinio asmens esmės aiškinimo idėjas pateikė kanonų teisė, o Romos popiežius Inocentas IV XIII amžiuje davė pradžią *fikcijos* teorijai, teigdamas, kad juridinis asmuo yra *persona ficta*, t. y. dirbtinis, neturintis žmogui būdingų atributų teisės subjektas, kuris dalyvauja įvairiuose santykiuose savo, o ne jį sudarančių asmenų, vardu⁶. Profesorius Reuven S. Avi-Yonah savo darbe „Cikliški korporacinės formos pasikeitimai: bendrovės socialinės atsakomybės istorinė perspektyva“ teigia, kad pagrindinės ir didžiausią įtaką juridinio asmens formavimuisi turėjusios juridinio asmens teorijos yra *agregato*, *fikcijos* ir *realybės* teorijos⁷. Remiantis civilinės teisės doktrina, šalia minėtųjų teorijų, taip pat išskiriama ir juridinio asmens neigimo doktrina⁸. Šioje darbo dalyje bus aptartos visos ankščiau autorės paminėtos juridinio asmens prigimties teorijos, išskiriant jų prigimtį, svarbiausius bruožus bei įtaką juridinio asmens instituto formavimuisi.

⁴ Mikelėnas V. Civilinė teisė. Vadovėlis. Kaunas: Vijusta, 1997m., p. 89.

⁵ Abramavičius A., Mikelėnas V. Įmonių vadovų teisinė atsakomybė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 1999, p. 252.

⁶ Ten pat., p. 253.

⁷ Avi-Yonah R. S. The Cyclical Transformations of the Corporate Form: A Historical Perspective on Corporate Social Responsibility // University of Michigan Legal Working Paper Series. The John M. Olin Center for Law & Economics Working Paper, 2005.

⁸ Mikelėnas V. Civilinė teisė. Vadovėlis. Kaunas: Vijusta, 1997m., p. 90.

1.1. Fikcijos teorija

XIII amžiuje fikcijos teorijai pradžią davė Romos popiežius Inocentas IV. Ši viduramžiais gyvavusi ir vėliau savo reikšmę praradusi teorija buvo prisiminta XIX amžiuje. Tuo metu pramonė ėmė sparčiai augti, todėl pradėta ieškoti naujų būdų, leidžiančių sėkmingai vystyti ūkinę – komercinę veiklą. XIX amžiuje fikcijos teoriją, su tam tikromis modifikacijos išplėtojo vokiečių teisininkas F. K. Savinji bei jo šalininkai G. Puchta, E. Bierling. Šios teorijos šalininkai teigė, kad vienintelis ir tikras teisės subjektas yra fizinis asmuo, tuo tarpu juridinis asmuo yra tik teisinė fikcija, kurios įsteigimas yra suvereno įsakymas teismams laikyti asmeniu tą, kas iš tikro nėra asmuo⁹. Anot fikcijos teorijos, juridinis asmuo yra dirbtinai valstybės sukurtas darinys, jo savarankiškas teisinis statusas yra traktuojamas kaip valstybės suteikta lengvata arba privilegija, kurią valstybė yra laisva suteikti, o esant būtinybei – atimti¹⁰. Užsienio įmonių teisės literatūroje dažnai cituojamoje *Nicholson v. Permakraft (NZ) Ltd.* byloje pateikiamas praktinis šios teorijos realizavimas, nurodant, kad „*ribota atsakomybė yra privilegija. Ji yra naudinga, nes išplečia naujas galimybes ir prekybą, bet kartu sudaro sąlygas piktnaudžiavimui*“¹¹. Teisėjas J. Marshall *Trustees of Dartmouth College v. Woodward* byloje korporaciją apibrėžė kaip dirbtinį, nematomą, neapčiuopiamą ir tik teisės požiūriu egzistuojantį darinį. Teismas šioje byloje taip pat pažymėjo, kad korporacijos egzistavimo pagrindas yra įstatymas (teisė)¹². Ši pozicija Jungtinėse Amerikos Valstijose vyrauja iki šiol, ja vadovaujasi Anglijos įstatymų leidėjai bei teismai. Atkreiptinas dėmesys, kad teisės doktrinoje yra išskiriamos bent dvi fikcijos teorijos versijos: griežtoji ir liberalioji. Remiantis pirmąja, valstybės leidimas yra būtina juridinio asmens egzistavimo sąlyga. Tuo tarpu remiantis liberaliąja versija - valstybės leidimas tik suteikia prielaidas juridiniam asmeniui užsiimti komercine veikla¹³. Fiktyvią juridinio asmens prigimtį iliustruoja 1897 m. byloje *Salomon v. Salomon & Co. Ltd.* suformuotas precedentas, kuriame teismas pripažino įmonę teisine fikcija ir nurodė, kad įmonė yra atskiras nuo jį sudarančių asmenų teisės subjektas. Lordas Halsbury šioje byloje atitinkamai pažymėjo, kad įsteigta kompanija turi būti traktuojama kaip savarankiškas, turintis jam būdingas teises ir pareigas,

⁹ Henderson, G. C. *The Position of Foreign Corporations in American Constitutional Law. A Contribution to the History and Theory of Juristic Persons in Anglo-American Law* // Cambridge: Harvard University Press, 1918, p. 4.

¹⁰ Tomasic R., Bottomley S. & McQueen R. *Corporations Law in Australia, Second Edition.* // Federation Press, 2002, p. 53.

¹¹ *Nicholson v. Permakraft (NZ) Ltd. (in liq) (1985) 3 ACLC 453 at 459*, op cit: Tomasic R., Bottomley S., McQueen R. *Corporations Law in Australia, 2th Edition.* Sydney, Federation Press. 2003, p. 53.

¹² *Trustees of Dartmouth College v. Woodward*, 17 U.S. (4 Wheat.) 518, 4 L. Ed. 629 (1819).

¹³ Bratton W. *The New Economic Theory of the Firm: Critical Perspectives from History* // 41 *Stanford Law Review*, 1989, p. 1457.

asmuo¹⁴. Taigi, fikcijos teorijos požiūriu, juridinis asmuo traktuojamas ne kaip grynasis teisės subjektas, o tik kaip dirbtinis, nuo valstybės valios priklausantis kūrinys, kuriam teisės ir pareigas suteikia ir (arba) atima valstybė. Autorės nuomone, fikcijos teorijos nuostatos šiandien nebeatitinka teisinių realiųjų, ypačingai ta dalimi, kuria juridinio asmens egzistavimas yra traktuojamas kaip suvereno „dovana“, kuri lengva ranka gali būti atimta. Tokia praktika neabejotinai prasilenkia su teisėtų lūkesčių, subjektų lygiateisiškumo bei kitais teisės principais. Juridinio asmens kaip *fikcijos* traktavimas taip pat nesuderinamas su šiuolaikinėje teisėje pripažįstamu juridinio asmens teisiniu subjektiškumu, būtent - gebėjimu savo vardu įgyti ir turėti teisės ir pareigas, būti ieškovu ir atsakovu teisme, turėti atskirą nuo juridinį asmenį sudarančių asmenų turtą ir panašiai. Šiuo metu juridinis asmuo, kaip savarankiškas teisės subjektas yra traktuojamas ne tik atskirų valstybių nacionalinės teisės akivaizdoje, bet kur kas plačiau – Europos Sąjungos ir net tarptautinės teisės lygmeniu, todėl, autorės nuomone, galima pagrįstai teigti, kad juridinio asmens, kaip teisinės fikcijos traktavimas šiandien yra neaktualus ir nepriimtinas.

1.2. Realybės teorija

Realybės teorijos atstovai (O. Girkė, F. Maitland), priešingai nei fikcijos teorijos pasekėjai, juridinį asmenį laikė realiai egzistuojančiu teisės subjektu, kuris negali būti tapatinamas nei su jį įsteigusiais, nei su jį sudarančiais asmenimis¹⁵. Juridinis asmuo šios teorijos akivaizdoje yra suvokiamas kaip kolektyvinis junginys, turintis atskirą nuo jį sudarančių asmenų turtą, tikslus bei poreikius ir galintis įgyti bei turėti tokias pačias teises ir pareigas kaip ir fizinis asmuo (išskyrus tas teises ir pareigas, kurios yra išimtinai siejamos su fiziniu asmeniu). Remiantis šia teorija, kiekvienas juridinis asmuo turi „asmeninių“ tikslų ir interesų, kurie gali būti priešingi jo dalyvių, savininkų ar valdymo organų tikslams ir interesams. Civilinės teisės doktrinoje skiriamos dvi pagrindinės realybės teorijos idėjos: pirmosios idėjos kertinis akmuo yra tai, kad juridinis asmuo yra tam tikras žmonių sąveikos ir iniciatyvos rezultatas, kuris yra pripažįstamas laisvu nuo valstybės (skirtingai nei fikcijos teorija, realybės teorija į pirmą vietą iškelia ne valstybę, o žmonių sąveiką). Norint įsteigti juridinį asmenį pakanka laikytis juridinio asmens registravimo tvarkos, nereikalaujamas valstybės sutikimas. Antroji idėja skelbia, kad juridinis asmuo egzistuoja atskirai nuo jį sudarančių asmenų ar vadovo, taigi, juridinis asmuo yra jungtinis asmuo, turintis bendrą valią bei galimybę savo vardu įgyti ir turėti subjektines teises ir pareigas. Juridinio asmens teisių ir pareigų apimtis nėra tapati asmenų, įeinančių į juridinio

¹⁴ Salomon v. A Salomon & Co. Ltd (1897) AC 22, op cit.: Vinogradoff P. Juridical Persons // 24 Colum. L. Rev. 594, 1924, p. 595-596.

¹⁵ Mikelėnas V. Civilinė teisė. Vadovėlis. Kaunas: Vija, 1997, p. 143.

asmens sudėtį, teisėms ir pareigoms. Juridinis asmuo turi atskirą nuo jo narių valią, kurią formuoja ir įgyvendina juridinį asmenį sudarančių asmenų visuma.¹⁶ Realybės teorijos šalininkų pabrėžiamas juridinio asmens subjektiškumas ir gebėjimas savarankiškai dalyvauti teisiniuose santykiuose su trečiaisiais asmenimis, sudarė palankias prielaidas juridiniam asmeniui taikyti baudžiamąją atsakomybę. Anot realybės teorijos atstovų, „*juridinis asmuo gali atsakyti pagal baudžiamuosius įstatymus nepaisant to, ar atsakingas fizinis asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Juo labiau juridinio asmens teisinė atsakomybė gali būti nustatyta neatsižvelgiant, ar atsakingas fizinis asmuo nusikalsta, ar ne*¹⁷“. Realybės teorija yra nebejotinai vyraujanti šiuolaikiniame pasaulyje, tą iliustruoja teisės doktrina, valstybių nacionaliniai, Europos Sąjungos bei tarptautiniai teisės aktai, bei teismų praktika, kurie autorės bus atskirai apžvelgti vėlesniuose baigiamojo darbo skyriuose.

1.3. Agregato teorija

Ši teorija tapo reikšminga XIX antroje pusėje, kuomet įmonę bandyta apibrėžti kaip tam tikrą agregatą, sutarties pagrindu sukurtą fizinių asmenų ir skirtą jų konkrečiam tikslui patenkinti¹⁸. Šios teorijos šalininkai akcentuoja asmens susivienijimo laisvę bei sutarties reikšmę. Skirtingai nei realybės teorija, agregato teorija nepripažįsta juridinio asmens, kaip realaus, savarankiško teisės subjekto egzistavimo. Juridinis asmuo minimos teorijos akivaizdoje yra traktuojamas tik kaip įrankis, skirtas juridinio asmens dalyvių tikslams pasiekti, bet neturintis autonomiškumo. M. J. Phillips nuomone, tam tikras žmonių susibūrimas nėra vientisas organizmas (angl. *entity*), dėlto ir korporacija negali būti traktuojama kaip tokia¹⁹. Agregato teorija juridinį asmenį traktuoja kaip kolektyvinės juridinio asmens dalyvių valios perteikėją²⁰. Užsienio teisės literatūroje taip pat sutinkami pamąstymai, kad juridinis asmuo agregato teorijos prasme yra fizinių asmenų savanoriškas susivienijimas, kurio jungiamoji grandis yra bendras juridiniame asmenyje dalyvaujančių asmenų interesų suderinamumas²¹. Kitas skiriamasis šios teorijos bruožas yra susijęs su juridinio asmens įregistravimo klausimu. Steigiantis vis daugiau naujų įmonių, fikcijos teorija, traktavusi juridinį asmenį kaip nuo valstybės valios priklausomą

¹⁶ Mikelėnas V. Civilinė teisė. Vadovėlis. Kaunas: Vija, 1997, p. 143.

¹⁷ Šulija G. Šulija V. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2003, Nr. 41 (33), p. 91 - 105.

¹⁸ Dejnozka J. Corporate Entity // Unpublished Book Manuscript, 2007 // Prieiga per internetą: http://members.tripod.com/~jan_dejnozka/ [žiūrėta: 2010 10 01]

²⁰ Tikniūtė A. Juridinio asmens doktrina: šiuolaikinės tendencijos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Mykolo Romerio universitetas, 2008, Nr. 2 (104), p. 65.

²¹ Tomasic R., Bottomley S., McQueen R. Corporations Law in Australia, 2th Edition // Sydney Federation Press. 2002, p. 55.

subjektą, kurio egzistavimo klausimas išimtinai priklausė nuo valstybės valios, nebeatitiko tuometinių realijų. Įsigalėjus agregato teorijai, fiziniams asmenims steigiant konkretų juridinį asmenį, nebuvo reikalaujama kiekvienu atveju gauti valstybės sutikimą.

1.4. Juridinio asmens neigimo teorija

Juridinio asmens neigimo šalininkai teigia, kad tai, kas teisėje vadinama juridiniu asmeniu, tėra tik kolektyvinis turtas, kuris priklauso didesniai ar mažesniai žmonių skaičiui. Juridinio asmens institutas šios teorijos rėmuose yra suvokiamas kaip imperatyvių teisės normų grupė, kuri yra taikoma konkrečiam fizinių asmenų skaičiui, turinčiam bendrus turtinius ir neturtinius interesus. Šios teorijos šalininkai pabrėžia, kad tikrovės nederėtų maskuoti teisinėmis fiktyviomis sąvokomis, įskaitant ir juridinio asmens sąvoką²². Akivaizdu, kad neigiant juridinio asmens egzistavimą, jokia teisinė atsakomybė juridinio asmens atžvilgiu apskritai negali būti taikoma. Vargu, ar šiandien tokia praktika būtų pateisinama, kai juridiniai asmenys yra „demokratijai grėsmę keliantys²³ gamintojai, paslaugų tiekėjai, visuomenės informavimo priemonėmis manipuliuojantys asmenys, reklamos skleidėjai, darbdaviai, vartotojai, teršėjai, ir.. nusikaltėliai²⁴, kurių daromos nusikalstamos veikos visuomenei padaro kur kas daugiau žalos nei visi kiti nusikaltimai sudėjus²⁵“. Autorė abejoja, ar egzistuoja bent viena valstybė, pripažįstanti ir taikanti juridinio asmens neigimo teoriją. Šiuolaikinė praktika eina priešinga linkme - juridinio asmens atsakomybės taikymo ribos yra plečiamos, numatant ne tik civilinę ar administracinę, bet ir baudžiamąją juridinių asmenų atsakomybę. Taigi, ko gero neverta ginčytis, kad juridinis asmuo yra visavertis teisinių santykių dalyvis, galintis prisiimti atsakomybę už savo veiklą. Nesutarimų gali kilti tik dėl teisinės atsakomybės rūšies, nes vienos valstybės savo nacionalinėje teisėje numato galimybę juridiniams asmenims taikyti civilinę, administracinę ir baudžiamąją atsakomybę (Prancūzija, Lietuva), tuo tarpu kitos valstybės apsiriboja civilinės ir administracinės atsakomybės juridiniams asmenims taikymu (Vokietija, Rusija), tačiau abiem atvejais juridinio asmens savarankiškumas nėra kvestionuojamas.

²² Mikelėnas V. Civilinė teisė. Vadovėlis. Kaunas: Vajusta, 1997, p. 143 - 144.

²³ Gordon P. Home Corpocracy: the Destruction of Capitalism and Democracy. Prieiga per internetą: <http://www.paulagordon.com/content/corpocracy-destruction-capitalism-and-democracy> [žiūrėta: 2010 11 20].

²⁴ Wells C. Corporations and Criminal Responsibility. 2nd Edition. // Oxford: Oxford University Press, 2001, p. 164. op cit.: Soloveičikas D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai): monografija // – Vilnius: Justitia, 2006, p. 14.

²⁵ Mokhiber R. Top 100 Corporate Criminals of the Decade // Corporate Crime Reporter. Prieiga per internetą: <http://www.corporatecrimereporter.com/top100.html> [žiūrėta: 2010 10 10].

2. Juridinio asmens samprata bei požymiai

Šiuo metu nėra vieningo juridinio asmens (angl. *juridical person, legal entity, artificial person*, vok. – *juridische Person*, rus. *юридическое лицо*) sąvokos apibrėžimo, tinkančio skirtingų valstybių teisinėms sistemoms. D. Soloveičikas nurodo, kad juridinio asmens sampratos problema yra sietina su teorijomis, kuriomis siekiama pagrįsti juridinio asmens koncepciją bei jos paskirtį plėtojant tam tikrus visuomeninius ir teisinius santykius²⁶. Šiuolaikinėje teisėje juridinis asmuo iš esmės yra suvokiamas kaip tam tikras teisės konstruktas, sudarytas iš fizinių asmenų, turintis teises ir pareigas bei galintis būti ieškovu ar atsakovu teisme. Kalbant apie juridinį asmenį, teisės literatūroje dažnai akcentuojama, kad jo teisės ir pareigos yra atskiros nuo juridinį asmenį sudarančių asmenų teisių ir pareigų. Juridiniai asmenys dėl savo teisinio statuso, leidžiančio turėti ir įgyti daugumą tų pačių teisių ir pareigų, kokias turėti ir įgyti gali fiziniai asmenys, kartais vadinami „popieriniais žmonėmis“ (angl. „*paper people*“)²⁷. Anot A. S. Nikiforovo, juridinis asmuo yra toks pats civilinių teisių ir pareigų subjektas, galintis būti civiliniu ieškovu ir atsakovu teisme, kaip ir fizinis asmuo²⁸, tuo tarpu M. Radin nuomone, juridinis asmuo viso labo tėra tik terminas²⁹. Literatūroje sutinkamas juridinį asmenį prilyginimas „*niekingam padarui*“ (angl. *miserable being*) ir „*fikcijos šmėklai*“ (angl. *ghost of fiction*), kuriems turi būti skiriamas ypatingas dėmesys“³⁰. D. Mellinkoff juridinį asmenį apibrėžė kaip tam tikrą abstrakciją, egzistuojančią nepriklausomai nuo juridinį asmenį įsteigusiu ar jį valdančių asmenų³¹. Juridinis asmuo taip pat apibūdinamas kaip turintis „*moralinį charakterį*“ (angl. *ethos*), kuris skiriasi nuo jį kontroliuojančių asmenų charakterio³². D. Walmer nuomone, kiekviena teisinė sistema yra laisva nuspręsti, kokie kiti asmenys, be fizinių, gali egzistuoti ir savarankiškai veikti konkrečių valstybių teisinėse sistemose. Štai, pavyzdžiui, Jungtinėse Amerikos Valstijose teisės subjektais yra laikomos įvairios organizacijos,

²⁶ Soloveičikas D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai): monografija // – Vilnius: Justitia, 2006, p. 63.

²⁷ Dictionary and Encyclopedia Directory // Prieiga per internetą:
http://www.wordiq.com/definition/Legal_entity [žiūrėta: 2010 09 01]

²⁸ Никифоров А. С. Юридическое лицо как субъект преступления и уголовной ответственности // Уголовное право, 2002, p. 26.

²⁹ Radin M. The Endless Problem of Corporate Personality // Columbia Law Review. 1932, N 32, p. 665.

³⁰ Houston G. T. From Dickens to Dracula: Gothic, Economics, and Victorian Fiction (Cambridge Studies in Nineteenth-Century) // University of New Mexico, 2007, p. 115.

³¹ Mellinkoff D. Mellinkoff's Dictionary of American Legal Usage // St Paul, Minn.: West Pub. C., 1992, p. 479.

³² Bucy P, Bucy H. Corporate Ethos: A Standard for Imposing Corporate Criminal Liability // 75 Minn. L. Rev., 1991, p. 1095 - 1099.

vadovaujantis Indijos teisė, teisės subjektu gali būti pripažįstama induizmo šventykla³³. Skirtingų valstybių įstatymai, tarptautinė bei Europos Sąjungos teisė, pripažįstantys juridinio asmens civilinį teisinį subjektiškumą, numato įvairias tokių asmenų klasifikacijas, pavyzdžiui, priimta juridinius asmenis skirstyti į viešuosius ir privačiuosius juridinius asmenis arba, atsižvelgiant į konkrečius kriterijus, išskirti ribotos ir neribotos atsakomybės juridinius asmenis ir pan. Egzistuoja ir skirtingos juridinių asmenų teisinės formos, kai kurios iš jų, pavyzdžiui, akcinės bendrovės, uždarnosios akcinės bendrovės, individualios įmonės, asociacijos, yra numatytos daugelio valstybių nacionaliniuose teisės aktuose.

Teisinėje literatūroje sutinkamas juridinio asmens požymių skirstymas į pirminius ir išvestinius požymius. Prie pirminių požymių, apibrėžiančių juridinį asmenį kaip teisės subjektą, yra priskiriami - organizacinis vieningumas, civilinis teisnumas bei veiksnumas, civilinis procesinis teisnumas ir veiksnumas.³⁴ Organizacinis vieningumas bendrąja prasme suvokiamas kaip juridinio asmens struktūrinių dalių (skyrių, padalinių, valdymo organų ir pan.) sujungimas į vieną visumą, nustatant konkretaus struktūrinio padalinio kompetencijos ribas. Juridinio asmens organizacinį vieningumą lemia ir tai, kad atskiros jo struktūrinės dalys veikia ne savo, o viso juridinio asmens vardu. Civilinis teisnumas teisės doktrinoje yra suvokiamas kaip galėjimas turėti konkrečias civilinių įstatymų numatytas ar jų nedraudžiamas teises ir pareigas, tuo tarpu civilinis veiksnumas, tai – gebėjimas savo veiksmais įgyti ir turėti tokias teises bei savo veiksmais susikurti tokias pareigas ir jas vykdyti³⁵. Juridinio asmens teisnumas ir veiksnumas atsiranda įsteigus juridinį asmenį. Civilinis juridinio asmens procesinis teisnumas ir veiksnumas yra susiję su galėjimu turėti procesines teises ir pareigas bei gebėjimu įgyvendinti procesines teises per juridinio asmens atstovą. Antriniai juridinio asmens požymiai, pavyzdžiui, juridinio asmens pavadinimas, atskiras turtas ir pan., papildo pirminius juridinio asmens požymius. Šie požymiai paprastai priklauso nuo juridinio asmens teisinės formos, todėl gali būti labai įvairūs. D. Soloveičiko nuomone, valstybės, kurių įmonių teisės nuostatose yra įtvirtinti anksčiau aptarti pirminiai ir antriniai juridinio asmens požymiai, pripažįsta realistinę juridinio asmens koncepciją³⁶.

³³ Cohen A. Communal Legal Entities in a Muslim Setting Theory and Practice: The Jewish Community in Sixteenth-Century Jerusalem // 3 Islamic L. & Soc'y 75, 1996.

³⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys. Vilnius: Justitia, 2002, p. 93.

³⁵ Ten pat, p. 95.

³⁶ Soloveičikas D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai): monografija // – Vilnius: Justitia, 2006, p. 64.

3. Juridinis asmuo kaip baudžiamosios teisės subjektas

Priejus išvadą, kad ir juridiniai asmenys gali būti baudžiamosios teisės subjektais, iškilo klausimas, ar visi juridiniai asmenys gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn ir ar tikslinga nacionaliniuose teisės aktuose numatyti tam tikrus ribojimus. Šiuo klausimu nebuvo vienareikšmės nuomonės – vieni teigė, kad toks ribojimų nustatymas yra diskriminacijos baudžiamajoje teisėje įtvirtinimas, kiti – priešingai, palaikė ribojimų įvedimą, argumentuodami tuo, kad baudžiamoji teisė numato fizinių asmenų baudžiamosios atsakomybės ribojimus ir tai nelaikoma diskriminacija³⁷. Sprendžiant klausimą, kokie juridiniai asmenys gali atsakyti baudžiamąja tvarka, vieningai sutariama dėl privačių juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo. Tačiau kaip elgtis tuomet, kai nusikalstamą veiką padaro juridinio statuso neturintis teisės subjektas? Šiuo klausimu nėra vienareikšmės nuomonės – vieni teigia, kad tokiems subjektams baudžiamoji atsakomybė apskritai neturėtų būti taikoma, kiti laikosi nuomonės, jog būtų nepagrįsta netaikyti baudžiamosios atsakomybės vien dėl to, kad buvo nesilaikyta juridinio asmens registravimo tvarkos. Štai, pavyzdžiui, Nyderlandų baudžiamajoje teisėje galioja principas, kad juridinio asmens įregistravimo tvarkos nesilaikymas neturi įtakos sprendžiant patraukimo baudžiamojon atsakomybėn klausimą³⁸. Jungtinių Amerikos Valstijų federalinėse bausmių skyrimo taisyklėse³⁹ numatyta, kad sąvoka „organizacija“ *inter alia* apima ir juridinio asmens statuso neturinčias organizacijas. Anglijoje už kai kuriuos nusikaltimus baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiamos profesinės sąjungos⁴⁰.

Anglų rašytojas W. Hazlitt savo esė išreiškė susirūpinimą dėl viešųjų juridinių asmenų, nurodydamas, kad „*viešieji juridiniai asmenys yra kur kas blogesni už juos sudarančius fizinius asmenis, nes fiziniai asmenys vadovaujasi morale*⁴¹“. Siekiant išsiaiškinti, ar viešajam juridiniam asmeniui gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė, atsakymo reikėtų ieškoti konkrečios valstybės baudžiamajame įstatyme ar teismų praktikoje. Atkreiptinas dėmesys, kad valstybėms, savivaldybėms, tarptautinėms organizacijoms dėl jų specifinio statuso baudžiamoji atsakomybė

³⁷ Stretanu F., Chirita R., Raspunderea penala a persoanei juridice, Ed. Rosetti in colaborare cu F. Stretanu, 2002, p. 88.

³⁸ Wetboek van Strafrecht // http://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/geldigheidsdatum_03-11-2010 [žiūrėta: 2010 11 10]

³⁹ United States Federal Sentencing Guidelines Manual § 8A 1.1., 2010. Prieiga per internetą: http://www.uscourts.gov/Guidelines/2010_guidelines/ToC_PDF.cfm [žiūrėta: 2010 10 10]

⁴⁰ Leigh L. H. The Criminal Liability of Corporations and Other Groups: A Comparative View // The Michigan Law Review., Vol. 80, No. 7, Articles on Corporate and Organizational Crime, 1982, p. 1511. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/1288557> [žiūrėta: 2010 09 10]

⁴¹ Hazlitt W. On Corporate Bodies // Prieiga per internetą: <http://grammar.about.com/od/classicessays/a/corporatebodieshazlittessay.htm> [žiūrėta: 2010 09 10]

paprastai nėra taikoma. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau - LR Konstitucinis Teismas), aiškindamas konstitucinę valstybės sampratą, pažymėjo, kad *valstybė yra visos visuomenės organizacija*⁴², jos, kaip visos visuomenės politinės organizacijos paskirtis yra *užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą*⁴³, *valstybė, vykdydama savo funkcijas, turi veikti visos visuomenės interesais*⁴⁴. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 5 dalyje įsakmiai nurodyta, kad „*pagal šį kodeksą neatsako valstybė, savivaldybė, valstybės ir savivaldybės institucija ir įstaiga bei tarptautinė viešoji organizacija*“. Estijoje baudžiamosios atsakomybės subjektais nėra laikomi – valstybė, savivaldybė bei viešieji juridiniai asmenys⁴⁵, Prancūzijoje baudžiamoji atsakomybė netaikoma valstybei⁴⁶. Anglosaksų teisinės sistemos valstybėse nuo seno galioja principas - „*karalius negali padaryti teisės pažeidimo*“ (angl. *the King can do no wrong*)⁴⁷, todėl valstybė, vyriausybė, ministerijos už *common law* nusikaltimus Anglijoje negali būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn. Tuo tarpu Kanados Aukščiausiasis Teismas vienoje iš nagrinėjamų bylų konstatavo, kad baudžiamoji atsakomybė gali būti taikoma ir viešiesiems juridiniams asmenims – savivaldybės įmonėms⁴⁸.

Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės pagrindai ir sąlygos yra įtvirtinti šiuo metu galiojančio Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso⁴⁹ (toliau – LR BK) 20 straipsnio nuostatose. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Lietuvos Respublikos baudžiamasis įstatymas nepateikia juridinio asmens sąvokos. LR BK 20 straipsnio 5 dalyje yra numatyti tik tie juridiniai asmenys, kuriems baudžiamoji atsakomybė nėra taikoma – valstybė, savivaldybė, valstybės ir savivaldybės institucija ir įstaiga bei tarptautinė viešoji organizacija. Vadovaujantis šiuo metu

⁴² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalis, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalis 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 5 punkto 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios, 2002, Nr. 113-5057.

⁴³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. balandžio 11 d. dekreto Nr. 40 “Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 16 straipsnio 1 daliai” // Valstybės žinios, 2003, Nr. 124-5643.

⁴⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas “Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“ // Valstybės žinios, 2004, Nr.181-6708.

⁴⁵ Karistuseadustik // <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/33> [žiūrėta: 2010 10 10]

⁴⁶ Criminal Code of the French Republic // <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [žiūrėta: 2010 10 10]

⁴⁷ Grenier F. M. The King Can Do No Wrong // Prieiga per internetą: <http://www.robic.ca/publications/Pdf/046-FMG.pdf> [žiūrėta: 2010 09 05].

⁴⁸ R. v. City of Salt Ste. Marie (1978), 40 C. C.C. (2d) 353 (S. C. C.) cit pagal: Soloveičikas D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai): monografija // – Vilnius: Justitia, 2006, p. 83.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.

galiojančia Lietuvos Respublikos civilinio kodekso⁵⁰ (toliau – LR CK) 2.33 straipsnio 1 dalies redakcija, „*juridinis asmuo yra savo pavadinimą turinti įmonė, įstaiga ar organizacija, kuri gali savo vardu įgyti ir turėti teises bei pareigas, būti ieškovu ar atsakovu teisme*“. Remiantis minimo įstatymo 2.35 straipsnio 1 – 2 punktuose numatytais nuostatomis, valstybė ir savivaldybės yra juridiniai asmenys, tuo tarpu jų institucijos, kurių buvimą numato Konstitucija, yra juridiniai asmenys įstatymų numatytais atvejais. LR CK 2.34 straipsnyje numatytas juridinių asmenų skirstymas į viešuosius ir privačiuosius, išskiriant, kad „*viešieji juridiniai asmenys yra valstybės ar savivaldybės, jų institucijų arba kitų asmenų, nesiekiančių naudoti sau, įsteigti juridiniai asmenys, kurių tikslas – tenkinti viešuosius interesus (valstybės ir savivaldybės įmonės, valstybės ir savivaldybės įstaigos, religinės bendruomenės ir t.t.)*, tuo tarpu „*privatieji juridiniai asmenys yra juridiniai asmenys, kurių tikslas – tenkinti privačius interesus*“. LR CK 2.74 straipsnyje nurodoma, kad „*privatieji juridiniai asmenys gali turėti ir įgyti bet kokias civilines teises ir pareigas, išskyrus tas, kurioms atsirasti reikalingos tokios fizinio asmens savybės kaip lytis, amžius bei giminytė*“. Atskirų rūšių ir formų juridinių asmenų sąvokos yra pateikiamos ir kituose įstatymuose, reglamentuojančiuose juridinių asmenų veiklą, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos individualių įmonių įstatyme⁵¹, Lietuvos Respublikos asociacijų įstatyme⁵², Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatyme⁵³ ir kituose įstatymuose.

1995 metų konvencijos „Dėl Europos Bendrijų finansinių interesų apsaugos, parengtos vadovaujantis Europos Sąjungos sutarties K.3 straipsniu“ Antrojo protokolo 1 straipsnio d) punkte juridinis asmuo yra apibrėžiamas kaip „*bet kuris subjektas, turintis tokį statusą pagal taikytiną nacionalinę teisę, išskyrus valstybes ar kitas valstybės institucijas, vykdančias valstybės funkcijas, bei tarptautines viešąsias organizacijas*“⁵⁴. Iš esmės analogiškos juridinio asmens sąvokos pateikiamos ir vėlesniuose Europos Sąjungos teisės aktuose, pavyzdžiui, 2001 metų gegužės 28 dienos Tarybų pagrindų sprendime 2001/413/TVR, skirtame kovai su sukčiavimu negrynosiomis mokėjimo priemonėmis ir jų klastojimu, juridinis asmuo apibrėžiamas kaip „*bet koks pagal galiojančius įstatymus tokį statusą turintis subjektas, išskyrus Vyriausybines ar kitas valstybes institucijas, atliekančias valstybines valdžios funkcijas, bei viešąsias tarptautines organizacijas*“⁵⁵, 2004 m. spalio 25 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2004/757/TVR, nustatantis

⁵⁰ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 15-555.

⁵¹ Lietuvos Respublikos individualių įmonių įstatymas. Valstybės žinios, 2003, Nr. 112-4991.

⁵² Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymas. Valstybės žinios, 2004, Nr. 25-745.

⁵³ Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 64-1914.

⁵⁴ 1995 m. liepos 26 d. Konvencija dėl Europos Bendrijų finansinių interesų apsaugos, parengtos vadovaujantis Europos Sąjungos sutarties K.3 straipsniu. Valstybės žinios, 2004, Nr. 112 – 4178.

⁵⁵ 2001 m. gegužės 28 d. Tarybos pagrindų sprendimas skirtas kovai su sukčiavimu negrynosiomis mokėjimo priemonėmis ir jų klastojimu (2001/413/TVR) // <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001F0413:LT:HTML> [žiūrėta 2010 08 05]

būtiniausias nuostatas dėl nusikalstamų veikų sudėties požymių ir bausmių neteisėtos prekybos narkotikais srityje, įtvirtina, kad juridinis asmuo – tai „bet kuris juridinis subjektas, turintis tokį statusą pagal taikomą nacionalinę teisę, išskyrus valstybes ir kitas valstybės įstaigas savo veikloje naudojančias suverenias teises bei viešąsias tarptautines organizacijas“⁵⁶.

Šiuo metu galiojanti Kanados baudžiamojo kodekso redakcija numato organizacijos baudžiamąją atsakomybę. Organizacija Kanados baudžiamajame įstatyme yra apibrėžiama kaip viešoji institucija, korporacija, bendrija, įmonė, firma, bendrovė, profesinė sąjunga, savivaldybė arba bet koks asmenų susivienijimas, atitinkantis baudžiamojo kodekso pirmoje dalyje numatytus reikalavimus, būtent – (i) sukurtas bendram tikslui pasiekti, (ii) turintis organizacinę struktūrą ir (iii) visuomenėje pripažįstamas kaip susivienijimas⁵⁷.

Australijos baudžiamojo kodekso 2. 15 dalis⁵⁸ yra skirta juridinio asmens (angl. *body corporate*) baudžiamosios atsakomybės teisiniam reglamentavimui. Australijos baudžiamasis įstatymas, nors ir numato juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę, tačiau juridinio asmens sąvokos nepateikia. Vadovaujantis Australijos teisės aktais bei teismų praktika, juridiniu asmeniu yra laikomas bet koks dirbtinis teisės subjektas, turintis teisę veikti savo vardu, įgyti ir turėti nuosavybę, sudaryti sandorius, būti ieškovu ir atsakovu teisme, kartu atkreipiant dėmesį į tai, kad toks subjektas laikytinas juridiniu asmeniu tik tuo atveju jei jis buvo įsteigtas įstatymų nustatyta tvarka⁵⁹.

Jungtinių Amerikos Valstijų pavyzdinio baudžiamojo kodekso (angl. *Model Penal Code*) § 1.13 (6), numatyta, kad sąvoka „asmuo“, „jis“ apima fizinį asmenį ir, kur tinkama, korporaciją bei juridinio statuso neturintį susivienijimą⁶⁰.

Nyderlandų baudžiamojo kodekso (oland. *Wetboek van Strafrecht*⁶¹) 51 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad nusikalstamas veikas gali padaryti fiziniai ir juridiniai asmenys, tačiau juridinio asmens sąvokos Nyderlandų baudžiamasis kodeksas, kaip, beje, ir Lietuvos baudžiamasis įstatymas, nepateikia. Juridinio asmens sąvoka yra atskleidžiama vadovaujantis

⁵⁶ 2004 m. spalio 25 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2004/757/TVR, nustatantis būtiniausias nuostatas dėl nusikalstamų veikų sudėties požymių ir bausmių neteisėtos prekybos narkotikais srityje // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004F0757:LT:HTML> [žiūrėta 2010 10 05]

⁵⁷ Canada Criminal Code. Prieiga per internetą: <http://laws-lois.justice.gc.ca> [žiūrėta 2010 10 05]

⁵⁸ The Criminal Code Act, 1995. Prieiga per internetą: <http://www.comlaw.gov.au/ComLaw/Legislation/ActCompilation1.nsf/all/search/EA758E06318529E1CA25760400234F47> [žiūrėta: 2010 10 04]

⁵⁹ Australian Government, Australian Business Register. Australian Taxation Office // Prieiga per internetą: <http://hel.p.a.br.gov.au/content.asp?doc=/content/18257.htm> [žiūrėta: 2010 10 04]

⁶⁰ Hefendehl R. Corporate Criminal Liability: Model Penal Code Section 2.07 and the Development in Western Legal Systems // Buffalo Criminal Law Review, Vol. 4, No. 1, 2000.

⁶¹ Wetboek van Strafrecht // http://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/geldigheidsdatum_03-11-2010 [žiūrėta: 2010 10 10]

Nyderlandų civilinio kodekso (oland. *Burgerlijk Wetboek*)⁶² 2 knygos nuostatomis, kuriose nurodytos pagrindinės juridinių asmenų teisinės formos, būtent – asociacijos, fondai, valstybė, savivaldybės, denominacijos, akcinės bendrovės (oland. *naambloze vennootschap*), uždarnosios akcinės bendrovės (oland. *Besloten Vennootschap met beperkte aansprakelijkheid*). Atkreiptinas dėmesys, kad vadovaujantis *Wetboek van Strafrecht* 51 straipsnio 3 dalies nuostatomis, baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiami ir tokie teisės dariniai, kurie civilinės teisės prasme juridiniais asmenimis nelaikytini, pavyzdžiui, neįregistruotos įmonės, specialūs fondai ir panašiai. Teismų praktikoje juridiniais asmenimis taip pat pripažįstamos ir užsienio valstybėse registruotos privačios bei viešos ribotos atsakomybės įmonės.

Estijos Respublikos baudžiamojo kodekso (est. *karistuseadustik*) 14 straipsnio 1 - 3 dalyse yra numatyti juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės pagrindai bei sąlygos tokiai atsakomybei atsirasti. Pažymėtina, kad Estijos baudžiamasis įstatymas nenumato juridinio asmens sąvokos, tačiau 14 straipsnio 3 dalyje imperatyviai nurodo, kokiems juridiniams asmenims baudžiamoji atsakomybė nėra taikoma, būtent – valstybei, savivaldybėms bei viešiesiems juridiniams asmenims. Vadovaujantis Estijos baudžiamuoju įstatymu, juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė nepašalina fizinio asmens, padariusio nusikalstamą veiką, atsakomybės⁶³. Estijos Respublikos civilinis kodeksas, tiksliau viena iš kodekso sudedamųjų dalių, pateikia asmenų klasifikavimą į fizinius ir juridinius asmenis bei nurodo, kad pastarieji yra teisės subjektai, įsteigti įstatymų nustatyta tvarka, galintys savo vardu įgyti ir turėti teises ir pareigas.

Prancūzijoje juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė yra įtvirtinta baudžiamojo kodekso (pranc. *Code Pénal*) 121 – 2 straipsnyje. Prancūzijos baudžiamais įstatymas nepateikia juridinio asmens sąvokos apibrėžimo, tačiau nurodo, kad baudžiamoji atsakomybė su tam tikrais ribojimais, numatytais 121 – 2 straipsnio 2 dalyje, yra taikoma iš esmės visiems juridiniams asmenims, išskyrus valstybę, taip pat pažymima, kad juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė nepašalina fizinio asmens, padariusio nusikalstamą veiką, atsakomybės⁶⁴.

⁶² Burgerlijk Wetboek // <http://www.wetboek-online.nl/wet/Burgerlijk%20Wetboek%20Boek%202.html> [žiūrėta: 2010 10 10]

⁶³ Karistuseadustik // <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/33> [žiūrėta: 2010 10 10]

⁶⁴ Criminal Code of the French Republic // <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [žiūrėta: 2010 10 10]

4. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo ištakos Anglo-saksų teisinės sistemos valstybėse

Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės institutas istoriškai kildinamas iš bendrosios teisės sistemos valstybių⁶⁵. Iki XVIII amžiaus didžioji dalis teisės mokslininkų teigė, kad juridinis asmuo negali padaryti nusikalstamos veikos *in propria persona*. Buvo laikomasi nuostatos, kad nusikalstamą veiką gali padaryti tik gyvas žmogus. 1250 metais popiežius Inocentas IV teigė, kad korporacija negali būti atskirta nuo bažnyčios, nes ji neturi sielos⁶⁶. Lordo E. Thurlow nuomone, „korporacija neturi nei sielos, kuri galėtų būti pasmerkta, nei kūno, į kurį būtų galima įspirti“ (<...> *corporation has no soul to be damned and no body to be kicked*⁶⁷). 1612 metais *Sutton's Hospital* byloje Karaliaus teismas pasisakė, kad „korporacijos negali daryti nusikaltimų, nes jos neturi sielos ir negali asmeniškai dalyvauti teisme, tik per atornėjų. <...> negali būti ištikima savo siuzereniui <...> negali būti linkusi į silpnaprotystę, patirti natūralią mirtį <...> (They may not commit <...>, for they have no souls, neither can they appear in person, but by Attorney <...> cannot do fealty <...> it is not subject to imbecilities, or death of the natural, body <...>⁶⁸“. Juridinių asmenys iki XVI – XVII amžiaus nebuvo laikomi nusikalstamų veikų subjektais. Teisės doktrinoje yra nurodomos kelios pagrindinės kliūtys, kurios iš esmės sąlygojo vėlyvą juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės pripažinimą ir įteisinimą užsienio valstybių teisinėje doktrinoje bei praktikoje:

Pirmoji kliūtis buvo susijusi su ankstesniame baigiamojo darbo poskyryje (1.1.) aptartos fikcijos teorijos dominavimu. Anuomet buvo teigiama, kad juridinis asmuo yra *persona ficta* - neturintis nei kūno, nei sielos, todėl negalintis veikti kaltai ir valingai. Buvo atmetama bet kokia galimybė, kad juridinis asmuo gali padaryti nusikalstamą veiką *in propria persona*. Atkreiptinas dėmesys, kad kai kurios valstybės (Vokietija, Rusija) ir šiandien vadovaujasi šiomis nuostatomis.

Antroji kliūtis, neleidusi juridiniams asmenims taikyti baudžiamąją atsakomybę, buvo susijusi su tuo metu vyravusia klasikinės baudžiamosios teisės mokyklos išplėtotą psichologinės kaltės koncepcija. Šios koncepcijos akivaizdoje kaltė apibūdinama kaip tam tikras asmens psichinis santykis su baudžiamojo įstatymo specialiosios dalies straipsnio dispozicijoje

⁶⁵ Drakšas R. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės problematika // Teisė. 2004, t. 50.

⁶⁶ Todarello V. Corporations don't kill people – people do: exploring the goals of the United Kingdom's corporate homicide bill // 22 N.Y.L. Sch. J. Int'l & Comp. L., 2003, p. 856.

⁶⁷ Ibid. 857.

⁶⁸ The Selected Writings and Speeches of Sir Edward Coke, ed. Steve Sheppard Indianapolis // Liberty Fund, 2003. Vol. 1. Prieiga per internetą: http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=911&chapter=106352&layout=html&Itemid=27#c_lf0462-01_footnote_nt_1192 [žiūrėta: 2010 09 14]

aprašytais objektyviaisiais nusikalstamos veikos požymiais⁶⁹. Kaltė – būtinas kiekvienos nusikalstamos veikos požymis, todėl tais atvejais, kai nenustatomas bent vienas iš kaltės elementų, juridinis asmuo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybèn.

Trečioji kliūtis - platus *ultra vires* doktrinos taikymas. Remiantis šia doktrina, teismai negalėjo pripažinti juridinių asmenų atsakingais už nusikalstamas veikas, kurių darymas nebuvo numatytas juridinių asmenų steigiamosiose dokumentuose⁷⁰. Byloje *Ashbury Railway Carriage and Iron Co Ltd v Reiche*⁷¹, Anglijos teismas konstatavo, kad tais atvejais, kai yra nustatyta, jog įmonė (angl. *company*) vykdo veiklą, nenumatytą jos steigimo dokumentuose, tokie veiksmai yra pripažįstami *ultra vires*. Vadovaujantis tuo metu dominavusia teisine doktrina, juridiniai asmenys galėjo veikti tik neviršydami savo įgaliojimų, buvo laikomasi nuostatos, kad juridinio asmens sudaryti sandoriai, prieštaraujantys jo steigimo dokumentuose numatytiems tikslams, yra negaliojantys. Teisės teoretikų nuomone, „<...> organizacija nėra įsteigta nusikalstamoms veikoms daryti, tai nenurodyta juridinio asmens steigimo dokumentuose (steigimo sutartyje, įstatymuose ir pan.), todėl jos vadovo arba darbuotojo nusikalstama veika laikytina nesuderinama su įmonės siekiais ir paskirtimi per se⁷²“, todėl buvo laikomasi nuostatos, kad nusikalstamos veikos juridinis asmuo padaryti tiesiog negali.

Ketvirtoji kliūtis iš esmės susijusi su baudžiamojo proceso ypatumais. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė buvo netaikoma dėl procesinių kliūčių: „*visiems buvo aišku, kad nusikalstamą veiką padaręs fizinis asmuo gali būti teisiamas, nes jis asmeniškai dalyvauja nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme. Tuo tarpu juridinis asmuo, būdamas persona ficta, gali dalyvauti nagrinėjant tokio pobūdžio bylas tik per gynėją ir savo atstovą*⁷³“. Buvo laikomasi nuomonės, kad juridinis asmuo neturi „*kūno*“ ir jam negali būti paskirta laisvės atėmimo bausmė⁷⁴.

Nepaisant juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės kritikų argumentų bei kliūčių, neleidusių taikyti juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę, nuo XVIII amžiaus antrosios pusės situacija ėmė keistis. Pramonės perversmas ir jį lydėjusi industrializacija lėmė vis didėjančią juridinių asmenų socialinę ir ekonominę įtaką. Plečiantis geležinkelių tinklams, garlaivių linijoms, steigiantis naujiems juridiniams asmenims nepavyko išvengti viešosios tvarkos pažeidimų (angl. *public nuisance*). Tokie pažeidimai susilaukė reakcijos, ypač tais atvejais, kai

⁶⁹ Bikelis S. Tyčinė kaltė baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė. (01 S). Vilnius – : Mykolo Romerio universitetas, 2007. – p. 12.

⁷⁰ Khanna V. S. Corporate Criminal Liability: What Purpose Does It Serve? // Harvard Law Review - Vol. 109, N 7, 1996, p. 1480.

⁷¹ Ashbury Railway Carriage and Iron Co. Ltd. v. Reiche, (1875) LR 7 HL 653.

⁷² Soloveičikas D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai) monografija // – Vilnius: Justitia, 2006, p. 38.

⁷³ Ten pat. p. 38.

⁷⁴ Talwar P. Corporate Crime // Adarsh Nagar, India: Isha Books, 2006, p. 6.

dėl juridinių asmenų nukentėdavo žmonės. Atsižvelgiant į juridinių asmenų keliamą pavojų, anglosaksų teisės doktrina palaipsniui pripažino juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės koncepciją, teismai ėmė dažniau taikyti juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę už įvairias nusikalstamas veikas – pavyzdžiui, teismo negerbimą (*criminal contempt of court*), piktnaudžiavimą valdžia (angl. *misfeasance*) ar pareigų neatlikimą (angl. *nonfeasance*)⁷⁵. Mičigano universiteto (Jungtinės Amerikos Valstijos) profesorius V. S. Khanna atkreipia dėmesį į tai, kad Anglijoje, kaip, beje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose, juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė pirmiausia buvo pradėta taikyti kvazi-viešųjų juridinių asmenų, dažniausiai miestų bei savivaldybių, atžvilgiu⁷⁶. Tą iliustruoja tokios precedentinės bylos kaip *The King v. Inhabitants of Clifton*, *Rex v. Inhabitants of Great Broughton*, *Case of Langforth Bridge*⁷⁷ ir kitos, kuriose baudžiamoji atsakomybė juridiniams asmenims buvo taikoma už viešosios tvarkos pažeidimus (angl. *public nuisance*), kai dėl juridinio asmens kaltės kilo neigiami padariniai aplinkai, įvyko avarijos ir panašiai. Užsienio teisės literatūroje dažnai cituojama Jungtinėse Amerikos Valstijose 1846 metais išnagrinėta *People v. Corporation of Albany*⁷⁸ byla, kurioje viešasis juridinis asmuo buvo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn už tai, kad nesiėmė būtinų priemonių išvalyti Hudzono upę, ko pasekoje upė pasidarė užteršta ir sukėlė pavojų žmonių sveikatai. Šioje byloje buvo įrodyta, kad juridinis asmuo nesiėmė priemonių, žalai išvengti, nors turėjo tokią pareigą. Teismas pažymėjo, kad juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė yra būtina siekiant užtikrinti viešųjų interesų apsaugą⁷⁹. Vėliau baudžiamąją atsakomybę už viešosios tvarkos pažeidimus teismai ėmė taikyti ir privatiems juridiniams asmenims – korporacijoms⁸⁰. Atkreiptinas dėmesys, į tai, kad juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė pirmiausiai pradėta taikyti už tokias nusikalstamas veikas, kuriose nusikalstamo ketinimo įrodyti nereikėjo (angl. *crimes not requiring criminal intent*). 1864 metais byloje *The Queen v. Great North of England Railway Co.*⁸¹ buvo priimtas sprendimas, kuriuo remiantis juridinis asmuo buvo pripažintas kaltu dėl nusikalstamos veikos, susijusios su viešosios tvarkos pažeidimu, padarymu. Šis sprendimas juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės atžvilgiu yra svarbus dėl kelių priežasčių: visų pirma, šiuo sprendimu buvo suformuotas precedentas, leidžiantis juridinius asmenis patraukti baudžiamojon atsakomybėn už viešosios tvarkos pažeidimą, kai

⁷⁵ Harbour J. L., Johnson, N. Y. Can a Corporation Commit Manslaughter? Recent Developments in the United Kingdom and the United States // Defence Council Journal, 2006, p. 227.

⁷⁶ Khanna V. S. Corporate Criminal Liability: What Purpose Does It Serve? // Harvard Law Review: Vol. 109, N 7, 1996, p. 1477.

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ *People v. Corporation of Albany*, 11 Wend. 539 (N.Y., 1834).

⁷⁹ Hartog H. Public Property and Private Power: The Corporation of the City of New York in American Law, 1730 – 1870. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1983, p. 208.

⁸⁰ Žiūrėti bylas: *Susquehannah & Bath Turnpike Road Co. v. People*, 15 Wend. 267, 268 (N.Y. Sup. CT. 1836); *McKim v. Odom*, 3 Bland 407, 421 (Md. 1828).

⁸¹ *The Queen v. The Great N. of England Ry. Co.*, 115 Eng. Rep. 1294, 1298 (Q. B. 1846).

nusikalstamos veikos padaromos aktyviai veikiant (angl. *misfeasance*)⁸². Byloje priimtas sprendimas taip pat paskatino teismus taikyti juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę ir už kitas nusikalstamas veikas, kuriose nusikalstamo ketinimo įrodyti nereikėjo, taip išplečiant nusikaltimų, už kuriuos buvo galima patraukti juridinius asmenis, sąrašą.

Tuo metu už Atlanto taip pat pradėta taikyti juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę. 1837 metais Naujajame Džersyje priimtas pirmasis Jungtinėse Amerikos Valstijose įstatymas, numatęs mechanizmą, leidusį pareikšti kaltinimą įmonei⁸³. Šiame įstatyme buvo numatyta galimybė išduoti korporacijai šaukimą į teismą, tačiau nenurodytas sąrašas nusikaltimų, už kurių padarymą pastaroji galėjo būti traukiama baudžiamojon atsakomybėn. Vėliau Naujojo Džersio Aukščiausiasis teismas vadovaujantis šiuo aktu, konstatavo, kad korporacija gali būti patraukta baudžiamojon atsakomybėn už viešosios tvarkos pažeidimą (angl. *criminal nuisance*), tačiau kartu išskyrė tokias veikas, kaip melagingas liudijimas (angl. *perjury*), nužudymas (angl. *murder*), kurių korporaciją padaryti negali⁸⁴. 1852 metais byloje *State v. Gilmore*⁸⁵ buvo iškeltas klausimas, kas turi atsakyti dėl mirtinai traukinio sužaloto asmens - geležinkelio kompanija ar jos akcininkai. Vadovaujantis tuo metu galiojusiais įstatymais, kai dėl geležinkelio kompanijos aplaidumo (angl. *negligence*) miršta žmogus, bauda turi būti skiriama geležinkelio kompanijos savininkams. Naujojo Hempšyro teismas šioje byloje pripažino, kad bausmė tokiais atvejais turi būti skiriama ne geležinkelio kompanijos akcininkams, o pačiai kompanijai, taigi, tokiu būdu teismas pirmą kartą Amerikos istorijoje pripažino, kad įmonė gali atsakyti ir už neteisėtą kito žmogaus gyvybės atėmimą (angl. *wrongful death*). 1952 metais *United States v. Van Schaick*⁸⁶ byloje teismas suformavo precedentą, pripažindamas juridinį asmenį kaltu dėl neatsargaus gyvybės atėmimo (angl. *manslaughter*). Byloje buvo nustatyta, kad daugiau nei devyni šimtai žmonių, plaukusių garlaiviu „Slocum“, nuskendo bandydami išsigelbėti nuo garlaivio viduje kilusio gaisro. Pagrindinis klausimas, keliamas šioje byloje, ar įmonė, kuriai priklausė garlaivis, yra kalta dėl neatsargaus gyvybės atėmimo (angl. *manslaughter*). Teismas šioje byloje pripažino kaltais tiek įmonę, tiek garlaivio kapitoną, nustatęs, kad įmonės administracija žinojo, jog keleivių saugumas nebuvo tinkamai užtikrintas ir nesiėmė jokių priemonių saugumui užtikrinti⁸⁷.

⁸² Atkreiptinas dėmesys, kad iki sprendimo byloje *The Queen v. Great North of England Railway Co.* priėmimo, juridiniai asmenys baudžiamojon atsakomybėn buvo traukiami už veikas, susijusias su viešosios tvarkos pažeidimais, kurios buvo padaromos neveikimu (angl. *nonfeasance*).

⁸³ Reilly. J. D. *Murder, Inc.: The Criminal Liability of Corporations for Homicide* //18 Seton - Hall L. Rev. 378, 381 (1988).

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ *State v. Gilmore* (1852) WL 2109.

⁸⁶ Harbour J.L. Johnson, N. Y. *Can a Corporation Commit Manslaughter? Recent Developments in the United Kingdom and the United States* // Defence Council Journal, 2006, p. 230.

⁸⁷ Grasso M. J. *The Seaman's Manslaughter Statute: An Old Tool Being Used Anew* <http://www.marinelink.com/news/article/the-seaman-s-manslaughter-statute-an-old-tool/309674.aspx> [žiūrėta: 2010 10 01].

Bendrosios teisinės sistemos valstybių teismų praktika bei doktrina, pripažinusi juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę už nusikalstamas veikas „be kaltės“ (angl. *crimes not requiring criminal intent*), dar ilgai delsė taikyti juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę už kaltai padarytas nusikalstamas veikas. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės už kaltai padarytas nusikalstamas veikas pamatai buvo įtvirtinti *New York Central & Hudson River Railroad v. United States* (toliau - *New York Central*)⁸⁸ byloje. Šioje byloje geležinkelio bendrovė ginčijo Elkins'o akto konstitucingumą, kuriame buvo numatyta galimybė akto reikalavimų nesilaikančioms geležinkelio bendrovėms taikyti baudžiamąją atsakomybę. *New York Central & Hudson River Railroad* taip pat ginčijo savo, kaip subjekto, galimybę padaryti nusikalstamą veiką. Atsižvelgęs į visas bylos aplinkybes, Aukščiausiasis teismas šioje byloje nesutiko su geležinkelio bendrovės išsakytais argumentais, pareikšdamas, jog įmonė gali būti pripažinta kalta nusikalstamos veikos padarymu nustačius visumą šių sąlygų: a) *nusikalstamą veiką padarė įmonės atstovas*, b) *veika padaryta atstovo įgaliojimų ribose* ir c) *darydamas nusikalstamą veiką juridinio asmens buvo įgaliotas veikti juridinio asmens vardu*. Tokiu būdu teismas pripažino įmonių netiesioginės baudžiamosios atsakomybės doktriną - *respondeat superior*⁸⁹. Jungtinių Amerikos Valstijų teismams pradėjus taikyti juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę už nusikalstamas veikas, padarytas esant kaltei, Anglijos teismų praktikoje taip pat atsirado panašių teismo sprendimų, pavyzdžiui, *Moussell Bros Ltd v London and North Western Railway Co.* byloje teismas įtvirtino juridinių asmenų netiesioginę atsakomybę (angl. *vicarious liability*), nurodęs, kad darbdavys (korporacija) yra atsakinga už savo darbuotojų ir atstovų (angl. *agent*) veikas⁹⁰, *DPP v Kent and Sussex Contractors Ltd.* byloje, teismas konstatavo kad „įmonė yra asmuo“ *ir be įvairių savybių, kuriomis ji pasižymi, organizacijai turi būti priskirtas gebėjimas būti kaltai, nes šiandien yra jau per vėlu teigti priešingai. Juridinio asmens ir žmogaus skirtumas tik tas, kad pirmojo kaltė atsiranda per atstovus ir gali būti taip, jog organizacijos atstovų kaltė bus priskiriama pačiai organizacijai*⁹¹. Lordas Reidas *Tesco Supermarkets v. Natrass*⁹²(toliau - *Tesco*) byloje fizinį asmenį palygino su juridiniu asmeniu nurodydamas, kad pastarasis neturi nei proto, nei ketinimų, nei rankų tikslams įgyvendinti, todėl jis privalo veikti per fizinius asmenis.

⁸⁸ *New York Central & Hudson River Railroad v. United States*, 212 U. S. 481 (1909).

⁸⁹ Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo doktrinos, tarp jų ir *respondeat superior* doktrina, bus plačiau analizuojamos kitame skyriuje.

⁹⁰ *Moussell Bros Ltd v London and North Western Railway Co* [1917] 2 KB 836.

⁹¹ *DPP v Kent and Sussex Contractors Ltd*, op.cit.: Soloveičikas D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai): monografija // – Vilnius: Justitia, 2006, p. 97-98.

⁹² *Tesco Supermarkets v. Natrass* [1972] AC 153, 170.

5. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo ištakos kontinentinės teisinės sistemos valstybėse

Kontinentinės teisės tradicijos šalyse iki XX a. antrosios pusės buvo laikomasi nuomonės, jog nusikalstamą veiką gali padaryti tik fiziniai asmenys, todėl juridinių asmenų atsakomybės klausimai buvo sprendžiami civilinės arba administracinės teisės priemonėmis. Tokios Europos valstybės kaip Vokietija, Nyderlandai, Liuksemburgas, Slovėnija, Prancūzija, Belgija, Vengrija, Ispanija, Portugalija ir kitos, taip pat Rusija bei didžioji dalis Azijos bei Lotynų Amerikos valstybių pripažino klasikinę, *societas delinquere non potest*, doktriną. Tam įtakos turėjo XX a. vyravusi klasikinės baudžiamosios teisės mokyklos išplėtota psichologinės kaltės koncepcija. Grynosios psichologinės kaltės teorijos šalininkai teigė, kad „*kaltė - tai <...> asmens psichinis santykis su objektyviaisiais nusikalstamos veikos požymiais, aprašytais baudžiamojo įstatymo specialiosios dalies straipsnio dispozicijoje*“⁹³, vėliau susiformavusios socialinės – psichologinės kaltės teorijos požiūriu, kaltė apima tiek asmens psichinį santykį su objektyviaisiais nusikalstamos veikos požymiais, aprašytais nusikalstamos veikos sudėtyje <...>, tiek jo psichinį santykį su įstatymų reikalavimais bei jų ginamomis vertybėmis⁹⁴“. Šioms teorijoms bendra yra tai, kad jos abi neigia galimybę nustatyti psichinį juridinio asmens santykį su nusikalstama veika bei patraukti juridinį asmenį baudžiamojon atsakomybėn. Šiame darbe ankščiau jau buvo minėta, kad juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė yra kildinama iš Anglijos bei Jungtinių Amerikos Valstijų teisės aktų ir teismų sprendimų. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad šiuose valstybėse juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo pradžia sietina su nusikalstamomis veikomis „be kaltės“. Tuo tarpu kontinentinės teisinės sistemos valstybių teisės aktuose ir teismų praktikoje baudžiamoji atsakomybė „be kaltės“ nebuvo numatyta, atvirkščiai, kaltė buvo (ir yra) vienas iš būtinųjų nusikalstamos veikos požymių, įrodinėjamų kiekvienoje baudžiamojoje byloje. Ši priežastis yra viena pagrindinių, lėmusių sąlyginiai vėlyvą juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės įtvirtinimą kontinentinės teisinės sistemos valstybių teisėje. Kita priežastis, kliudžiusi įvesti juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę, susijusi su baudžiamojo proceso ypatumais. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė nebuvo taikoma dėl procesinių kliūčių, susijusių su juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės ir baudžiamojo proceso nuostatų, kuriomis grindžiamas kaltės

⁹³ Bikelis S. Tyčinė kaltė baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė. (01 S). Vilnius – : Mykolo Romerio universitetas, 2007. – p. 17.

⁹⁴ Ten. pat, p. 28.

nustatymas, tarpusavio nesuderinamumu⁹⁵. Buvo abejojama ir juridinio asmens gebėjimu suvokti paskirtos bausmės esmę, „pasimokyti“ iš paskirtos bausmės.

Nepaisant juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės kritikų nuogaštavimų ir teisinių kliūčių, galimai neleidusių tokiai atsakomybei kilti, nuo XX amžiaus pirmosios pusės, juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė pradedama taikyti ir kontinentinėje Europoje: 1924 m. juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė numatyta Danijoje⁹⁶, vėliau, 1950 m. baudžiamuoju įstatymu dėl ekonominių nusikaltimų juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė buvo nustatyta Nyderlanduose (šio įstatymo nuostatos 1976 m. buvo perkeltos į Nyderlandų baudžiamąjį kodeksą), nuo 1994 m. juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė pradedama reglamentuoti Prancūzijoje, 1995 m. juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės nuostatos įtraukiamos į Suomijos baudžiamąjį kodeksą, 1999 m. baudžiamoji juridinių asmenų atsakomybė įtvirtinama Belgijoje⁹⁷ ir Slovėnijoje. 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1986 buvo patvirtintas naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, kuris įsigaliojo tik 2003 m. gegužės 1 d. Šio kodekso 20 straipsnio nuostatos buvo skirtos juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės reglamentavimui. Atkreiptinas dėmesys, kad 2002 m. sausio 25 d., dar galiojant 1961 metų Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui (toliau – 1961 m. BK), Lietuvos Respublikos Seimas priėmė baudžiamąjį kodeksą 7¹, 32, 35, 282, 284, 290 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 11¹, 22¹, 32¹, 32², 302² straipsniais ir 319, 320 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymą⁹⁸, kuriame juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė, vadovaujantis tuo metu galiojusio 11¹ straipsnio nuostatomis, buvo numatyta tik už korupcinio pobūdžio nusikalstamas veikas – kyšio paėmimą, papirkimą ir pinigų plovimą. Vėliau tais pačiais metais buvo priimtas dar vienas 1961 metų baudžiamąjį kodeksą pakeitimas, numatantis juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę už kontrabandą bei neteisėtą prekių ar produkcijos neišvežimą iš Lietuvos Respublikos⁹⁹. 2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojus naujam Baudžiamajam kodeksui, senasis Baudžiamasis kodeksas neteko galios. Naujajame kodekse numatytas kur kas platesnis nusikalstamų veikų, už kurias baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiami ir juridiniai asmenys, ratas. Šveicarijoje juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė pradėta taikyti nuo 2003 m. spalio 1 d., kuomet įsigaliojo baudžiamąjį įstatymo nuostatos, įtvirtinančios juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę už konkrečius ekonominius nusikaltimus, būtent - korupciją, pinigų

⁹⁵ Drakšas R. Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos – Vilnius: Justitia, 2008, p. 233.

⁹⁶ 1924 metais Danijoje numatyta galimybė patraukti juridinį asmenį baudžiamojon atsakomybėn tik už keletą nusikalstamų veikų žmogaus sveikatai.

⁹⁷ Coffee, C. J. Corporate criminal liability: An introduction and Comparative Survey // *Criminal Responsibility of Legal and Collective Entities* / eds.: A. Eser, G. Heine, B. Huber. Freiburg im Bressgau, 1999, p. 13.

⁹⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // *Valstybės žinios*, 1961, Nr. 18-147.

⁹⁹ Baudžiamąjį kodeksą 8(1), 11(1), 45, 53(1), 232 (1), 232 (2), 232 (5), 232 (8), 312, 321 (2) straipsnio pakeitimo, 232 (3) straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir kodekso papildymo 340 (1) straipsniu įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 123-5544.

plovimą, terorizmo finansavimą¹⁰⁰. 2004 m. gegužės 1 d. Vengrijai įstojus į Europos Sąjungą, įsigaliojo baudžiamasis įstatymas dėl baudžiamųjų priemonių juridiniams asmenims taikymo¹⁰¹. Nuo 2006 metų, įsigaliojus juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę įtvirtinančiam įstatymui (vok. *Verbandsverantwortlichkeitsgesetz*), prie valstybių, pripažįstančių juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę, prisijungė Austrija. Šis Austrijos Respublikos parlamento sprendimas nustebino daugelį teisės mokslininkų, nes Austrija kartu su Vokietija ilgą laiką buvo valstybės, atmetančios juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę.

Galima pagrįstai teigti, kad šiuo metu didžioji dalis Europos Sąjungos valstybių pripažįsta juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę. Išimtimis laikytinos – Lenkija, Latvija, Vokietija ir keletas kitų valstybių. Verta atkreipti dėmesį į Vokietiją, kurioje juridinių asmenų atsakomybė yra reglamentuojama ne baudžiamosios, o administracinės ar civilinės teisės nuostatomis. Baudžiamoji atsakomybė Vokietijoje, kaip beje ir valstybėse, pripažįstančiose juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę, gali būti taikoma korporacijų direktoriams ar atstovams (fiziniais asmenimis) už įvairias nusikalstamas veikas, padarytas juridinio asmens vardu ar interesais, tuo tarpu pats juridinis asmuo baudžiamojon atsakomybėn nėra traukiamas, jo atžvilgiu yra taikomos administracinės atsakomybės priemonės. Administracinės atsakomybės juridiniams asmenims taikymo pagrindai ir sąlygos yra numatyti Vokietijos administracinių teisės pažeidimų kodekso (vok. *Gesetz über Ordnungswidrigkeiten*) §30¹⁰². Vokietijos administraciniame įstatyme *inter alia* nurodoma, kad juridinis asmuo atsako už fizinio asmens padarytas nusikalstamas veikas arba administracinius teisės pažeidimus tais atvejais, kai nusikalstamą veiką ar teisės pažeidimą juridinio asmens naudai arba padarė vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje einantis arba įgaliojimus veiki juridinio asmens vardu turintis fizinis asmuo. Juridinis asmuo taip pat gali atsakyti už darbuotojo padarytą nusikalstamą veiką arba administracinės teisės pažeidimą tais atvejais, kai juridinis asmuo skatina darbuotojų teisės pažeidimų darymą, arba nepakankamai kontroliuoja darbuotojų veiklą¹⁰³. Aptartas Vokietijos juridinių asmenų atsakomybės reglamentavimas yra ypatingas dėl keleto priežasčių: visų pirma, juridinių asmenų administracinės atsakomybės bylas kai kuriais atvejais nagrinėja Vokietijos baudžiamąsias bylas nagrinėjantys teismai. Kitas skiriamasis bruožas – juridiniams asmenims skiriamų administracinių nuobaudų rūšys, kurios savo esme ir sukeliama padariniais labai

¹⁰⁰A Commentary on the Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions of 21 November 1997 // Edited by: Pieth M., Low L. A., Cullen P. J. – Cambridge University Press, 2007, p. 10.

¹⁰¹Ferenc S. Criminal Responsibility of Legal Persons in Hungary – Theory and (a Lack) of Practise. Prieiga per internetą: <http://www.upm.ro/proiecte/EEE/Conferences/papers/S1A38.pdf> [žiūrėta: 2010 09 20].

¹⁰²Gesetz über Ordnungswidrigkeiten // Prieiga per internetą: http://www.gesetze-iminternet.de/owig_1968/index.html [žiūrėta: 2010 10 10].

¹⁰³Ibid. §30.

primena kriminalines bausmes (pavyzdžiui, turto konfiskavimas, komercinės veiklos draudimas). Juridiniams asmenims taikomos piniginės sankcijos (vok. *Ordnungswidrigkeiten*) atskirais atvejais gali siekti milijonus eurų¹⁰⁴. Viena griežčiausių Vokietijos istorijoje juridiniam asmeniui skirtų baudų – 2007 metais Miuncheno apygardos teismo kompanijai „Siemens“ AG skirta 201 mln. eurų bauda už korupcinio pobūdžio nusikalstamas veikas¹⁰⁵. Pagrįsdami administracinės atsakomybės veiksmingumą, Vokietijos įstatymų leidėjai, nurodo, kad ši atsakomybės rūšis atitinka baudžiamosios atsakomybės tikslus, būtent - atgraso juridinius asmenis nuo teisės pažeidimų darymo, užtikrina teisingumo bei teisinio tikrumo principų laikymąsi. Darbo autorės nuomone, pastarųjų dviejų principų įgyvendinimas yra kvestionuotinas visų pirma dėl to, kad administracinės atsakomybės taikymo atveju atsakovo (juridinio asmens) procesinės teisės yra kur kas siauresnės nei kaltinamojo teisės baudžiamajame procese. Kitas aspektas susijęs su įrodymų byloje rinkimu bei vertinimu: baudžiamajame procese įrodymams yra taikomi griežtesni liestinumų, leistinumų ir sąsajumo standartai. Šios abi sąlygos lemia skirtingą juridinio asmens procesinę padėtį sprendžiant dėl teisinės atsakomybės juridiniam asmeniui taikymo. Vokiečiai, pateisindami administracinės atsakomybės taikymą nurodo, kad administracinis procesas yra ekonomiškesnis, nes reikalauja mažiau laiko bei piniginių sąnaudų. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, autorės manymu, pagrįsti yra kai kurių autorių¹⁰⁶ pastebėjimai, kad nors Vokietijoje *de iure* yra įtvirtinta administracinė juridinių asmenų atsakomybė, tačiau dėl savo ypatybių bei sukeltamų teisinių pasekmių, juridinių asmenų atžvilgiu *de facto* taikoma baudžiamoji atsakomybė.

¹⁰⁴ Diskant E. B. Comparative Corporate Criminal Liability: Exploring the Uniquely American Doctrine Through Comparative Criminal Procedure // 118 Yale, L.J. 126, 2008, p. 143.

¹⁰⁵ Taylor C. Siemens faces \$538 in taxes, fines for 'black money' scandal, EDN. 2007, prieiga per internetą: http://www.edn.com/article/461178-Siemens_faces_538M_in_taxes_fines_for_black_money_scandal.php [žiūrėta 2010 09 14].

¹⁰⁶ Tokios nuomonės laikosi: Hefendehl R. Corporate Criminal Liability: Model Penal Code Section 2.07 and the Development in Western Legal Systems // Buffalo Criminal Law Review, Vol. 4, No. 1, 2000, p. 286.; Diskant B. Comparative Corporate Criminal Liability: Exploring the Uniquely American Doctrine Through Comparative Criminal Procedure // 118 YALE L. J. 126, 170-71, 2008, p. 142.; Soloveičikas D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai). monografija // – Vilnius: Justitia, 2006, p 26.

6. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės reglamentavimas tarptautinėje teisėje

Tarptautiniu mastu¹⁰⁷ juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės klausimai pradėti gvildinti XX amžiaus aštuntame dešimtmetyje, Europos Tarybos Ministrų Komitetui priėmus rekomendacijas, kuriose užsimenama apie galimybę juridiniams asmenims taikyti baudžiamąją atsakomybę¹⁰⁸. Vienoje iš šių rekomendacijų, būtent – 1988 metų rekomendacijoje „Dėl juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės nustatymo už nusikalstamas veikas, padarytas vykdant jų veiklą“ valstybėms narėms yra siūloma juridiniams asmenims taikyti baudžiamąją atsakomybę ir skirti sankcijas atsižvelgiant į padarytos veikos pobūdį, kilusius padarinius, prevenciją ir įmonės kaltės lygį. Rekomendacijose taip pat siūlomos juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo ribos, pavyzdžiui, jau ankščiau minėtoje rekomendacijoje Nr. (88)18 yra numatyta, kad

- „a) įmonės turi būti traukiamos baudžiamojon atsakomybėn už joms vykdant veiklą padarytą nusikalstamą veiką neatsižvelgiant į tai, ar nusikalstamos veikos padarymas yra susijęs su įmonės pagrindine veikla ar ne;*
- b) baudžiamoji atsakomybė turi būti taikoma neatsižvelgiant į tai, ar yra ir (arba) gali būti nustatytas fizinis asmuo, padaręs nusikalstamas veikas įmonės vardu (ir naudai);*
- c) įmonėms neturi būti inkriminuojamas nusikalstamos veikos, jeigu galima pagrįsti, kad juridinio asmens valdymo organai ėmėsi visų priemonių nusikalstamų padarinių prevencijai įgyvendinti;*
- d) fizinio asmens atsakomybė neturi pašalinti juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės;*
- e) turi būti nustatytos juridiniams asmenims „pritaikytos bausmės“*

1995 m. liepos 26 d. konvencijos „Dėl Europos Bendrijų finansinių interesų apsaugos“ 1997 m. Antrojo protokolo 3 str. 1 p. nurodoma, kad „valstybė narė imasi būtinų priemonių užtikrinti, kad juridiniai asmenys galėtų būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn už sukčiavimą, aktyviąją korupciją ir pinigų plovimą, kuriuos jų naudai padarė bet kuris asmuo,

¹⁰⁷ Vartojant terminą „tarptautinis“ šiame kontekste turima omenyje Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės lygmenys, neišskiriant jų atskirai.

¹⁰⁸ Council of Europe Recommendation (81) 12 on Economic Crime. Prieiga per internetą: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=600157&SecMode=1&DocId=672338&Usage=2> [žiūrėta 2010 06 14]; Council of Europe Recommendation No. R (88)18 Concerning liability of enterprises having legal personality for offences committed in the exercise of their activities. Prieiga per internetą: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=233230&SecMode=1&DocId=698704&Usage=2> [žiūrėta 2010 06 14].

veikęs individualiai ar kaip juridinio asmens organo dalis, jeigu jis, eidamas vadovaujantis pareigas juridiniame asmenyje, turėjo įgaliojimus <...>¹⁰⁹“.

Nuo 1999 m. gegužės 1d., kuomet įsigaliojo Amsterdamo sutartis, iš dalies pakeičianti ir papildanti Europos Sąjungos sutartį, Europos Bendrijų steigimo sutartis ir tam tikrus su jomis susijusius aktus,¹¹⁰ Europos Sąjungos valstybės narės ėmėsi efektyviau bendradarbiauti baudžiamųjų reikalų srityse, būtent – intensyviau kovoti su organizuotu nusikalstamumu, terorizmu, neteisėtu žmonių gabenimu, nusikaltimais vaikams, narkotikų ir ginklų kontrabanda, korupcija ir kitomis nusikalstamomis veikomis¹¹¹.

1999 metų JTO konvencijos „Dėl kovos su terorizmo finansavimu“ 5 straipsnyje¹¹² numatytas juridinių asmenų atsakomybės reglamentavimas nurodant, kad kiekviena valstybė, konvencijos dalyvė, vadovaudamasi savo vidaus teisės principais imasi būtinų priemonių, kad jos teritorijoje esantis ar remiantis jos įstatymais įsteigtas juridinis subjektas būtų patrauktas atsakomybėn, (civilinėn, administracinėn ar baudžiamojon) kai asmuo, atsakingas už juridinio subjekto valdymą ar kontrolę, eidamas tas pareigas padarė nusikaltimą. 5 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad juridiniam subjektui atsakomybė kyla nepaisant fizinio asmens baudžiamosios atsakomybės. Šioje konvencijoje taip pat atkreipiamas dėmesys į tai, kad juridiniams asmenims skiriamos civilinės, administracinės ar baudžiamosios sankcijos turi atitikti tris pagrindinius reikalavimus - būti efektyvios, proporcingos ir atgrasančios¹¹³. Iš esmės analogiškos nuostatos, kiek tai liečia juridinių asmenų atsakomybę, jos taikymo ribas, yra nustatytos ir 2000 metų JTO konvencijoje prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą¹¹⁴ (Palermo konvencija). Pastarosios konvencijos ir jos protokolų įgyvendinimo valstybėse narėse gairėse (angl. *Legislative guides to the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the protocols Thereo*¹¹⁵) 240 paragrafe nurodoma, kad juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė yra efektyvi nusikalstamų veikų atgrasymo priemonė dėl kelių priežasčių: visų pirma, baudžiamoji atsakomybė gali iš esmės pakenkti juridinio asmens reputacijai, visų antra,

¹⁰⁹ 1995 m. liepos 26 d. Konvencija dėl Europos Bendrijų finansinių interesų apsaugos, parengta vadovaujantis Europos Sąjungos sutarties K. 3 straipsniu. Valstybės žinios, 2004, Nr. 112-4178.

¹¹⁰ Treaty of Amsterdam // Official Journal C 340 of 10 November 1997 / Prieiga per internetą: http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11997D/tif/JOC_1997_340_1_EN_0005.pdf [žiūrėta 2010 06 14].

¹¹¹ Šulija G. Šulija V. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, Nr. 41 (33), p. 91 – 105.

¹¹² International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism // Prieiga per internetą <http://www.un.org/law/cod/finterr.htm>

¹¹³ International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism // Prieiga per internetą: http://treaties.un.org/Pages/DB.aspx?path=DB/studies/page2_en.xml&menu=MTDSG [žiūrėta 2010 06 14]

¹¹⁴ The United Nations Convention against Transnational Organized Crime // Prieiga per internetą: <http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CTOC/index.html> [žiūrėta 2010 06 14]

¹¹⁵ Legislative guides for the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the protocols Thereo., Prieiga per internetą: http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CTOC/legislative-guide.html#_Full_Version_2 [žiūrėta 2010 06 14]

baudžiamosios atsakomybės įtvirtinimas gali pasitarnauti kaip katalizatorius siekiant efektyvesnės juridinio asmens struktūrinių padalinių kontrolės bei priežiūros.

Paminėtina ir 1999 metų Baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos, kurios 18 straipsnis yra skirtas juridinių asmenų atsakomybės už aktyvųjį kyšininkavimą, prekybą poveikiu, bei pinigų plovimą, reglamentavimui. Minimame straipsnyje nurodoma, kad kiekviena šioje konvencijoje dalyvaujanti valstybė priima reikalingus teisės aktus bei imasi atitinkamų teisinių priemonių, kai konvencijoje numatytas nusikalstamas veikas juridinio asmens naudai padarė fizinis asmuo, veikdamas individualiai arba kaip juridinio asmens organo dalis, užimantis juridiniame asmenyje vadovaujančias pareigas, būtent – turintis teisę atstovauti juridiniam asmeniui arba priimti sprendimus juridinio asmens vardu arba turintis įgaliojimus kontroliuoti juridinio asmens veiklą. Juridinio asmens atsakomybė taip pat numatoma už fizinio asmens, atitinkančio ankščiau aptartus požymius, bendrininkavimą vykdant konvencijoje numatytas nusikalstamas veikas, taip pat įtvirtinama juridinio asmens atsakomybė už fizinio asmens kontrolės ar priežiūros trūkumą, kai toks elgesys sąlygojo nusikalstamos veikos padarymą juridinio asmens naudai¹¹⁶.

Apibendrinus analizuotų tarptautinių dokumentų nuostatas, įtvirtinančias juridinių asmenų atsakomybės teisinį reglamentavimą, pažymėtina, kad atsižvelgiant į teisės akto privalomumą, valstybės arba yra įpareigojamos, arba joms yra rekomenduojama už tam tikras nusikalstamas veikas taikyti juridinių asmenų atsakomybę. Kartu atkreipiamas dėmesys į tai, kad kiekviena valstybė, atsižvelgdama į savo nacionalinės teisės specifiką bei teises tradicijas, pati sprendžia kurios teisės – civilinės, administracinės ar baudžiamosios instrumentais bus reglamentuojami juridinio asmens atsakomybės klausimai. Valstybės, nustatydamos juridinių asmenų atsakomybę už prieštaraujančias teisei veikas, turi nacionaliniu teisės lygmeniu įvertinti konkretaus teisės pažeidimo priskirimą nusikaltimams, administraciniams teisės pažeidimams, civiliniams deliktams ar kt. ir taikyti nacionalinėje teisėje už tokių pažeidimą numatytą atsakomybę bei sankcijas. Verta pabrėžti tai, kad valstybės nėra visiškai laisvos savo nuožiūra nustatyti juridinių asmenų atsakomybės ribas bei juridinių asmenų atžvilgiu taikomų poveikio priemonių rūšis bei dydžius. Daugelyje tarptautinių dokumentų numatyti ribojimai yra iš esmės susiję su reikalavimu savo nacionalinėje teisėje numatyti tokias poveikio priemones, kurios būtų veiksmingos, proporcingos ir atgrasančios, vadinasi, svarbiausiai yra ne tai, kokiuose aktuose yra numatyta juridinių asmenų atsakomybė ir sankcijos, o realus jų veiksmingumas.

¹¹⁶ Criminal Law Convention on Corruption. Prieiga per internetą: <http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/173.htm> [žiūrėta 2010 06 14].

II. JURIDINIŲ ASMENŲ BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS TAIKYMO DOKTRINŲ SKLAIDA BEI JŲ PRAKTINIS TAIKYMAS

Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymas konkrečioje valstybėje priklauso nuo pasirinktos (-ų) juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo doktrinos (-ų). Konkrečios doktrinos pasirinkimas sudaro prielaidas įgyvendinti pagrindinius baudžiamosios teisės principus bei patraukti nusikalstamą veiką padariusį juridinį asmenį baudžiamojon atsakomybėn. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo doktrinų pripažinimas taip pat sudaro galimybę teigti, kad juridinio asmens veika atitinka nusikalstamos veikos sudėties požymius bei įgalina objektyviai pagrįsti organizacijos kaltės koncepciją¹¹⁷. Akivaizdu, kad juridinis asmuo savarankiškai, be fizinio asmens pagalbos, nusikalstamos veikos padaryti negali. Teisės doktrinoje yra išskiriami du pagrindiniai principai, kuriais remiantis baudžiamojon atsakomybėn traukiami juridiniai asmenys, būtent – išvestinis nusikalstamos veikos ir kaltės priskyrimo principas (angl. *derivative principle of attribution*) bei tiesioginis nusikalstamos veikos ir kaltės priskyrimo principas (angl. *direct principle of attribution*). Atsižvelgiant į konkrečios valstybės nacionalinės teisės specifiką bei teisės tradicijas, galima išskirti nemažai juridinių asmenų patraukimo baudžiamojon atsakomybėn modelių bei doktrinų. Daugelis jų tarpusavyje susiję, remiasi tais pačiais veikos ir kaltės priskyrimo principais bei papildo vienas kitą. Turint omenyje tai, kad visų jų dėl gausybės ir kaitos apžvelgti nėra įmanoma, šiame skyriuje aptarsime kertiniais laikomus modelius, būtent - netiesioginės atsakomybės (lot. *respondeat superior*¹¹⁸ arba angl. *vicarious liability*¹¹⁹), identifikavimo (lot. *alter ego*¹²⁰) arba tiesioginės atsakomybės¹²¹ bei visumos arba kolektyvinės kaltės (angl. *aggregation*¹²²) modelius bei doktrinas.

¹¹⁷ Soloveičikas D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai). monografija // – Vilnius: Justitia, 2006, p. 97 – 98.

¹¹⁸ Lot. *respondeat superior* – tegul atsako vyresnysis.

¹¹⁹ Angl. “vicarious” – “atliekantis už kitą, pavaduojantis“. „Vicarious liability“ – „atsakomybė už kitų asmenų veiksmais padarytą žalą, netiesioginė atsakomybė“. Bitinaitė V. Mokomasis anglų-lietuvių kalbų teisės terminų žodynas. – Vilnius: Eugrimas, 1999.

¹²⁰ Lot. „alter ego“ – „kitas aš“.

¹²¹ Darbo autorė laikosi nuostatos, kad identifikavimo ir tiesioginės atsakomybės doktrinos yra tapačios. Teisės doktrinoje šiuo klausimu nėra vienareikšmės nuomonės. L. H. Leighas, C. N. Nana, C. Wells identifikavimo doktriną tapatina su netiesioginės atsakomybės doktrina, kadangi taikant abu šiuos modelius iš esmės yra laikomasi tų pačių sąlygų. D. Soloveičikas monografijoje „Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė Lyginamieji aspektai“ kritikuoja šių doktrinų sutapatinimą nurodydamas, kad remiantis tiesioginės atsakomybės modeliu, pagrindinis veikėjas darant nusikalstamą veiką yra fizinis asmuo, tuo tarpu remiantis identifikavimo doktrina, pagrindinis nusikalstamos veikos veikėjas yra ne fizinis, o juridinis asmuo.

¹²² Angl. *aggregate* – bendra suma, visuma. Armalytė O., Pažūsis L. Anglų – lietuvių kalbų teisės žodynas. – Vilnius: Alma Litera, 1998.

1. Juridinių asmenų netiesioginės atsakomybės doktrina

Juridinių asmenų netiesioginės atsakomybės modelis, kitaip dar vadinamas *respondeat superior* arba *vicarious liability* buvo suformuotas ir pirmiausiai pradėtas taikyti anglosaksų teisinės sistemos valstybėse. Civilines bylas nagrinėję Anglijos teismai taikė *vicarious liability* nuostatas tais atvejais, kai atskiri fiziniai asmenys nukentėdavo nuo juridinio asmens darbuotojų neatsargios veikos. Žalą patyrę asmenys galėjo išsireikalauti kompensaciją iš juridinio asmens, nesibaimindami dėl žalą sąlygojusio fizinio asmens galimo nemokumo. Netiesioginės atsakomybės taikymas civilinėje teisėje didesnių diskusijų nesukelia, nes sprendžiant civilinės atsakomybės klausimą, juridinio asmens kaltės įrodinėti nereikia, t. y., galioja kaltumo prezumpcija. Tuo tarpu taikant baudžiamąją atsakomybę, kuri yra grindžiama asmens, padariusio nusikalstamą veiką, kalte, kyla pagrįstų abejonų dėl fizinio asmens veikos ir kaltės priskyrimo juridiniam asmeniui bei pastarojo patraukimo baudžiamojon atsakomybėn. Šioje dalyje bus analizuojamas juridinių asmenų netiesioginės baudžiamosios atsakomybės modelio įtvirtinimas Lietuvos ir užsienio valstybių teisėje, išskiriant pagrindinius modelio taikymo principus bei trūkumus.

Pagrindą taikyti netiesioginės atsakomybės juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės modelį davė 1909 metų Jungtinių Amerikos Valstijų aukščiausiojo teismo priimtas sprendimas *New York Central*¹²³ byloje. Pagrindinis klausimas, keliamas šioje byloje - ar Elkins'o akto nuostatos, įtvirtinusios juridinio asmens netiesioginės baudžiamosios atsakomybės modelį už korupcinio pobūdžio nusikalstamas veikas, neprieštarauja Konstitucijai¹²⁴. Teismas pripažino, kad Aktas neprieštarauja Konstitucijai ir konstatavo, kad *respondeat superior* doktrina yra pakankamai išplėtotą deliktinės teisės, todėl nėra teisinių kliūčių šios doktrinos nuostatas perkelti į baudžiamąją teisę. Šioje byloje, be kita ko, teismas pasisakė, kad tais atvejais, kai fizinio asmens veiksmai, neveikimas ar aplaidumas yra susiję su naudos korporacijai siekimu, jie turi būti vertinami kaip korporacijos veiksmai, neveikimas ar aplaidumas¹²⁵. Konstatavęs, kad baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiami ir juridiniai asmenys, teismas nustatė juridinių asmenų atsakomybės kilimo pagrindą - nusikalstamą veiką padarė vienas iš įmonės darbuotojų bei sąlygas, būtent:

¹²⁴ *New York Central & Hudson River Railroad v. United States*, 212 U. S. 489 (1909).

¹²⁵ Gruner R. S. *Corporate Criminal Liability and Prevention* //New York: Law Journal Press, 2004. § 2.02(1) 2-11.

a) nusikalstamą veiką padarė įmonės atstovas (darbuotojas) ir;

b) veika padaryta atstovo įgaliojimų ribose ir;

c) darydamas nusikalstamą veiką juridinio asmens atstovas buvo įgaliotas veikti juridinio asmens vardu. Nors šis teismo sprendimas davė pradžią juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymui, šiuolaikinėje teisės doktrinoje jis dažnai kritikuojamas, nes numatydamas juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygas, nenumatė mechanizmo, leidžiančio juridiniams asmenims gintis nuo pareikštų kaltinimų. *New York Central* suformuotas precedentas sudarė palankias sąlygas patraukti juridinį asmenį baudžiamojon atsakomybėn tais atvejais, kai nusikalstamą veiką padarė žemiausios grandies darbuotojas arba padaryta veika yra priešinga juridinio asmens interesams. Tokiais atvejais iš esmės suvaržoma juridinio asmens teisė gintis nuo pareikštų kaltinimų, nes nustatčius visumą juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygų, papildomai nėra nustatinėjama, ar fizinis asmuo nusikalstamai veikė siekdamas naudos juridiniam asmeniui. Remiantis *New York Central* suformuotu precedentu baudžiamoji atsakomybė juridiniam asmeniui taikoma net ir tais atvejais, kai fizinis asmuo, atitinkantis ankščiau aptartus požymius, veikė akivaizdžiai nesilaikydamas darbdavio nustatytų draudimų ar veikė priešingai juridinio asmens politikai. Vėlesnėje *United States v. Hilton Hotels Corporation* byloje Jungtinių Amerikos Valstijų apeliacinis teismas, atsižvelgdamas į *New York Central* bylos sprendimą pažymėjo, kad korporacija yra atsakinga už savo darbuotojų (angl. *agents*) jų kompetencijos ribose atliktus veiksmus arba padarytus pareiškimus net ir tais atvejais, kai darbuotojai veikė nesilaikydami vadovų instrukcijų arba jų veiksmai buvo priešingi korporacijos veiklos politikai¹²⁶. Šiuolaikinis tradicinio *respondeat superior* modelio taikymo pavyzdys - Jungtinių Amerikos Valstijų teismo 2009 metais *United States v. Ionia Management* (toliau - *Ionia Management*)¹²⁷ byloje priimtas daug diskusijų sukėlęs teismo sprendimas. Bylos esmė: Graikijos įmonei *Iona Management* priklausančiu tanklaiviu į Jungtines Amerikos Valstijas reguliariai buvo gabenama nafta. Kiekvienos kelionės metu tanklaivio įgulos nariai, *Iona Management* darbuotojai, dalį nuotekų išliedavo į atvirą jūrą, o norėdami nuslėpti šį faktą klastojo dokumentus. Bylą nagrinėjant teisme buvo keliamas klausimas, ar žemas pareigas įmonė einančių darbuotojų - įgulos narių veikos gali būti priskirtos įmonei tais atvejais, kai darbuotojai, nors ir veikdami įgaliojimų ribose, nesilaikė įmonės nustatytų reikalavimų bei instrukcijų, t.y. veikė priešingai įmonės formuojamai politikai. Teismas šioje byloje pripažino *Iona Management* kalta bei nurodė, kad *respondeat superior* atsakomybės modelis taikomas tais atvejais, kai įmonės darbuotojai veikė savo įgaliojimų ribose, neatsižvelgiant nei į jų einamas pareigas, bei į

¹²⁶ *United States v. Hilton Hotels Corp.*, 467 F.2d 1000 (9th Cir. 1972).

¹²⁷ *U.S. v. Ionia Management*. WL 116966 (2th Cir. 2009).

tai ar jie veikė laikydamiesi vadovų nurodymų. Tradicinė netiesioginės baudžiamosios atsakomybės doktrina taip pat sudarė sąlygas traukti juridinį asmenį baudžiamojon atsakomybėn nepaisant to, ar juridinis asmuo ėmėsi nusikalstamos veikos prevencijos priemonių ar ne. Teismų praktika¹²⁸, remiantis kuria juridiniai asmenys baudžiamojon atsakomybėn traukiami net ir tais atvejais, kai buvo imtasi būtinųjų nusikalstamos veikos prevencijos priemonių, iki šiol kritikuojama baudžiamosios teisės specialistų. Jau minėtoje *Iona Management* byloje *amici curiae*¹²⁹ atkreipia dėmesį į Jungtinių Amerikos Valstijų teismų pernelyg siaurą ir tiesmuką *respondeat superior* modelio taikymą. Išreiškiamas susirūpinimas dėl *New York Central* byloje suformuoto precedento taikymo bei nurodoma, kad „*remiantis juo, juridiniai asmenys baudžiamojon atsakomybėn gali būti patraukti beveik už visas nusikalstamas veikas, kurias padaro juridinio asmens darbuotojai veikdami jiems suteiktų įgaliojimų ribose net ir tais atvejais, kai buvo akivaizdžiai nesilaikoma darbdavio duotų nurodymų*“¹³⁰. Vadovaujantis tradiciniu netiesioginės atsakomybės modeliu, juridiniai asmenys negali remtis „*reikiamo uolumo arba tinkamo pareigos vykdymo*“ gynyba (angl. *due diligence defence*). Pritartina amerikiečių teisininkų A. Weissmann, R. Ziegler pastebėjimams, kad net ir tais atvejais, kai juridinis asmuo skiria daug dėmesio personalo apmokymams, teikia savo darbuotojams teisėtus nurodymus, neįmanoma užtikrinti absoliutaus darbuotojų paklusnumo. Šią mintį puikiai iliustruoja jų pateiktas palyginimas „*kiekvienas supranta, kad korporacijoje bus sugedusių obuolių, bet tik keletas pasiūlys, kad bausmė už sugedusį obuolį turėtų būti medžio nukirtimas*“¹³¹. Tradicinė netiesioginės baudžiamosios atsakomybės doktrina buvo išplėtotą ir iki šiol taikoma daugelyje Jungtinių Amerikos Valstijų. Tuo tarpu kai kuriose Europos valstybėse (pavyzdžiui, Olandijoje, Prancūzijoje, Slovėnijoje, Lietuvoje), atsižvelgiant į anksčiau aptartą tradicinės netiesioginės atsakomybės doktrinos trūkumus, kurie iš esmės susiję su nusikalstamos veikos padarymo juridinio asmens naudai ir interesais sąlygos netaikymu bei negalėjimu remtis „*reikiamo uolumo arba tinkamo pareigos vykdymo*“ gynyba (angl. *due diligence defence*), buvo pasirinktas modifikuotas, vadinamasis modernusis *respondeat superior* modelis. Šis modelis laikomas pažangesniu, nes be jau anksčiau aptartų juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygų¹³² papildomai numato, kad fizinio asmens padaryta nusikalstama veika gali būti

¹²⁸ *New York Central & Hudson River Railroad v. United States*, 212 U. S. 489 (1909).

¹²⁹ *Lot. amici curiae* – “teismo draugai”.

¹³⁰ Amicus Brief // Prieiga per internetą: [http://www.nacdl.org/public.nsf/newsissues/amicus_attachments/\\$FILE/Ionia_Mgmt_Amicus.pdf](http://www.nacdl.org/public.nsf/newsissues/amicus_attachments/$FILE/Ionia_Mgmt_Amicus.pdf) [žiūrėta: 2010 10 11]

¹³¹ Weissmann A., Ziegler R., McLoughlin L., McFadden // *Reforming Corporate Criminal Liability to Promote Responsible Corporate Behaviour*. Prieiga per internetą: http://lawprofessors.typepad.com/whitecollarcrime_blog/2008/10/reforming-corporate.html [žiūrėta 2010 09 14]

¹³² Vadovaujantis tradiciniu netiesioginės atsakomybės modeliu, juridiniam asmeniui nusikalstama veika inkriminuojama esant šių sąlygų visumai: 1) nusikalstamą veiką padarė juridinio asmens atstovas; 2) jis veikė įgaliojimų ribose; 3) turėjo teisę veikti juridinio asmens vardu.

traktuojama kaip juridinio asmens nusikalstama veika tais atvejais, kai tokia veika yra padaroma juridinio asmens naudai arba interesais ir juridinis asmuo tokią naudą pripažįsta arba yra suinteresuotas tokios nusikalstamos veikos darymu. Moderniojo *respondeat superior* modelio nuostatos yra numatytos ir Jungtinių Amerikos Valstijų pavyzdinio baudžiamojo kodekso (angl. *Model Penal Code*) § 2.07 (5), kuriame nurodoma, kad tais atvejais, kai padaromas nusikaltimas, kuriam yra būtina įrodyti *mens rea* elementą (kalbę) ir kuris gali būti priskirtas juridiniam asmeniui, pastarojo baudžiamosios atsakomybės klausimas turėtų būti sprendžiamas vadovaujantis *respondeat superior* doktrinos nuostatomis. Kartu pabrėžiama, kad tokiais atvejais inkriminuojant nusikaltimą juridiniam asmeniui svarbu nustatyti du elementus:

- a) fizinis asmuo veikė jam suteiktų įgaliojimų ribose;
- b) nusikalstama veika buvo padaryta siekiant naudos juridiniam asmeniui¹³³.

1.1. Nusikalstamos veikos padarymo juridinio asmens naudai ir interesais požymio problematika

Viena iš moderniosios netiesioginės baudžiamosios atsakomybės sąlygų yra susijusi su nusikalstamos veikos padarymu juridinio asmens naudai ir (arba) interesais. Naudos ir interesų požymio turinys neretai sukelia nemažai diskusijų tiek tarp praktikų, tiek tarp teoretikų. Štai, pavyzdžiui, *Standard Oil Co. and Pasotex Pipe Line Co. v. United States* (toliau – *Standard Oil Co.*) byloje Jungtinių Amerikos Valstijų teismas atkreipė dėmesį, į tai, kad daugelyje ankstesnių bylų juridiniai asmenys buvo patraukti baudžiamajon atsakomybėn net ir tais atvejais, kai negavo jokios naudos iš darbuotojų padarytos nusikalstamos veikos¹³⁴. Jungtinėse Amerikos Valstijose visiškos arba dalinės naudos siekimo juridiniam asmeniui požymis yra aiškinamas kaip darbuotojo arba atstovo siekis sudaryti sąlygas juridiniam asmeniui gauti naudos darant nusikalstamą veiką arba kaip tiesioginis juridinio asmens naudos gavimas iš darbuotojo daromos nusikalstamos veikos¹³⁵. Jau anksčiau autorė minėjo atvejus, kada Jungtinių Amerikos Valstijų teismai taikydami baudžiamąją atsakomybę juridiniams asmenims neatsižvelgdavo į naudos ir interesų kriterijų. Atkreiptinas dėmesys, kad šiuo klausimu teismų praktikoje nėra vienareikšmės nuomonės, štai, pavyzdžiui, *United States v. Potter* byloje teismas, *inter alia*, pasisakė, kad tais atvejais kai juridinio asmens darbuotojas nusikalstamai veikė siekdamas tiek asmeninės, tiek juridinio asmens naudos, pastarasis atsako baudžiamąja tvarka įrodžius, kad bent vienas iš

¹³³ Hefendehl R. Corporate Criminal Liability: Model Penal Code Section 2. 07 and the Development in Western Legal Systems // Buffalo Criminal Law Review, 2000 Vol. 4. No. 1.

¹³⁴ Standard Oil Co. and Pasotex Pipe Line Co. v. United States. 307 F.2d 120 (5th Cir. 1962).

¹³⁵ Soloveičikas D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai): monografija // – Vilnius: Justitia, p. 101.

nusikalstamos veikos motyvų buvo susijęs su naudos juridiniam asmeniui gavimu¹³⁶. Jungtinių Amerikos teismų praktikoje yra ir daugiau pavyzdžių, kuomet darbuotojo nusikalstami veiksmai buvo priskirti juridiniam asmeniui, įrodžius, kad darbuotojas bent iš dalies siekė naudos juridiniam asmeniui¹³⁷.

Tarptautinių žodžių žodyne terminas „interesas“ yra apibrėžiamas kaip svarbus, dominantis, rūpinamas dalykas; reikalas; nauda¹³⁸. Terminai „nauda“ ir „interesai“ teismų praktikoje neretai vartojami plačiąja prasme, pavyzdžiui, bet kokia veika, kuri sudaro prielaidas juridiniam asmeniui užsiimti baudžiamosios teisės draudžiama veikla, taip pat patenka į šią sritį. Tačiau pernelyg platus šių terminų traktavimas (Jungtinių Amerikos Valstijų pavyzdys), autorės nuomone, yra kritikuotinas, nes sudaro prielaidas patraukti juridinį asmenį baudžiamojon atsakomybėn net ir tais atvejais, kai nauda yra labai abejotina arba ją konkrečiu atveju labai sunku įžvelgti. Štai, pavyzdžiui, LR Konstitucinis Teismas 2009 m. birželio 8 d. nutarime aiškindamas naudos ir interesų sąvokų turinį pažymėjo, „<...> kad naudos požymis paprastai yra aiškinamas kaip susijęs su materialinės naudos užtikrinimu, o interesų užtikrinimas – kaip reiškiantis kitų (ne materialinių) juridinio asmens siekių įgyvendinimą“¹³⁹. Atkreiptinas dėmesys, kad netiesioginės juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės modelis yra įtvirtintas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 3 dalyje, kurioje nurodoma, kad „juridinis asmuo gali būti traukiamas už nusikalstamas veikas ir tuo atveju, jeigu jas juridinio asmens naudai padarė juridinio asmens darbuotojas ar įgaliotas atstovas dėl šio straipsnio 2 dalyje nurodyto asmens nepakankamos priežiūros arba kontrolės“. Vadovaujantis šia nuostata, juridinio asmens darbuotojo arba įgaliotojo atstovo nusikalstama veika, padaryta veikiant įmonės, įstaigos ar organizacijos naudai, laikoma juridinio asmens nusikalstama veika. Atkreiptinas dėmesys, kad minimoje 20 straipsnio 3 dalyje, skirtingai nei to paties straipsnio 2 dalyje, nėra papildomai nurodytas *interesų* požymis. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaro autorių nuomone, terminas „nauda“ siejamas su materialinės arba kitokios naudos juridiniam asmeniui, kuriame asmuo dirba arba kurio vardu veikia, siekimu. Papildomai nurodoma, kad nauda pripažįstama tais atvejais, kai „<...> juridinis asmuo gauna paskolą ar subsidiją, išvengia mokesčių mokėjimo arba juos sumažina, išvengia ekonominių sankcijų

¹³⁶ United States of America v. Nigel Potter; Daniel Bucci; and Lpri, LLC, F/k/a Burrillville Rasing Association, A/k/a Lincoln Park, A/k/a Lincoln Greyhound Park, A/k/a Lincoln Park, Inc. F.3d. 9. (1st Cir. 2008).

¹³⁷ Pavyzdžiui: United States v. One Parcel of Land Located at 7326 Highway 45 N., 965 F.2d 311, 316-18 (7th Cir.1992);

¹³⁸ Kvietkauskas V. Tarptautinių žodžių žodynas: Vilnius - Vyriausioji enciklopedijų redakcija. 1985 m.

¹³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ Valstybės žinios, 2009, Nr. 69-2798.

<...>“, tuo tarpu atvejais, „ <...> *kai juridinis asmuo laimi viešųjų pirkimų konkursą, gauna užsakymą, pripažįstamas patikimu partneriu ar klientu ir pan.*¹⁴⁰“, pripažintini kaip juridinio asmens interesai. I. Ligeikaitė nurodo, kad interesas egzistuoja iki to momento, kol jis negali būti įkainojamas pinigais, vėliau, kai jis jau gali būti įvertintas pinigine išraiška ir sudaryti juridinio asmens turto dalį, interesas virsta nauda¹⁴¹.

Aiškinant naudos siekimo požymį, be jau minėtųjų Baudžiamojo kodekso komentaro ir Konstitucinio teismo nutarimo nuostatų, reikėtų vadovautis ir Generalinio prokuroro rekomendacijų 11 punktu, kuriame nurodoma, kad „*fizinis asmuo, darydamas nusikalstamą veiką, turi siekti materialinės ar kitokios naudos juridiniam asmeniui, kuriame dirba arba jam atstovauja. Asmuo turi suvokti, jog jo nusikalstamos veikos rezultatas gali būti tiesioginė nauda (nesvarbu kokia) juridiniam asmeniui. Juridiniam asmeniui baudžiamoji atsakomybė gali būti taikoma nepriklausomai nuo to, ar juridinis asmuo gavo naudos ar ne*¹⁴²“. Reikalavimas, kad nusikalstama veika turi būti padaryta juridinio asmens naudai yra tenkintinas ir tais atvejais, kai darbuotojos veikė (arba neveikė, kai turėjo pareigą veikti) siekdamas naudos juridiniam asmeniui, nors naudos juridinis asmuo negavo. *Standard Oil Co.* byloje teismas, pažymėjo, kad tais atvejais, kai darbuotojo veika „<...> *yra padaryta turint ketinimų paremti šeimininko verslą ar padaryti kažką dėl šeimininko, tuomet lūkestis ar viltis gauti naudos, nesvarbu tiesioginės ar netiesioginės, padaro šią veiką darbdavio veika. Darbdavio veika yra ne ką mažesnė, jei dėl tokio poelgio jokios naudos neatsiranda arba nauda yra nepastebima arba, tiesą sakant, rezultatas pasirodo neigiamas*¹⁴³“. Vadinasi, sprendžiant klausimą dėl juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės, nėra svarbu, ar iš nusikalstamos veikos juridinis asmuo gavo realios naudos ar ne. Svarbu ir būtina įrodyti, kad veikdamasis nusikalstamai darbuotojas (įgaliotasis atstovas) siekė naudos juridiniam asmeniui. *United States v. Automated Medical Laboratories Inc.* (toliau – *Automated Medical Laboratories*) byloje teismas nurodė, kad „*pagrindinis reikalavimo, kad atstovas veikė siekdamas naudos įmonei nustatymo tikslas, vis dėlto, yra apsaugoti įmonę nuo baudžiamosios atsakomybės už jos atstovo veiksmus, kurie yra kenksmingi įmonės interesams arba kurie galimai buvo atlikti siekiant patenkinti tikrai atstovo*

¹⁴⁰ Abramavičius A. et al. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 123.

¹⁴¹ Ligeikaitė I. Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos // *Jurisprudencija*. 2003, t. 45(37).

¹⁴² Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymas „Dėl rekomendacijų dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo“ Valstybės žinios, 2004, Nr. 173-6429.

¹⁴³ *Standard Oil Co. and Pasotex Pipe Line Co. v. United States*. 307 F.2d 120 (5th Cir. 1962). Angl. “<...> If it is done with a view of furthering the master's business, of doing something for the master, then the expectation or hope of a benefit, whether direct or indirect, makes the act that of the principal. The act is no less the principal's if from such intended conduct either no benefit accrues, a benefit is undiscernible, or, for that matter, the result turns out to be adverse”.

*arba kito asmens interesus*¹⁴⁴. Tokiu būdu buvo siekiama apsaugoti juridinio asmens interesus nuo nesąžiningų pavaldinių. Šioje byloje numatytas savotiškas „saugiklis“, leidęs juridiniams asmenims gintis nuo pareikštų kaltinimų tais atvejais, kai naudos siekimas yra visiškai nesusijęs su įmonės, įstaigos ar organizacijos interesų užtikrinimu. LR Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad tais atvejais, kai iš nusikalstamos veikos juridinis asmuo turi konkrečios naudos ir tą naudą pripažįsta arba kai yra suinteresuotas tokia veika ir jos padariniais, fizinio asmens nusikalstama veika gali būti vertinama kaip juridinio asmens veika¹⁴⁵. Vertinant tai, ar juridinis asmuo pripažino konkrečią naudą ir priėmė iš nusikalstamos veikos kilusius padarinius, siūloma atsižvelgti į juridinio asmens elgesį, būtent – ar jis ėmėsi aktyvių veiksmų siekdamas atsiriboti nuo darbuotojo, bendradarbiavo su teisėsaugos institucijomis siekiant atskleisti nusikalstamą veiką ar atvirkščiai – slėpė nusikalstamos veikos padarymo faktą, nesiėmė jokių priemonių nusikalstamiems padariniams pašalinti ir panašiai. Aspektas, susijęs su savanorišku juridinio asmens ir teisėsaugos institucijų bendradarbiavimu, ypatingai svarbus Jungtinėse Amerikos Valstijose, kur juridinio asmens teisinė padėtis iš esmės priklauso nuo prokuroro sprendimo. Šioje valstybėje, skirtingai nei daugumoje kontinentinės Europos valstybių, prokurorai turi plačius įgaliojimus pareikšti kaltinimus juridiniam asmeniui, nuspręsti dėl kaltinimų turinio ar derėtis dėl juridinio asmens prisipažinimo kaltu (angl. *plea bargain*)¹⁴⁶. Atsižvelgiant į tai, juridiniai asmenys, siekdami palengvinti savo teisinę padėtį, yra linkę bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis. Tuo tarpu tokiose valstybėse kaip, pavyzdžiui, Lietuva, prokurorai neturi plačių įgaliojimų sprendžiant juridinio asmens patraukimo baudžiamojon atsakomybėn klausimą. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – LR BPK) 2 straipsnyje įsakmiai nurodyta, kad „*prokuroras ir ikiteisminio tyrimo įstaigos kiekvienu atveju, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymių, privalo pagal savo kompetenciją imtis visų įstatymų numatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika*¹⁴⁷, todėl įvertinę galimas neigiamas pasekmes, juridiniai asmenys neretai yra nesuinteresuoti bendradarbiauti su teisėsaugos institucijomis. Teoriškai, net ir tais atvejais, kai juridinis asmuo praneša apie fizinio asmens padarytą nusikalstamą veiką, įrodžius esant LR BK 20 straipsnyje numatytiems pagrindams, juridinis asmuo vėliau pats gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn.

¹⁴⁴ Unites States of America v. Automated Medical Laboratories, Inc., 770 F. 2d. 399. No. 84 - 5152(L). (4th Cir. 1985).

¹⁴⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ Valstybės žinios, 2009, Nr. 69-2798

¹⁴⁶ Diskant E. B., Comparative Corporate Criminal Liability: Exploring the Uniquely American Doctrine Through Comparative Criminal Procedure, 118 YALE L. J. 126, 170-71 (2008) P. 131.

¹⁴⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 32-1341.

1. 2. Nepakankamos priežiūros ar kontrolės požymis

Viena iš netiesioginės atsakomybės modelio ypatybių yra ta, kad esant nepakankamai vadovaujančias pareigas einančio asmens kontrolei juridinis asmuo gali atsakyti už darbuotojo ar įgalioto atstovo padarytą nusikalstamą veiką. Taikant netiesioginės atsakomybės modelį juridinio asmens darbuotojo ar įgaliotojo atstovo veika gali būti priskirta juridiniam asmeniui tais atvejais, kai vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje einantis asmuo¹⁴⁸, privalėjęs užtikrinti kaltininko priežiūrą ar kontrolę, to nepadarė. Jungtinių Amerikos Valstijų teismų praktikoje sprendžiant klausimą dėl darbuotojo nusikalstamos veikos priskyrimo juridiniam asmeniui dažnai atsižvelgiama į juridinio asmens valdymo specifiką bei į tai, kokia buvo vadovų pozicija dėl nusikalstamų veikų darymo. Atkreiptinas dėmesys, kad tiek tyčinis, sąmoningas vadovaujančias pareigas einančio asmens nežinojimas ar nenorėjimas žinoti apie darbuotojų daromas nusikalstamas veikas, tiek žinojimas, kuomet nebuvo imtasi jokių veiksmų, gali užtraukti juridiniam asmeniui baudžiamąją atsakomybę.

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 3 dalimi, juridiniam asmeniui baudžiamoji atsakomybė gali kilti tuomet, kai jo naudai nusikalstamą veiką padaro juridinio asmens darbuotojas arba įgaliotas atstovas dėl nepakankamos vadovaujančias pareigas einančio asmens priežiūros ar kontrolės. Baudžiamajame kodekse nepakankamos priežiūros ir kontrolės kriterijus nėra plačiau analizuojamas. G. Šulija ir V. Šulija, aiškindami aptariamą kriterijų, siūlo atsižvelgti į civilinėje teisėje galiojantį „rūpestingos šeimos galvos elgesio“ standartą (lot. *bonus pater familias*), kuris reiškia, kad turi būti aiškinamasi ar protingas, apdairus ir rūpestingas vadovas, būdamas asmens, kurio atžvilgiu gali būti taikoma civilinė atsakomybė vietoje, tapačioje situacijoje būtų pasielgęs analogiškai¹⁴⁹. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras taip pat nepateikia nepakankamos priežiūros ar kontrolės sampratos, tačiau jo autoriai nurodo atvejus, kuomet nepakankama kontrolė ar priežiūra gali pasireikšti praktikoje, būtent – „<...> darbuotojas ar įgaliotas asmuo nesupažindinamas su privalomais žinoti teisės aktais, juridinio asmens nustatytomis veiklos ir/arba vidaus tvarkos taisyklėmis ar instrukcijomis, vidinės organizacinės juridinio asmens netvarkos toleravimu ir pan.¹⁵⁰“ Jungtinių Amerikos Valstijų teismai, sprenddami klausimą dėl nusikalstamos veikos priskyrimo juridiniam asmeniui, didelį dėmesį skiria vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje einančio ir

¹⁴⁸ Vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje einančio asmens sampratos aiškinimas ir problematika bus analizuojami vėlesnėje šio skyriaus dalyje, kuomet autorė aptars tiesioginės atsakomybės modelio pagrindinius aspektus.

¹⁴⁹ Šulija V., Šulija G. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2003, Nr. 41 (33), p. 91 - 105.

¹⁵⁰ Abramavičius A. et al. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 125.

juridinio asmens valią formuojančio asmens (ar asmenų) elgesiui. Teismų praktikoje pastebima tendencija juridinio asmens darbuotojo ar įgaliotojo atstovo nusikalstamą veiką priskirti juridiniam asmeniui tais atvejais, kai vadovaujančias pareigas užimantis asmuo pripažino, buvo abejingas, ar sąmoningai vengė atskleisti darbuotojo neteisėtą poelgį. Štai *United States v. Mcdonald & Watson Waste Oil Co.* (toliau - *Mcdonald & Watson Waste Oil Co.*) byloje teismas, teikdamas nurodymus prisiekusiesiems dėl „žinojimo“ elemento, *inter alia*, nurodė – „*jog siekdami nustatyti, ar kaltinamasis veikė žinodamas konkretų faktą, jūs taip pat galite apsvarstyti ir tai, ar kaltinamasis sąmoningai užmerkė akis prieš tai, kas kitu atveju būtų akivaizdu. Jei taip, kaltinamasis negali išvengti atsakomybės tikslingai vengdamas sužinoti tiesą*¹⁵¹“. Sprendžiant klausimą, ar konkrečiu atveju vadovaujančias pareigas einantis asmuo sąmoningai, piktybiškai nevykdė ar aplaidžiai vykdė jam suteiktas priežiūros ar kontrolės funkcijas, autorė, taip pat siūlo atsižvelgti į darbuotojo pažeidimų intensyvumą, akivaizdumą bei trukmę.

Jau anksčiau buvo minėta, kad nepakankama priežiūra ar kontrolė gali sąlygoti baudžiamosios atsakomybės juridiniam asmeniui kilimą. Vis dėl to, iškyla pagrįstas klausimas ar kiekvienu atveju, nustačius nepakankamos priežiūros ar kontrolės faktą, baudžiamojon atsakomybėn turi būti traukiamas ir juridinis asmuo. Ko gero nedaugelis palaikytų tokia poziciją. Štai Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 3 dalyje, kurioje yra įtvirtintas netiesioginės atsakomybės modelis, gana aiškiai nurodyta kad juridinis asmuo *gali atsakyti* už nusikaltimas veikas, kurias juridinio asmens naudai padarė juridinio asmens darbuotojas ar įgaliotasis atstovas dėl vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje einančio ir baudžiamajame įstatyme numatytas teises turinčio asmens nepakankamos priežiūros ar kontrolės. LR Konstitucinis Teismas aiškindamas formuluotę *juridinis asmuo gali atsakyti* nurodė, kad teismas, spręsdamas dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniam asmeniui taikymo, kiekvienu atveju turi įvertinti vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje einančio asmens nepriežiūros ar kontrolės stokos pobūdį bei jos įtaką nusikalstamos veikos padarymui¹⁵². Užsienio valstybėse, ypač Jungtinėse Amerikos Valstijose, Kanadoje, siekiant vykdyti efektyvią darbuotojų priežiūrą bei kontrolę, juridiniai asmenys yra skatinami savo veikloje įdiegti specialias paklusnumo bei standartų laikymosi programas (angl. *compliance programs*). Šios programos skirtos užkirsti kelią darbuotojų nusikalstamų veikų darymui bei užtikrinti, kad juridinis asmuo veiktų

¹⁵¹ *Unites States v. MacDonald & Watson Waste Oil Co.*, 933 F. 2d 35,52 (1st Cir. 1991). Angl. „In determining whether a Defendant acted knowingly, you also may consider whether the Defendant deliberately closed his eyes to what otherwise would have been obvious. If so, the element of knowledge may be satisfied because a Defendant cannot avoid responsibility by purposefully avoiding learning the truth”.

¹⁵² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 69-2798.

nepažeisdamas įstatymų reikalavimų. C. E. James ir B. D. Ottele, kalbėdami apie šių programų naudą atkreipia, dėmesį į tai, kad juridinis asmuo gali išvengti baudžiamosios atsakomybės tais atvejais, kai nustatoma, jog jis objektyviai laikėsi ir įgyvendino konkrečios programos nuostatas (angl. *compliance program*)¹⁵³. Be abejo, tam tikrų standartų laikymasis jokių būdu nereiškia, kad juridinis asmuo ėmėsi visų galimų prevencijos priemonių ir baudžiamojon atsakomybėn neturėtų būti traukiamas. Sprendžiant klausimą, ar konkreti programa egzistavo tik „popieriuje“ ar veikė realiai, būtina nustatyti, ar juridinio asmens darbuotojai buvo pakankamai supažindinti su programa, ar vadovaujančias pareigas einantys asmenys laikėsi programos nuostatų, ar programa buvo sukurta siekiant užkirsti kelią nusikaltimams ir panašiai. Kai kuriuose valstybėse, pavyzdžiui, Jungtinėse Amerikos Valstijose, Kanadoje, siekiant išvengti nusikalstamų veikų darymo, įmonėms yra siūloma skatinti savo darbuotojus pranešti apie kitų juridiniame asmenyje dirbančių asmenų galimai padarytas ar daromas nusikalstamas veikas (angl. „*whistleblowing*“)¹⁵⁴. Nors ir nėra tokios programos, kuri visiškai apsaugotų juridinį asmenį nuo darbuotojų nusikalstamų veikų, nustačius, kad juridinis asmuo kontroliavo savo darbuotojus, rūpinosi jų mokymais, turėjo tinkamai parengtas darbo tvarkos taisykles, vykdė darbuotojų priežiūrą ir panašiai, baudžiamojon atsakomybėn juridinis asmuo neturėtų būti traukiamas. Tokiu atveju turėtų būti sprendžiamas tik nusikalstamą veiką padariusio fizinio asmens atsakomybės klausimas.

Lietuvoje juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės institutas yra taikomas daugiau nei septynerius metus, tačiau iki šiol nėra teismų praktikos, susijusios su juridinio asmens patraukimu baudžiamojon atsakomybėn tais atvejais, kai nusikalstamą veiką juridinio asmens naudai padaro darbuotojas ar įgaliotasis atstovas dėl nepakankamos LR BK 20 straipsnio 2 dalyje numatyto asmens priežiūros ar kontrolės (LR BK 20 straipsnio 3 dalis). Tokią praktiką (tiksliau praktikos nebuvimą), autorės nuomone, galėjo lemti kelios priežastis: visų pirma, jau anksčiau baigiamajame darbe aptarta dispozityvaus pobūdžio LR BK 20 straipsnio 3 dalies nuostata, remiantis kuria, „juridinis asmuo *gali* atsakyti už nusikalstamas veikas ir tuo atveju, jeigu jas juridinio asmens naudai padarė juridinio asmens darbuotojas ar įgaliotasis atstovas dėl LR BK 20 straipsnio 2 dalyje nurodyto asmens nepakankamos priežiūros ar kontrolės“¹⁵⁵. Atsižvelgiant į LR BK 20 straipsnyje įtvirtintas nuostatas, pagrįstai galima būtų teigti, kad

¹⁵³ James C. E., O’Toole B. D. Corporation Held Criminally Responsible for Misconduct of Low-Level Employees (2009) Prieiga per internetą: http://www.martindale.com/legal-management/article_Williams-Mullen_650678.htm [žiūrėta: 2010 09 15].

¹⁵⁴ Johnson R. A. Whistleblowing – When it Works and Why // Boulder: L. Rienner Publishers, 2003. Prieiga per internetą: http://books.google.lt/books?id=SwuCxfZn_kEC&printsec=frontcover&dq=whistleblowing&hl=lt&ei=W70MTd6IEdGj4QbZ7sSGAg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCUQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false [žiūrėta: 2010 10 10].

¹⁵⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.

Lietuvos Respublikos įstatymų leidėjas pirmenybę teikia juridinių asmenų identifikavimo modeliui (LR BK 20 straipsnio 2 dalis), kuris bus aptartas kitame baigiamojo darbo skyriuje. Kita priežastis – baudžiamosios atsakomybės novatoriškumas bei neaiškus baudžiamosios atsakomybės taikymo mechanizmas. Iki 2009 metų, kuomet LR Konstitucinis teismas priėmė nutarimą „Dėl kai kurių Baudžiamojo kodekso nuostatų, reglamentuojančių juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę¹⁵⁶“, Lietuvos baudžiamosios teisės doktrina buvo pasidalijusi į dvi stovyklas: baudžiamosios atsakomybės kritikų bei šalininkų. R. Drakšas, priklausantis pirmajai stovyklai, neigė juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę, nuroydamas, kad „*juridinio asmens institutas pažeidžia konstitucinius non bis in idem bei individualios atsakomybės principus*¹⁵⁷“ be to, „*Lietuvoje juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę nustatantis institutas laikui bėgant gali ne tik tapti nereikalingas, bet net kliudyti įgyvendinti pagrindinius teisės principus*¹⁵⁸“. Tuo tarp V. Šulija, G. Šulija¹⁵⁹, D. Soloveičikas¹⁶⁰, E. Sinkevičius¹⁶¹ bei kiti. laikosi priešingos pozicijos, nuroydami, kad juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės instituto įtvirtinimas ir taikymas Lietuvoje konstitucinių principų nepažeidžia. Analogiškai pasisakė LR Konstitucinis Teismas, tokios pozicijos laikosi ir darbo autorė. Nesant teismų praktikos, susijusios su juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės LR BK 20 straipsnio 3 dalies pagrindu taikymu, nėra galimybės palyginti atskirų užsienio valstybių bei Lietuvos netiesioginės atsakomybės modelių įgyvenimo praktinių aspektų. Atsižvelgiant į tai, autorė siūlo Lietuvos teismams, kurie ateityje, tikėtina, nagrinės panašaus pobūdžio bylas, atsižvelgti į užsienio valstybių praktiką bei pasimokyti iš kitų valstybių padarytų klaidų.

¹⁵⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ Valstybės žinios, 2009, Nr. 69-2798.

¹⁵⁷ Drakšas, R., Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos: monografija. Vilnius: Justitia. 2008. P. 245-249.

¹⁵⁸ Ten pat. P. 250.

¹⁵⁹ Šulija G. Šulija V. „Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje“ Jurisprudencija, 2003, Nr. t. 41 (33), P. 91 – 105.

¹⁶⁰ Soloveičikas D. Legal Person as Perpetrator: Developments from Company Law to Criminal Law // Teisė: mokslo darbai, 2003, Nr. 48. p. 145-147.

¹⁶¹ E. Sinkevičius. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė pagal 2000 m. Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą ir jos sąlygos //Teisė. Mokslo darbai, 2003, Nr. 48. p. 132.

2. Juridinių asmenų identifikavimo doktrina

Identifikavimo modelis, kitaip dar žinomas *alter ego* modelio pavadinimu, istoriškai kildinamas iš civilinės teisės. Teisės literatūroje sutinkamos nuomonės, kad prielaidas formuoti identifikavimo doktrinai sudarė juridinio asmens subjektiškumo ir realistės doktrinos evoliucionavimas bei arši *respondeat superior* doktrinos taikymo baudžiamojoje teisėje kritika¹⁶². Netiesioginės atsakomybės modeliu grindžiama juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė, sėkmingai taikyta Jungtinėse Amerikos Valstijose, kritikos strėlių kitose užsienio valstybėse neišvengė. Šio modelio oponentai pripažino, kad netiesioginės atsakomybės taikymas civilinėje teisėje, kur galioja kaltumo prezumpcija yra pateisinamas, tačiau netiesioginės atsakomybės taikymo baudžiamojoje teisėje, kėlė pagrįstų abejonių. Teisinėje literatūroje¹⁶³ nurodomos kelios priežastys, sąlygojusios alternatyvaus baudžiamosios atsakomybės modelio paieškas. Viena pagrindinių priežasčių buvo susijusi su pernelyg plačiu juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės taikymu. Autorės nuomone, buvo pagrįstai piktinamasi, kad netiesioginės atsakomybės modelis sudarė ypač palankias sąlygas traukti atsakomybėn juridinių asmenį net ir tais atvejais, kai pastarasis ėmėsi visų įmanomų priemonių užkirsti kelią nusikalstamos veikos darymui. Kita priežastis – asmens, veikiančio juridinio asmens vardu *largo sensu* traktavimas. Remiantis tradicine *respondeat superior* doktrina, juridinis asmuo baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiamas už kiekvieno iš savo darbuotojų (angl. *agent*) padarytą nusikalstamą veiką, kai tokia veika padaroma darbuotojo įgaliojimų ribose. Taigi, net ir „žemiausio rango“ darbuotojo padaryta veika, neatsižvelgiant į tai ar ji padaryta siekiant konkrečios naudos juridiniam asmeniui, ar, atvirkščiai, yra nukreipta prieš juridinio asmens interesus, sudarė sąlygas baudžiamojon atsakomybėn patraukti ir juridinių asmenį. Trečioji priežastis – tai siekis nusikalstamą veiką padariusio juridinio asmens atžvilgiu taikyti baudžiamąją atsakomybę už kaltai padarytas veikas. Remiantis anksčiau autorės aptartu netiesioginės atsakomybės modeliu, fizinio asmens kaltė yra *priskiriama* (angl. *attribute*) juridiniam asmeniui, kuris nusikalstamos veikos nepadarė. Tokiu atveju išskyla grėsmė pažeisti vieną svarbiausių baudžiamosios atsakomybės postulatų – kiekvienas atsako už *savo kaltai* padarytą nusikalstamą veiką. Priešingai nei netiesioginės atsakomybės atveju, identifikacijos

¹⁶² Soloveičikas D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai): monografija // – Vilnius: Justitia, p. 118.

¹⁶³ Minkes J., Minkes L. Corporate and White - collar Crime // London: Sage (2008).

doktrina nurodo, kad nusikalstamą veiką padarė pats juridinis asmuo, kuris yra kaltas ir todėl nėra kliūčių jo atžvilgiu taikyti baudžiamosios atsakomybės.

Atsižvelgiant į *respondeat superior* modelio trūkumus bei poreikį teisinėmis priemonėmis reguliuoti juridinių asmenų veiklą, XX amžiaus antrojoje pusėje buvo sukurta ir pradėta taikyti juridinių asmenų identifikacijos doktrina, šiuo metu vyraujanti Anglijoje, Kanadoje, Prancūzijoje ir daugelyje kitų valstybių. Identifikavimo modelio taikymo ištakos siejamos su vikonto Haldane byloje *Lennard's Carrying Co. Ltd. v. Asiatic Petroleum Co. Ltd.*¹⁶⁴ išsakyta nuomone, kad „<...> korporacija yra abstrakcija. Ji neturi nei savo minčių, nei savo kūno; jos aktyvi ir vadovaujama valia, dėl šios priežasties, turi būti ieškoma asmenyje, kuris dėl tam tikrų sumetimų gali būti vadinamas juridinio asmens atstovu, bet iš tikro yra smegenys ir išreiškia korporacijos valią, yra tikrasis korporacijos ego <...>. Kaltė ar žinojimas yra kaltė ar žinojimas to, kuris nėra tik darbuotojas ar atstovas už kurį korporacija atsako *respondeat superior* pagrindu, bet to, už kurio veiksmus korporacija yra atsakinga, todėl kad jo veiksmai yra įmonės veiksmai <...>“¹⁶⁵. Atkreiptinas dėmesys, kad iki sprendimo šioje byloje priėmimo, juridiniai asmenys atsakomybėn buvo traukiami netiesioginės atsakomybės pagrindu, t. y., atsakomybė juridiniam asmeniui kildavo tik už jo darbuotojų padarytas nusikalstamas veikas, tuo tarpu naujasis *alter ego* modelis numatė galimybę taikyti juridinio asmens atsakomybę tik už vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje einančio bei juridinio asmens valią išreiškiančio (angl. *directing mind and will*) asmens padarytą veiką.

Apibendrinus tai, kas išdėstyta, identifikacijos juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės modelis siūlo visiškai kitaip pažvelgti į juridinių asmenų daromas nusikalstamas veikas. Šiuo atveju pripažįstama, kad juridinis asmuo veikia (taip pat ir daro nusikaltimus) ne per įgaliotus asmenis, bet tiesiogiai. Siekiant išvengti nepagrįsto juridinio asmens nuteisimo, yra numatyti griežtesni patraukimo baudžiamojon atsakomybėn standartai, būtent – kiekvienoje baudžiamojoje byloje būtina įrodyti, kad nusikalstamą veiką padarė fizinis asmuo, kuris:

a) juridiniame asmenyje užima vadovaujančias pareigas (priklausomai nuo juridinio asmens struktūros tai gali būti vienasmenis juridinio asmens valdymo organas arba kolegialaus valdymo organo narys);

b) turi teisę priimti esminius sprendimus ir

¹⁶⁴ *Lennard's Carrying Co Ltd v Asiatic Petroleum Co Ltd* (1915) AC 705.

¹⁶⁵ *Ibid.* Angl. „<...> a corporation is an abstraction. It has no mind of its own any more than it has a body of its own; its active and directing will must consequently be sought in the person of somebody who for some purposes may be called an agent, but who is the directing mind and will of the corporation, the very ego <...> the fault or privity is the fault or privity of somebody who is not merely a servant or agent for whom the company is liable upon the footing of *respondeat superior*, but somebody for whom the company is liable because his action is the very action of the company itself <...>”.

c) veikė juridinio asmens naudai ir/ar interesais. Šiuo atveju egzistuoja dvi patraukimo baudžiamojon atsakomybėn sąlygų grupės: pirmoji grupė apibrėžia juridinio asmens, padariusio nusikalstamą veiką, specifinius požymius (a ir b), tuo tarpu antroji apibrėžia nusikalstamos veikos padarymo tikslus bei motyvus (c). Siekiant baudžiamojon atsakomybėn patraukti nusikalstamą veiką padariusį juridinį asmenį, būtina nustatyti šių sąlygų visetą. Toliau darbe bus nagrinėjama patraukimo baudžiamojon atsakomybėn sąlygų grupė, apibrėžianti nusikalstamą veiką padariusio fizinio asmens specifinius požymius.

2. 1. Vadovaujantis pareigas juridiniame asmenyje einančio asmens požymis

Vadovaujantis identifikavimo teorija, juridinis asmuo baudžiamojon atsakomybėn yra traukiamas už fizinio asmens padarytą nusikalstamą veiką tais atvejais, kai nusikalstamą veiką juridinio asmens vardu, naudai ar interesais padaro fizinis asmuo, esantis juridinio asmens valdymo organo nariu arba kai tokią nusikalstamą veiką padaro pats valdymo organas, t.y., asmuo, einantis juridiniame asmenyje vadovujančias pareigas. Teisinėje literatūroje nurodoma, kad identifikavimo baudžiamosios atsakomybės modelis yra grindžiamas dviem vienas kitą papildančiais aspektais - hierarchiniu ir funkciniu¹⁶⁶. Hierarchinis aspektas yra susijęs su juridinio asmens vardu veikiančio fizinio asmens statusu ir paprastai reiškia, kad juridinis asmuo baudžiamojon atsakomybėn traukiamas tik tais atvejais, kai nusikalstamą veiką padaro juridiniame asmenyje vadovujančias pareigas einantis ir juridinio asmens valią išreiškiantis fizinis asmuo. Funkcinis aspektas nusako fizinio asmens, veikiančio juridinio asmens vardu, kompetenciją spręsti juridinio asmens struktūros, personalo, finansų valdymo bei kitus klausimus, užtikrinančius efektyvų juridinio asmens funkcionavimą.

Remiantis identifikavimo doktrina, fizinio asmens padaryta nusikalstama veika laikoma juridinio asmens veika tik tais atvejais, kai ji padaroma vadovujančias pareigas juridiniame asmenyje einančio asmens. Tai yra esminis, skiriamasis identifikavimo teorijos požymis. Atsižvelgiant į tai, kad juridinio asmens patraukimo baudžiamojon atsakomybėn klausimas iš esmės priklauso nuo fizinio asmens, padariusio nusikalstamą veiką užimamų pareigų bei vykdomų funkcijų, šioje dalyje dėmesys bus skiriamas būtent *vadovaujantis pareigas juridiniame asmenyje einančio asmens* sąvokos teisiniam reglamentavimui. Šiame darbe jau buvo minėta, kad juridinių asmenų identifikavimo doktrinos ištakos visų pirma siejamos su civiline teise, o pirmieji teismų sprendimai, sudarę sąlygas taikyti identifikacijos modelį buvo priimti Anglijos teismų. Natūralu,

¹⁶⁶ Soloveičikas D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai): monografija // – Vilnius: Justitia, 2006, p. 121.

kad *vadovaujančias pareigas užimančio asmens* požymių pirmiausiai ieškosime Anglijos teismų sprendimuose. Jau anksčiau darbe cituotoje *Lennard's Carrying* byloje vikontas Haldane pažymėjo, kad: „<...> jos [korporacijos] aktyvi ir vadovaujamoji valia turi būti ieškoma asmenyje, kuris dėl tam tikrų sumetimų gali būti vadinamas juridinio asmens atstovu, bet iš tikro yra [korporacijos] smegenys ir išreiškia korporacijos valią, yra tikrasis korporacijos ego <...> Kaltė ar žinojimas yra kaltė ar žinojimas to, kuris nėra tik darbuotojas ar atstovas už kurį korporacija atsako respondeat superior pagrindu, bet to, už kurio veiksmus korporacija yra atsakinga, todėl kad jo veiksmai yra įmonės veiksmai¹⁶⁷“. Vikontas taip pat nurodė, kad asmuo, formuojantis ir išreiškiantis juridinio asmens valią (angl. *directing mind*) gali būti tas, kuris yra atskaitingas įmonės visuotinio akcininkų susirinkimo nariams, taip pat tas, kuris yra direktorių valdybos narys¹⁶⁸. Vėlesnėje *H. L. Bolton (Engineering) Co. Ltd. v. T. J. Graham & Sons Ltd.* byloje buvo keliamas klausimas, ar vadybininko veika gali būti laikoma įmonės veika. Atsižvelgęs į tai, kad įmonės direktoriai susitikdavo tik kartą per metus, o įmonės valdymas buvo perduotas kitiems asmenims, L. J. Denning, kalbėdamas apie juridinio asmens valią išreiškiančius asmenis, pasisakė: „<...> Kai kurie žmonės įmonėje yra tik darbuotojai ir atstovai, kurie yra ne kas kitas, kaip rankos darbui dirbti ir kurie negali būti laikomi įmonės minčių bei valios atstovais. Kiti yra direktoriai ir vadybininkai, kurie reprezentuoja organizacijos vadovaujamąją valią ir kontroliuoja ką organizacija daro. Vadybininkų valia yra organizacijos valia ir tokia ji yra laikoma įstatymo“¹⁶⁹. Šiose bylose buvo nubrėžta riba tarp „eilinių“ juridinio asmens darbuotojų bei vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje užimančių direktorių ar vadybininkų, nurodant, kad tik pastarieji formuoja ir išreiškia juridinio asmens valią (angl. *directing mind and will*). Tuo tarpu „eiliniai“ darbuotojai tik vykdo jiems pavestas užduotis, todėl jų valia ir protas nėra laikytini juridinio asmens valia ir protu. Takoskyrą tarp vadovaujančias pareigas užimančių bei kitų įmonėje dirbančių asmenų iliustruoja užsienio teisinėje literatūroje dažnai cituojama *Tesco*¹⁷⁰ byla, kurioje vadybininko veiksmai nebuvo pripažinti kaip įmonės (angl. *company*) veiksmai, motyvuojant tuo, kad įmonės vadybininkas nebuvo asmuo, formuojantis ir išreiškiantis juridinio asmens valią. Vikontas Dilhorne, kalbėdamas apie juridinio asmens valią išreiškiančius asmenis (angl. *directing mind*) pasisakė, kad tokiu laikytinas „asmuo, kuris iš tikrųjų kontroliuoja įmonės veiklą <...> ir kuris nėra atskaitingas kitam įmonėje dirbančiam asmeniui už savo pareigų vykdymą“¹⁷¹. Lordas Diplock

¹⁶⁷ *Lennard's Carrying Co Ltd v Asiatic Petroleum Co Ltd* (1915) AC 705.

¹⁶⁸ *Ibid.*

¹⁶⁹ *H. L. Bolton (Engineering) Co. Ltd. v. T. J. Graham & Sons Ltd.*, op cit.: Molan M. T. Sourcebook on Criminal Law. Second Edition, 2001, p. 145.

¹⁷⁰ *Tesco Supermarkets v. Natrass* [1972] AC 153.

¹⁷¹ *Ibid.*

siūlė atsižvelgti į juridinio asmens sandaros ypatumus bei juridinio asmens veiklą reglamentuojančių teisės aktų nuostatas. Lordas Reidas komentuojamoje byloje nurodė baigtinį sąrašą fizinių asmenų, kurių veiksmai ir sąmonė gali būti sutapatinami su juridinio asmens veiksmis ir sąmone, būtent - „*direktorių tarybos nariai, generalinis direktorius ir, ko gero, kiti aukštas pareigas įmonėje einantys asmenys, turintys teisę duoti privalomus nurodymus bei veikti įmonės vardu*“¹⁷². Toks siauras asmenų reglamentavimas, autorės nuomone, yra pagrįstai kritikuojamas, nes sudarė kliūčių baudžiamojon atsakomybėn patraukti nusikalstamas veikas padariusias sudėtingos struktūros korporacijas¹⁷³.

Kitoje korupcinio pobūdžio *R v. Andrews Weatherfoil Ltd.* byloje Apeliacinės instancijos teismas sprenddamas klausimą dėl juridinio asmens patraukimo baudžiamojon atsakomybėn priėmė išteinamąjį nuosprendį, nurodęs, kad ne kiekvienas vadovaujantis pareigas juridiniame asmenyje einantis ar sprendimus juridinio asmens vardu priimantis asmuo savo veiksmis gali sąlygoti juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę. Kiekvienu atveju būtina nustatyti, ar konkretaus fizinio asmens veiksmai, atsižvelgiant į jo teisinį statusą bei įgaliojimų ribas teisės požiūriu gali būti priskiriami juridiniam asmeniui¹⁷⁴. Kanados Aukščiausiasis teismas *Canadian Dredge & Dock Co. v. The Queen* byloje pažymėjo, kad remiantis identifikavimo teorija, valdybos narių, generalinio direktoriaus, vadovo, vadybininko ar bet kurio kito asmens, kuriam valdybos nariai delegavo vadovaujamus įgaliojimus veiksmai yra priskiriami juridiniam asmeniui. Teismas konstatavo, kad tokiose valstybėse kaip Kanada, kur juridiniai asmenys veikia keliose vietose, juridinio asmens valią gali išreikšti daugiau nei vienos „*smegenis*“ (angl. *directing mind*), todėl *Tesco* byloje suformuotas identifikavimo modelis visa apimtimi negali būti pritaikytas Kanados teisėje¹⁷⁵. Komentuojamoje byloje taip pat nurodyta, kad kiekvienu atveju sprendžiant dėl juridinio asmens patraukimo baudžiamojon atsakomybėn, būtina įvertinti juridinio asmens vidaus kultūrą bei politiką¹⁷⁶. *R v. Safety – Kleen Canada Inc.* byloje buvo sprendžiamas klausimas dėl sunkvežimio vairuotojo priskyrimo prie vadovujančias pareigas einančių asmenų. Teismas nustatė, kad vairuotojas pildydamas atliekų deklaracijas nurodydavo tikrovės neatitinkančius duomenis. Atsižvelgdamas į tai, kad vairuotojas kartu buvo ir vienintelis įmonės atstovas regione, teismas nusprendė, kad vairuotojui buvo perduotos valdymo organų

¹⁷² *Tesco Supermarkets v. Natrass* [1972] AC 153, 171.

¹⁷³ J. Gobert savo darbe „Corporate Criminality: Four Models of Fault“ *Legal Studies* 14, 1994., autorės nuomone, pagrįstai kvestionuoja *Tesco* byloje suformuoto precedento pagrįstumą nurodydamas, kad tokiu būdu buvo sudarytos palankios sąlygos baudžiamosios atsakomybės išvengti didelėms įmonėms, kuriose vadovujančias pareigas einančių ir įmonės smegenimis laikomų asmenų procentas, palyginus su visais įmonėje dirbančiais asmenimis yra labai mažas.

¹⁷⁴ *R v. Andrews Weatherfoil Ltd* (1972) 56 Cr App R 31, 37.

¹⁷⁵ *Canadian Dredge & Dock Co. v. The Queen*, [1985] 1 S.C.R. 662.

¹⁷⁶ *Ibid.*

funkcijos bei atsakomybė, todėl jis laikytinas vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje einančiu asmeniu¹⁷⁷.

LR BK 20 straipsnio 2 d. *inter alia* įtvirtinta, kad „*juridinis asmuo atsako už fizinio asmens padarytas nusikalstamas veikas tik tuo atveju <...> jeigu nusikalstamą veiką padarė fizinis asmuo, veikęs individualiai ar juridinio asmens vardu, jeigu jis, eidamas vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje turėjo teisę: 1) atstovauti juridiniam asmeniui arba 2) priimti sprendimus juridinio asmens vardu arba, 3) kontroliuoti juridinio asmens veiklą*¹⁷⁸“. Šiame straipsnyje numatytas imperatyvas susijęs su fizinio asmens, padariusio nusikalstamą veiką statusu nes tik vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje einančio ir vieną iš alternatyvių baudžiamajame įstatyme numatytų teisių turinčio asmens nusikalstama veika gali būti priskirta juridiniam asmeniui. Požymio „vadovaujančios pareigos“ turinys yra atskleidžiamas Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro patvirtintų rekomendacijų „Dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo“ (toliau – Generalinio prokuroro rekomendacijos) 6 punkte, kuriame nurodoma, kad „*vadovaujančios pareigos reiškia asmens galimybę teikti kitiems juridinio asmens darbuotojams privalomus nurodymus arba galimybę formuoti juridinio asmens ar jo struktūrinės dalies veiklos kryptis. Prie vadovaujančių asmenų pirmiausia priskirtinas juridinio asmens valdymo subjektas – įmonės direktorius, prezidentas arba juridinio asmens valdymo organui atstovaujantis narys, pavyzdžiui, valdybos pirmininkas. Kai juridinis asmuo sudėtingos struktūros įmonė, prie vadovaujančių asmenų gali būti priskirti juridinio asmens skyrių ar padalinių vadovai. Kiekvienu atveju būtina tiksliai nustatyti juridinio asmens struktūrą, juridinio asmens valdymo organų hierarchiją, jų tarpusavio teisinius ryšius, funkcijas ir kompetenciją, nes nuo šių aplinkybių priklausys, kaip bus išspręstas juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės klausimas*¹⁷⁹“. Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos teismų praktikoje juridiniai asmenys baudžiamojon atsakomybėn dažniausiai traukiami už įmonės direktoriaus juridinio asmens naudai ar interesais padarytas nusikalstamas veikas, štai, pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinio teismo (toliau – ApT) nagrinėtoje baudžiamojoje byloje buvo atmestas nuteistojo juridinio asmens UAB „xxxx“ atstovo apeliacinis skundas, kuriuo „UAB „xxxx“ buvo pripažintas kaltu ir nuteistas už tai, kad J. B., būdamas UAB „xxxx“ direktorius, turėdamas teisę priimti sprendimus juridinio asmens vardu bei kontroliuoti juridinio asmens veiklą, veikdamas jo vadovaujamos bendrovės naudai ir interesais <...>, veikdamas vieninga tyčia, apgaule UAB „xxxx“ naudai įgijo turtinę teisę į 117 750,86 Lt Lietuvos Respublikos

¹⁷⁷ R v. Safety – Kleen Canada Inc., (1973) 114 C.C.C (3d.) 214 (Ont. C.A.) cit. pagal: Soloveičikas D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai): monografija // – Vilnius: Justitia, 2006, p. 63.

¹⁷⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.

¹⁷⁹ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymas „Dėl rekomendacijų dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo“ // *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 173-6429.

valstybės biudžeto lėšų ir panaikino turtinę prievolę šiuos pinigus sumokėti į valstybės biudžetą, be to, <...> UAB „xxxx“ pripažintas kaltu ir nuteistas už tai, kad J. B., būdamas UAB „xxxx“ direktorius, turėdamas teisę priimti sprendimus juridinio asmens vardu bei kontroliuoti juridinio asmens veiklą, veikdamas jo vadovaujamos bendrovės vardu, jos naudai ir interesais <...> veikdamas vieninga tyčia, apgaule UAB „xxxx“ naudai įgijo turtinę teisę į 85 694 Lt Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšų ir panaikino turtinę prievolę šiuos pinigus sumokėti į valstybės biudžetą^{180c}. Kitoje baudžiamojoje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) taip pat atmetė nuteistojo juridinio asmens „UAB „L“ kasacinį skundą, kurio jis buvo nuteistas už tai, kad atstovaujamas direktoriaus E. G., kuris turėjo teisę jai atstovauti, priimti sprendimus jos vardu bei kontroliuoti jos veiklą ir kuris veikė UAB „L“ vardu, jos naudai ir interesais, apgaule išvengė turtinės prievolės (BK 20 str. 2 d., 182 str. 1 d.), suklastojo tikrus dokumentus bei juos panaudojo (BK 20 str. 2 d., 300 str. 1 d.), apgaulingai tvarkė buhalterinę apskaitą, dėl ko <...> negalima iš dalies nustatyti tikrosios UAB „L“ veiklos, jos turto, nuosavo kapitalo, įsipareigojimų dydžio ir struktūros (BK 20 str. 2 d., 222 str. 1 d.)^{181c}. Lietuvos teismų praktikoje yra nemažai pavyzdžių, pagrindžiančių autorės teiginį, kad dažniausiai juridiniai asmenys yra traukiami už direktoriaus juridinio asmens naudai ar interesais padarytas nusikalstamas veikas (papildomai žiūrėti bylas: 1A-193/2010¹⁸², 1-34-51/2010¹⁸³, 1A-179/2010¹⁸⁴, 1-24-376/2010¹⁸⁵, 1-135-315/2009¹⁸⁶, 1NS-16-349-2009¹⁸⁷ ir kitas baudžiamąsias bylas). Pasisakydamas dėl vadovujančias pareigas juridiniame asmenyje einančio asmens požymius, LR Konstitucinis Teismas 2009 m. birželio 8 d. nutarime *inter alia* nurodė “ <...> kad vadovujančios pareigos paprastai siejamos su tam tikro valdymo organo kompetencija teikti kitiems juridinio asmens darbuotojams privalomus nurodymus arba galimybe formuoti juridinio asmens ar jo struktūrinės dalies veiklos kryptis^{188c}. Teismas taip pat pažymėjo, kad sprendžiant klausimą dėl konkretaus fizinio asmens priskirimo

¹⁸⁰ Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. lapkričio 5 d. nutartis, priimta baudžiamojoje byloje Nr. 1A-424/2010

¹⁸¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. lapkričio mėn. 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-511/2010.

¹⁸² Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. gegužės mėn. 17 d. nuosprendis, priimtas baudžiamojoje byloje Nr. 1A-193/2010.

¹⁸³ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. gegužės mėn. 20 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-34-51/2010.

¹⁸⁴ Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. kovo mėn. 20 d. nuosprendis, priimtas baudžiamojoje byloje Nr. 1A-179/2010.

¹⁸⁵ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. vasario mėn. 11 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-24-376/2010.

¹⁸⁶ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. lapkričio mėn. 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-135-315/2009.

¹⁸⁷ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. sausio mėn. 22 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1NS-16-349-2009.

¹⁸⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ Valstybės žinios, 2009, Nr. 69-2798.

vadovaujančias pareigas einančiam asmeniui, būtina remtis ne lingvistiniu, bet sisteminiu sąvokos „vadovaujančios pareigos“ aiškinimu, įvertinant fizinio asmens vaidmenį juridinio asmens veikloje, jo užimamas pareigas, vykdomas funkcijas, analizuojant ūkio subjektų veiklą reglamentuojančių teisės aktų nuostatas, įvertinant juridinio asmens valdymo struktūrą, veiklos formą bei kitus svarbius aspektus. Neatsitiktinai „vadovaujančių pareigų“ sąvokos Lietuvos Respublikos baudžiamajame įstatyme nerasime. Atsižvelgiant į šiuolaikinių juridinių asmenų teisinių formų įvairovę bei sudėtingas valdymo struktūras būtų neįmanoma, o kartu ir nenaudinga pateikti išsamų sąvokos „vadovaujančios pareigos“ apibrėžimą. Svarbu nepamiršti, kad vadovaujantis LR BK 20 straipsnio 2 dalies nuostatomis, juridinis asmuo baudžiamojon atsakomybėn traukiamas už vadovaujančias pareigas einančio ir vieną iš alternatyvių teisių, būtent: 1) atstovauti juridiniam asmeniui; 2) priimti sprendimus juridinio asmens vardu ar 3) kontroliuoti juridinio asmens veiklą, turinčio fizinio asmens nusikalstamą veiką. Šių teisių turinys yra atskleidžiamas vadovaujantis konkretaus teisės akto (ar aktų), reglamentuojančio (-ių) juridinio asmens valdymo organų kompetenciją, nuostatomis Atkreiptinas dėmesys, kad sprendami klausimą dėl vadovaujančias juridiniame asmenyje einančio asmens, teismai paprastai vadovaujasi juridinio asmens įstatais, pareigas štai, pavyzdžiui, ApT nagrinėtoje baudžiamoje byloje, kurioje buvo sprendžiamas UAB „A“ atsakomybės klausimas, teismas nurodė, kad iš „<...> UAB „A“ įstatų 29 punkto matyti, kad šios bendrovės vadovas veikia bendrovės vardu ir turi teisę vienvaldiškai sudaryti sandorius bei priimti sprendimus. O iš šių įstatų priedo matyti, jog G. B. buvo ir vienintelis šios bendrovės akcininkas (t. 7, b. l. 60 - 67). Taigi, akivaizdu, kad nuteistojo G. B. padėtis bendrovėje visiškai atitinka BK 20 straipsnio 2 dalyje įtvirtintus subjekto, kuriam padarius nusikalstamą veiką baudžiamojon atsakomybėn galima traukti ir juridinį asmenį, specifinius požymius ir vertintina, kaip viena iš būtinų sąlygų baudžiamojon atsakomybėn traukti BUAB „A“¹⁸⁹. LAT kitoje baudžiamojoje byloje nustatė, kad „<...> nusikalstamą veiką – žinomai suklastoto tikro dokumento panaudojimą – padarė D. L., kuris veikos metu buvo UAB „S.“ direktorius, pagal šios bendrovės įstatų 5.1, 7.7, 7.9 punktus turintis teisę juridinio asmens vardu priimti sprendimus bei kontroliuoti juridinio asmens veiklą¹⁹⁰. Kitoje baudžiamojoje byloje, Panevėžio apygardos teismas (toliau – PAT), nustatęs, kad UAB „E.“ nuteista už tai, kad <...> direktorius E. B., vadovaudamas UAB „E.“, pagal 2003-08-08 UAB „E.“ įstatus bei pagal Lietuvos Respublikos Akcinių bendrovių įstatymo Nr. IX-1889, 37 straipsnį, būdamas atsakingas už bendrovės veiklą, turėdamas teisę priimti sprendimus juridinio asmens vardu bei kontroliuoti juridinio asmens veiklą, veikdamas įmonės vardu, naudai ir interesams, <...> turėdamas pareigą pateikti mokesčių deklaracijas ir mokėti mokesčius, <...> nesumokėjo 16 835,50

¹⁸⁹ Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. balandžio mėn. 2 d. nutartis, priimta baudžiamojoje byloje Nr. 1A-116/2010.

¹⁹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. balandžio mėn. 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-269/2010.

*Lt Valstybinio socialinio draudimo įmokų už sandomus darbuotojus, nuteistosios UAB „E.“ atstovo apeliacinį skundą atmesti*¹⁹¹. Bendrosios gairės dėl LR BK 20 straipsnio 2 dalies 1 - 3 punktuose numatytų teisių turinio yra pateikiamos ir Generalinio prokuroro rekomendacijų 8 – 10 punktuose nurodant, kad *„teisė atstovauti juridiniam asmeniui reiškia teisę veikti juridinio asmens vardu teisiniuose santykiuose su trečiaisiais asmenimis; teisė priimti sprendimus juridinio asmens vardu reiškia teisę nuspręsti dėl juridinio asmens veiklos, o teisė kontroliuoti juridinio asmens veiklą reiškia teisę prižiūrėti, ar tinkamai vykdoma juridinio asmens veikla, teisė imtis priemonių, jeigu paaiškėja, kad įmonės veikla nėra vykdoma tinkamai arba pakankamai, kad būtų pasiekti maksimalūs veiklos rodikliai“*¹⁹². 2009 m. birželio 8 d. Konstitucinio teismo nutarime papildomai nurodoma, kad teisė priimti sprendimus juridinio asmens vardu gali *„apimti tiek kompetenciją spręsti juridinio asmens struktūros, personalo klausimus (priimti ir atleisti darbuotojus, apibrėžti jų funkcijas, nustatyti atlyginimo už darbą, įskaitant darbuotojų skatinimo priemones, sistemą, skirti drausmines nuobaudas darbuotojams ir pan.), tiek klausimus, susijusius su juridinio asmens veiklos strategija (pvz., verslo planų sudarymas), tiek finansų valdymo klausimus*¹⁹³“. Teisė atstovauti juridiniam asmeniui siejama su nesutartiniu atstovavimu ir apima teisę veikti juridinio asmens vardu. Teisė kontroliuoti juridinio asmens veiklą siejama su siekiu *„užtikrinti juridinio asmens veiklos teisėtumą, rezultatyvumą, veiksmingumą, strateginių tikslų įgyvendinimą, efektyvų ir teisėtą finansinių išteklių naudojimą ir apskaitą, įsipareigojimų tretiesiems asmenims laikymąsi bei su visu tuo susijusių rizikos veiksnių valdymą“*. Ši teisė *inter alia „reiškia teisę prižiūrėti, ar tinkamai yra vykdoma juridinio asmens veikla, taip pat teisę imtis tam tikrų priemonių, kad veikla būtų vykdoma tinkamai ir būtų pasiekti maksimalūs veiklos rezultatai“*.¹⁹⁴

2. 3. Nusikalstamos veikos padarymo juridinio asmens naudai ir interesais požymio praktinis taikymas Lietuvos baudžiamojoje teisėje

Naudos ir interesų požymis yra vienas iš būtinųjų elementų taikant abu - netiesioginės atsakomybės bei identifikavimo modelius. Atkreiptinas dėmesys, kad naudos ir interesų požymio

¹⁹¹ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. rugsėjo mėn. 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-586-349/2010

¹⁹² Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2004 m. lapkričio 24 d. įsakymas „Dėl rekomendacijų dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo „Valstybės žinios. 2004, Nr. 173-6429.

¹⁹³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ Valstybės žinios, 2009, Nr. 69-2798.

¹⁹⁴Ten pat.

problematika autorės jau buvo nagrinėta ankstesniame baigiamojo darbo skyriuje, kuomet buvo analizuojami *respondeat superior* baudžiamosios atsakomybės modelio taikymo ypatumai. Kadangi taikant abu modelius, naudos ir interesų požymis iš esmės aiškinamas vienodai, šiame poskyryje prie doktrininio jo aiškinimo negrišime. Toliau darbe bus analizuojamas praktinis naudos ir interesų požymio taikymas Lietuvos teismų praktikoje. Vadovaujantis LR BK 20 straipsnio 2 dalyje įtvirtintu juridinių asmenų identifikavimo modeliu, baudžiamoji atsakomybė juridiniam asmeniui kyla tik tuo atveju, jei nustatoma, kad: a) nusikalstamą veiką padarė fizinis asmuo, veikęs individualiai ar juridinio asmens vardu, jeigu jis juridiniame asmenyje ėjo vadovaujančias pareigas ir turėjo bent vieną iš baudžiamajame įstatyme numatytų teisių; ir b) nusikalstama veika padaryta juridinio asmens naudai arba interesais. Siekiant patraukti juridinį asmenį baudžiamojon atsakomybėn, būtina įrodyti abi baudžiamosios atsakomybės sąlygų grupes. Lietuvos Respublikos aukštesnės instancijos teismai iš esmės laikosi šio reikalavimo, štai pavyzdžiui, PAT priėmė išteisinamąjį nuosprendį Panevėžio automobilių sporto klubo „Akimirka“ atžvilgiu, nustatęs, kad nusikalstamas veikas, numatytas LR BK 222 str. 1 d. (už tai, kad *apskaitos registre neužfiksavo pateisintų išlaidų <...> ir automobilių sporto klubo „Akimirka“ skolos pasikeitimo, iš AB bankas <...> sąskaitos <...>, priklausiusios automobilių sporto klubui, paimtų 2 000 Lt neįtraukė į apskaitą – neužpajamavo kasos registre ir nesurašė kasos pajamų orderio, kasos išlaidų orderiuose įrašydamas tikrovės neatitinkančius duomenis, užfiksavo realiai neįvykusias ūkines operacijas) ir 183 str. 2 d. (už tai, kad *tyčia, neturėdamas teisinio pagrindo, pasisavino svetimą, jo žinioje buvusį, sporto klubui priklausantį didelės vertės turtą – 1 699 987,22 Lt) padaręs vadovaujančias pareigas automobilių sporto klube „Akimirka“ einantis A. J. S., veikė priešingai juridinio asmens interesams, o nenustačius BK 20 straipsnio 2 dalyje reikalaujamos sąlygos (nusikalstama veika turi būti padaryta juridinio asmens naudai arba interesais), negalimas ir automobilių sporto klubo „Akimirka“ patraukimas baudžiamojon atsakomybėn¹⁹⁵. Kitoje baudžiamojoje byloje ApT panaikino Kauno apygardos teismo (toliau – KAT) nuosprendžio dalį, kuria juridinis asmuo UAB „(duomenys neskelbtini)“ pripažintas kaltu ir nuteistas pagal Lietuvos Respublikos BK 20 str. 2 d. ir 182 str. 2 d., 20 str. 2 d. ir 300 str. 2 d. (2000 m. rugsėjo 26 d. LR įstatymo Nr. VIII-1968 redakcija, galiojusi nuo 2003 m. gegužės 1 d. iki 2006 m. vasario 10 d.), 20 str. 2 d. ir 182 str. 2 d., 20 str. 2 d. ir 300 str. 2 d. (2000 m. rugsėjo 26 d. LR įstatymo Nr. VIII-1968 redakcija, galiojusi nuo 2003 m. gegužės 1 d. iki 2006 m. vasario 10 d.), 20 str. 2 d. ir 222 str. 1 d. ir priėmė išteisinamąjį nuosprendį nes nepadaryta veika, turinti nusikaltimų požymių. Teismas šioje byloje pažymėjo, kad juridiniam asmeniui UAB „(duomenys neskelbtini)“ inkriminuotose nusikalstamosiose veikose yra dvi juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos, būtent – už UAB „(duomenys**

¹⁹⁵ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. sausio mėn. 15 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-5-337/2009.

neskelbtini)“ *inkriminuotas veikas yra numatyta juridinio asmens atsakomybė Baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsniuose – 182 str. 5 d., 222 str. 2 d., 300 str. 4 d. ir <...> nusikalstamas veikas padaręs J. A. Ž. , <...> ėjo vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje ir turėjo teisę atstovauti juridiniam asmeniui, priimti sprendimus juridinio asmens vardu, kontroliuoti juridinio asmens veiklą. Tačiau, kaip teisingai pažymėjo teismas, <...>kad juridinis asmuo teisėtai ir pagrįstai būtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, būtina dar ir trečia juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlyga – fizinio asmens nusikalstama veika turi būti padaryta juridinio asmens naudai arba interesais. Komentuojamoje byloje nustatyta, kad J. A. Ž. apgaulingai tvarkė UAB „(duomenys neskelbtini)“ buhalterinę apskaitą, klastojo dokumentus, panaudojęs suklastotus dokumentus, pasisavino iš bendrovės 396359,13 Lt. Atsižvelgęs į tai, kad J. A. Ž. tyčia buvo nukreipta ne į siekį UAB padėti išvengti PVM ir pelno mokesčių mokėjimo, o į UAB turto – piniginių lėšų – pasisavinimą, teismas konstatavo, kad juridinio asmens veikoje nėra trečiosios juridinio asmens baudžiamajai atsakomybei būtinos sąlygos – fizinis asmuo J. A. Ž. , darydamas nusikalstamą veiką, veikė ne juridinio asmens naudai arba interesais, o siekdamas asmeninės naudos¹⁹⁶.*

3. Visumos (kolektyvinės kaltės) doktrina

Kuriantis didelėms, sudėtingos struktūros įmonėms, teismams vis sunkiau sekėsi nustatyti, konkrečius darbuotojus, kurių nusikalstamos veikos galėjo būti priskirtos juridiniam asmeniui. Dėl šios priežasties nemažai stambių korporacijų išvengdavo baudžiamosios atsakomybės, o nedidelės įmonės buvo nepagrįstai viktimizuojamos. Jungtinių Amerikos Valstijų teismai šią situaciją išsprendė sukūrę naują juridinių asmenų patraukimo baudžiamojon atsakomybėn modelį, grįstą visumos (kolektyvinės kaltės) doktrina. Atkreiptinas dėmesys, kad Anglijoje ir Velse ši doktrina vadinama visumos arba agregacijos (angl. *aggregation*) vardu, tuo tarpu Jungtinėse Amerikos Valstijose vartojamas kolektyvinės kaltės (angl. *collective knowledge*) terminas¹⁹⁷. Remiantis šia doktrina, juridiniai asmenys baudžiamojon atsakomybėn traukiami *sujungus* keleto arba visų juridinio asmens darbuotojų kaltę ir taip suformavus savarankišką juridinio asmens kaltę. Visumos (kolektyvinės kaltės) doktrina numato, kad juridinis asmuo gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn už vieno iš savo darbuotojų veiką ir už kito (ar kitų) kaltę. Šiuo atveju sujungus darbuotojų veiką ir kaltę yra realizuojama nusikalstamos veikos sudėtis. Tais atvejais, kai nusikalstamos veikos padarymą lėmė kelių asmenų veiksmai arba neveikimas, juridinis asmuo gali būti laikomas atsakingu pagal baudžiamuosius įstatymus, nepriklausomai nuo to, ar individualiai nors vienas iš fizinių asmenų gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn. Taikant kolektyvinės kaltės doktriną yra

¹⁹⁶ Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. gegužės mėn. 25 d. nuosprendis, priimtas baudžiamojoje byloje Nr. 1A-233/2010.

¹⁹⁷ Šulija G., Šulija V. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje“ Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2003, Nr. 41 (33), p. 91 – 105.

įvertinamas korporacijos žinojimas (angl. *knowledge*), tyčia (angl. *willfulness*) ir konkretus tikslas (angl. *specific intent*). Atskirų juridinio asmens darbuotojų, sujungtų į visumą, žinojimas ir veiksmai, šiuo atveju, vertintini kaip konkretaus pažeidėjo (fizinio asmens) nusikalstamas žinojimas, tyčia ir konkretus tikslas¹⁹⁸. Štai vienoje iš bylų, teismas pasisakė, kad korporacija negali ginti savo nekaltumo (angl. *plead innocence*) įrodinėdama, kad informacija kurią turėjo atskiri darbuotojai, nebuvo sujungta į visumą. Teismas konstatavo, kad korporacija įgijo bendrą savo darbuotojų, turinčių tam tikrą informaciją, žinojimą ir todėl yra atsakinga už jų nesugebėjimą atitinkamai veikti¹⁹⁹.

Pamatinės kolektyvinės kaltės doktrinos taikymo taisyklės buvo suformuotos *United States v. Bank of New England*²⁰⁰ byloje, kurioje buvo sprendžiamas klausimas dėl banko patraukimo baudžiamojon atsakomybėn už tai, kad, pastarasis neinformavo apie kliento J. McDonough'o paimtą pinigų sumą, kuri viršijo 10 000 dolerių. Pagal tuo metu Jungtinėse Amerikos Valstijose galiojusią teisės aktų reikalavimus bankas privalėjo informuoti kompetentingas institucijas, kai kliento per dieną grynaisiais paimta suma viršija 10 000 dolerių. Byloje buvo nustatyta, kad McDonough'as iš tos pačios banko sąskaitos, tačiau skirtingų banko kasų išsiėmė grynuosius pinigus, kurių bendra suma viršijo 10 000 dolerių sumą. Bankas, turėdamas pareigą pranešti apie kliento 10 000 dolerių sumą viršijančias pinigines operacijas, to nepadarė ir buvo nuteistas. Teisėja, duodama instrukcijas dėl kolektyvinės kaltės doktrinos taikymo, prisiekusiesiems nurodė: „<...> Jūs turite žiūrėti į banką kaip į instituciją. Jos žinojimas yra suma visų jos darbuotojų žinojimo. Tai yra, banko žinojimas yra visa tai, ką žino darbuotojai savo įgaliojimų ribose. Taigi, jei darbuotojas A žino vieną aspektą, susijusį su reikalavimu pranešti apie valiutos operacijas, B žino kitą to paties klausimo aspektą ir C žino trečią aspektą, bankas žino visus aspektus²⁰¹“. Banko atsakomybę šioje byloje iš esmės lėmė jo darbuotojų tarpusavio nesusižinojimas dėl konkretaus atvejo. Jei darbuotojai būtų tarpusavyje apsikeitę reikiama informacija, tikėtina, kad tuomet jie būtų pranešę kompetentingoms institucijoms apie 10 000 dolerių per dieną viršijančias pinigų operacijas ir juridinio asmens kaltės klausimas apskritai nebūtų keliamas. Juridiniai asmenys yra skatinami savo veikloje nustatyti patikimus teisiškai svarbios informacijos apdorojimo mechanizmus, kurie užkirstų kelią

¹⁹⁸ Gruner R. S. *Corporate Criminal Liability and Prevention* // New York: Law Journal Press, 2004, § 4.02(1) 4-7.

¹⁹⁹ *United States v. T. I. M. E. DC., Inc.*, 381 F. op. cit.: Gruner R. S., *Corporate Criminal Liability and Prevention*. New York: Law Journal Press, 2004. § 4.02(1) 4-7.

²⁰⁰ *United States v. Bank of New England*, 821 F2d 844 (1st Cir. 1987).

²⁰¹ *Ibid.* Angl: „<...> you have to look at the bank as an institution. As such, its knowledge is the sum of the knowledge of all of the employees. That is, the bank's knowledge is the totality of what all of the employees know within the scope of their employment. So, if Employee A knows one facet of the currency reporting requirement, B knows another facet of it, and C a third facet of it, the bank knows them all”.

tokios informacijos suskaidymui į atskiras dalis ir padėtų išvengti darbdavių bei darbuotojų tarpusavio nesusižinojimo konkrečiu klausimu.

Priešingai nei Jungtinėse Amerikos Valstijose, Anglijoje kolektyvinės kaltės doktrina neprigijo. Vienoje iš ankstyvųjų Anglijos teismuose nagrinėtų bylų - *R. v. H. M. Coroner for East Kent, ex parte Spooner* buvo sprendžiamas klausimas, ar įmonė, kurios keltas nuskendo, nusinešęs juo plaukusių žmonių gyvybes, gali būti patraukta baudžiamojon atsakomybėn už neatsargų gyvybės atėmimą (angl. *manslaughter*). Įmonės kaltė šioje byloje nebuvo nustatyta, o lordas Bingham'as pasisakydamas dėl juridinio asmens kaltės, pažymėjo: „*ar kaltinamoji yra įmonė ar kaltinamasis yra fizinis asmuo, neatsargaus gyvybės atėmimo nusikaltimo sudėtis turi būti nustatyta, įrodant objektyviąją (lot. actus reus) ir subjektyviąją (lot. mens rea) neatsargaus gyvybės atėmimo pusę. <...> Byla įmonei gali būti iškelta tik remiantis įrodymais, kurie pagrindžia įmonės kaltę*²⁰²“. Teismas atmetė galimybę įmonės baudžiamosios atsakomybės klausimą spręsti vadovaujantis visumos (kolektyvinės kaltės) atsakomybės modeliu.

²⁰² H. M. Coroner for East Kent, ex p Spooner (1987) 88 Cr App R 10. op. cit.: Gobert J. Corporate criminality: four models of fault // Legal Studies, Volume 14, Issue 3. 1994, p. 404.

III. JURIDINIO ASMENS KALTĖS PROBLEMATIKA

1. Kaltė – būtinasis baudžiamosios atsakomybės požymis

Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės instituto įtvirtinimas ilgą laiką buvo, o kai kuriuose valstybėse, pavyzdžiui, Vokietijoje, Rusijoje iki šiol tebėra kvestionuojamas. Pagrindinis klausimas, dėl kuriuo iki šiol nesutariama - ar juridinis asmuo gali būti laikomas nusikalstamos veikos subjektu, jei taip, kaip tuomet nustatyti juridinio asmens kaltę? Dominuojant ankstesnėje baigiamojo darbo dalyje aptartai fikcijos teorijai, juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės klausimas buvo sprendžiamas labai paprastai - baudžiamoji atsakomybė fiktyvios prigimties juridiniams asmenims apskritai nebuvo taikoma, todėl nebuvo keliamas ir juridinio asmens kaltės klausimas. Ilgą laiką gyvavusią fikcijos teoriją pakeitė realybės teorija, kuri sudarė palankias sąlygas taikyti baudžiamąją atsakomybę juridiniams asmenims. Remiantis realybės teorija, juridinis asmuo, atsižvelgiant į konkrečios valstybės nacionalinius teisės aktus, bei teismų praktiką, baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiamas arba praktiškai už visas nusikalstamas veikas (Anglija, Kanada, Jungtinės Amerikos Valstijos), arba tik už tam tikras nusikalstamas veikas (Lietuva, Estija, Prancūzija). *Pirmuoju atveju*, baudžiamoji atsakomybė juridiniams asmenims netaikoma tik tais atvejais, kai nusikalstama veika yra iš esmės nesuderinama su juridinio asmens esme, pavyzdžiui, išžaginimo, daugpatystės atvejais²⁰³. *Antruoju atveju*, baudžiamoji atsakomybė juridiniam asmeniui taikoma tik už tam tikras baudžiamajame įstatyme numatytas nusikalstamas veikas. Štai, pavyzdžiui, LR BK 20 straipsnio 1 dalyje įsakmiai nurodyta, kad juridinis asmuo atsako tik už tas nusikalstamas veikas, už kurių padarymą specialiojoje dalyje yra numatyta juridinio asmens atsakomybė. Autorės skaičiavimais, šiuo metu juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė yra numatyta net 108 baudžiamojo įstatymo specialiosios dalies straipsniuose, įtvirtinančiuose baudžiamąją atsakomybę už nusikalstamas veikas žmogaus gyvybei, sveikatai, laisvei, asmens privataus gyvenimo neliečiamumui, ekonomikai ir verslo tvarkai, finansų sistemai, valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams, teisingumui, žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, vaikui ir šeimai ir kitas. Vadovaujantis Estijos baudžiamuoju kodeksu (est.

²⁰³ Leigh L. H. The Criminal Liability of Corporations and Other Groups: A Comparative View // The Michigan Law Review. Vol. 80, No. 7, Articles on Corporate and Organizational Crime, 1982, p. 1512. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/1288557> [žiūrėta: 2010 09 10].

karistuseadustik), juridiniai asmenys baudžiamojon atsakomybèn taip pat gali bûti traukiami tik už tas nusikalstamas veikas, už kurių padarymą baudžiamoji atsakomybè yra numatyta kodekso specialiosios dalies straipsnio dispozicijoje, bûtent – nusikalstamas veikas asmens laisvei, lygybei, taikai, rinkimù laisvei, taip pat nusikalstamas veikas nepilnamečiams, intelektinei nuosavybei, šeimai, nuosavybei, valstybei, viešajai tvarkai ir kitas²⁰⁴.

Užsienio valstybių baudžiamosiose įstatymuose dažniausiai nepateikiama kaltės sąvoka, jos taip pat nerasime ir LR BK. Baudžiamosios teisės doktrinoje kaltè apibrèžiama kaip asmens, padariusio pavojingà veikà vidinis (psichinis) santykis su objektyviaisiais nusikalstamos veikos sudèties požymiais²⁰⁵. S. Bikelis pateikia dvi kaltės sampratų kryptis, nurodydamas, kad baudžiamojoje teisėje kaltè gali bûti suprantama kaip „tam tikras asmens psichinis santykis su baudžiamojos įstatymo specialiosios dalies straipsnio dispozicijoje aprašytais objektyviaisiais nusikalstamos veikos požymiais“ arba, kaip „tam tikras asmens psichinis santykis su teisės normų reikalavimais (tuo pačiu ir su teisės normų ginamomis vertybėmis)²⁰⁶“. Daugumos valstybių baudžiamieji įstatymai numato, kad baudžiamojon atsakomybèn asmuo gali bûti traukiamas tik esant jo kaltei²⁰⁷: LR BK 2 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad „asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą tik tuo atveju, jei jis yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką ir tik jeigu veikos padarymo metu iš jo galima buvo reikalauti įstatymus atitinkančio elgesio²⁰⁸“. Nekaltumo prezumpcijos principas įtvirtintas Kanados baudžiamojos kodekso 6 straipsnyje²⁰⁹, Prancūzijos baudžiamojos kodekso (pranc. *Code Pénal*) 111 – 3 straipsnyje²¹⁰, Estijos baudžiamojos kodekso § 2. (2)²¹¹ ir kitų užsienio valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose. Daugelis kontinentinės teisės tradicijas puoselèjančių valstybių, tarp jų ir Lietuva, susiduria su sunkumais nustatant juridinio asmens kaltè. Juridinis asmuo, skirtingai nei fizinis, neturi nei proto, nei sąmonės, todėl iškyla klausimas, kaip nustatyti juridinio asmens psichinį santykį su daroma nusikalstama veika. Nemaža dalis užsienio valstybių akademijù bei praktikù (C. Wells, P. French, R. S. Gruner, B. Fisse, K. Baier ir kiti.) nurodo, kad juridinio asmens kaltè egzistuoja nepriklausomai nuo jį sudarančių fizinių

²⁰⁴ Criminal Code of the Republic of Estonia. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [žiūrèta: 2010 10 10]

²⁰⁵ Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisè. Pirmoji knyga. – Vilnius: Justitia, 2009, p. 352.

²⁰⁶ Bikelis S. Tyčinè kaltè baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisè. (01 S). Vilnius – : Mykolo Romerio universitetas, 2007. – p. 12.

²⁰⁷ Atkreiptinas dėmesys, kad kai kuriuose valstybèse, pavyzdžiui Anglijoje, Jungtinèse Amerikos Valstijose, Kanadoje yra įtvirtinta baudžiamoji atsakomybè už nusikalstamas veikas, padarytas be kaltės. Tai vadinamosios absoliučios atsakomybės (angl. *absolute liability*) ir griežtos atsakomybės (angl. *strict liability*) nusikalstamos veikos.

²⁰⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.

²⁰⁹ Canada Criminal Code. Prieiga per internetą: <http://laws-lois.justice.gc.ca> [žiūrèta 2010 10 10]

²¹⁰ Criminal Code of the French Republic. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [žiūrèta 2010 10 10]

²¹¹ Criminal Code of the Republic of Estonia. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [žiūrèta: 2010 10 10]

asmenų kaltės. Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvoje juridinio asmens kaltės nustatymo klausimas iki šiol nebuvo atskirai nagrinėjamas. Apie juridinio asmens kaltės nustatymo problemą buvo užsiminta E. Sinkevičiaus, R. Drakšo, D. Soloveičiko ir dar keletu autorių darbuose, tačiau detaliau šis klausimas, deja, analizuojamas nebuvo.

Ankstesnėse darbo dalyje autorė minėjo, kad juridinis asmuo yra specifinis teisinės atsakomybės subjektas, kurio specifiškumą lemia tokie požymiai kaip savarankiškumas, teisnumas ir veiknumas, pavadinimas, atskiras turtas, organizacinis vientisumas ir kiti. Juridinio asmens specifiškumas baudžiamojoje teisėje pasireiškia tuo, kad nors ir būdamas savarankišku baudžiamosios atsakomybės subjektu, juridinis asmuo veikia per fizinius asmenis (darbuotojus, juridinio asmens atstovus, vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje einančius asmenis ir pan.), todėl juridinio asmens kaltė dažniausiai yra siejama su fizinio asmens, veikusio juridinio asmens naudai ar interesais, kalte. Atkreiptinas dėmesys, kad juridinis asmuo baudžiamojon atsakomybėn gali būti patrauktas tik tais atvejais, kai jo kaltumas yra įrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Kyla pagrįstas klausimas, kas gi yra juridinio asmens kaltė ir kokių būdu turi būti įrodinėjamas juridinio asmens kaltumas? Baudžiamosios teisės doktrinoje šiuo metu yra numatytos bent kelios juridinio asmens kaltės koncepcijos. Šioje darbo dalyje bus remiamasi australų mokslininko B. Fisse pasiūlyta juridinio asmens kaltės klasifikacija, išskiriant vadovo kaltę (angl. *managerial mens rea*) bei sudėtinę kaltę (angl. *composite mens rea*)²¹².

1.1. Vadovo kaltės (angl. *managerial mens rea*) koncepcija

Remiantis vadovo kaltės (angl. *managerial mens rea*) koncepcijos nuostatomis, juridinio asmens kaltės klausimas yra sprendžiamas atsižvelgiant į vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje einančio ir juridinio asmens valią išreiškiančio fizinio asmens kaltę. Ši koncepcija istoriškai kildinama iš precedentinės Anglijos teisės *Tesco* bylos, kurioje buvo konstatuota, kad prekybos centro vadybininko pareigos buvo nepakankamai „aukštos“ įmonės hierarchiniu atžvilgiu, todėl vadybininko neatsargumas (angl. *negligence*) negali būti priskirtas įmonei²¹³. Nepaisant to, kad *Tesco* byloje vadybininko kaltė nebuvo priskirta įmonei, vadovo kaltės (angl. *managerial mens rea*) koncepcija greitai pasklido ne tik Anglijoje, bet ir kitose anglosaksų teisinės tradicijos šalyse. Juridinio asmens vadovo kaltės koncepcijai nemažą dėmesį skyrė

²¹² Fisse B. Reconstructing corporate criminal law: deterrence, retribution, fault and sanctions // 56 S. Cal. L. Rev. 1141 1982-1983. Prieiga per internetą: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/scal56&div=43&g_sent=1&collection=journals [žiūrėta: 2010 10 14]

²¹³ *Tesco Supermarkets v. Nattrass* [1972] AC 153, 170., op. cit.: Ibid, p. 1186.

amerikiečių profesorius R. S. Gruner. Jis nurodė, kad vadovo kaltė gali pasireikšti kaip „tyčinis aplaidumas“ (angl. „*intentional misconduct*“), arba kaip „prevencinė kaltė“ (angl. „*preventive fault*“)²¹⁴. Pirmuoju atveju, vadovaujantis pareigas įmonėje einantis ir jos valią formuojantis (angl. *directing mind*) asmuo sąmoningai skatina arba toleruoja darbuotojų nusikalstamą elgesį. Siekdamas nusikalstamų tikslų, juridinio asmens vadovas pasitelkia darbuotojus, kurių „rankomis“ nusikalstama veika yra padaroma. Praktinių pavyzdžių, kuomet nusikalstamos veikos padaromos per juridinio asmens darbuotojus, galima aptikti ir Lietuvos teismų praktikoje, štai pavyzdžiui Panevėžio apygardos teismas (toliau – PAT) pripažino įrodyta, kad „UAB <...> per savo vadovo - E. L., turinčio teisę priimti sprendimus už šį juridinį asmenį, ir veikusio UAB <...> interesais (vykdant pareigą sutvarkyti mazuto rezervuarus), neteisėtus veiksmus – davusio nurodymus UAB <...> darbuotojams pažeidžiant kaltinime nurodytų norminių aktų reikalavimus sutvarkyti ir išvežti dviejų mazuto rezervuarų likusias dalis su naftos produktais, o vykdant šiuos nurodymus UAB <...> darbuotojams išvežus ir išpylus 4,4 tonas mazuto ir 60 tonų statybinio laužo, užteršto mazutu, į Kėdainių miesto ribose esančią UAB <...> priklausančią teritoriją – lignino laukus, padarė gyvūnijai, augmenijai ir aplinkai didelės žalos, kuri sudaro 104000 Lt. Veika kvalifikuotina pagal BK 270 str. 2 d., nes pagal išpiltų teršalų kiekį, žalos mastą, įvertintą pinigine išraiška, padaryta aplinkai žala įvertintina kaip didelė“²¹⁵. Atkreiptinas dėmesys, kad juridinio asmens darbuotojai atskirais atvejais gali nežinoti apie nusikalstamus darbdavio nusikalstamus ketinimus. Kai kurie autoriai laikosi nuomonės, kad juridinio asmens tikslus formuoja ne vadovas, bet susiklosčiusi juridinio asmens veiklos praktika. Sociologas P. French teigia, kad juridinio asmens atstovo padaryta nusikalstama veika gali būti priskirta juridiniam asmeniui tais atvejais, kai tokia veika atitinka juridinio asmens veiklos praktiką bei principus²¹⁶. Juridinis asmuo, būdamas savarankišku teisinių santykių subjektu, turi atskirus ketinimus ir tikslus, kurie gali būti susiję ir su nusikalstamų veikų darymu. Praktikoje įmanomos situacijos, kuomet juridinio asmens įprasta verslo praktika (angl. *business conduct*) gali išprovokuoti juridinio asmens darbuotojų ar vadovaujantis pareigas juridiniame asmenyje einančių asmenų nusikalstamas veikas. Juridinio asmens kaltės klausimą šiuo atveju siūloma spręsti atsižvelgiant į juridinio asmens veiklos politiką, galiojusią iki nusikalstamos veikos padarymo, nusikalstamos veikos padarymo metu ir po nusikalstamos veikos padarymo²¹⁷.

Antruoju atveju, įmonės vadovas nors sąmoningai ir neskatina ar netoleruoja darbuotojų nusikalstamo elgesio, tačiau nesiima atitinkamų prevencinių priemonių darbuotojų

²¹⁴ Gruner R. S. *Corporate Criminal Liability and Prevention*. New York: Law Journal Press, 2004. § 2.03(1) 2-28.

²¹⁵ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. gruodžio mėn. 2 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-515-511-2008.

²¹⁶ French P. A. *Collective and Corporate Responsibility* // Columbia University Press, 1984, p. 44.

²¹⁷ Fisse B. *Reconstructing corporate criminal law: deterrence, retribution, fault and sanctions* // 56 S. Cal. L. Rev. 1141 1982-1983, p. 1186. Prieiga per internetą: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/scal56&div=43&g_sent=1&collection=journals [žiūrėta: 2010 10 14]

nusikalstamam elgesiui užkardyti. R. S. Gruner įmonės vadovą vaizdžiai prilygina vairuotojui, kuris nuolat važinėja greitkelio, tačiau niekada netikrina savo automobilio stabdžių ir nurodo, kad tais atvejais, kai darbuotojas veikė įmonės naudai, o įmonės vadovas nesiima atitinkamų prevencijos priemonių („prevencinė kaltė“), galima kalbėti apie juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę²¹⁸. Austrijos filosofo K. Baier nuomone, „prevencinė kaltė“ pasireiškia tuomet, kai įmonės darbuotojas padaro nusikalstamą veiką, o vadovaujančias pareigas joje einantis asmuo: a) *turėjo aiškią galimybę įvertinti atitinkamus teisinius standartus*, b) *turėjo galimybę pasirinkti darbuotojų veiklos stebėjimo ir kontrolės mechanizmą, kuris leistų sumažinti nusikalstamos veikos padarymo riziką* ir c) *nepasirinko pagrįstų metodų, kurie būtų užkirtę kelią darbuotojo nusikalstamos veikos padarymui*²¹⁹. Atkreiptinas dėmesys, kad sprendžiant klausimą dėl juridinio asmens patraukimo baudžiamojon atsakomybėn už darbuotojų padarytas nusikalstamas veikas, ypatingas dėmesys yra skiriamas darbuotojų kontrolės ir priežiūros mechanizmų efektyvumui bei įmonės standartų laikymosi programų (angl. *compliance programs*) įgyvendinimui. Štai, pavyzdžiui, Jungtinių Amerikos Valstijų federalinėse bausmių skyrimo taisyklėse nurodoma, kad teismai, sprenddami klausimą dėl organizacijos kaltumo (angl. *culpability*) *inter alia* atsižvelgia į organizacijos standartų laikymosi programų (angl. *compliance programs*) efektyvumą bei etninius organizacijos standartus²²⁰. Autorės nuomone, tokia praktika yra sveikintina, nes sudaro sąlygas juridiniams asmenims gintis nuo pareikštų kaltinimų tais atvejais, kai nusikalstamą veiką padaro įmonės darbuotojai, nepaisydami juridiniame asmenyje įdiegtos ir realiai veikiančios stebėsenos programos. Tokiu būdu užtikrinama juridinio asmens konstitucinė teisė į gynybą bei sumažinama objektyvaus pakaltinamumo rizika.

²¹⁸ Gruner R. S. *Corporate Criminal Liability and Prevention* //New York: Law Journal Press, 2004, § 2.03(1) 2-24.

²¹⁹ Baier K. *Moral, Legal, and Social Responsibility in Shame, Responsibility, and the Corporation*. 183, 94, 1986, op. cit.: Ibid. § 2.03(1) 2-25.

²²⁰ United States Federal Sentencing Guidelines Manual. § 8A 1.1., 2010. Prieiga per internetą: http://www.ussc.gov/v/Guidelines/2010_guidelines/Manual_PDF/2010_Guidelines_Manual_Full.pdf [žiūrėta: 2010 10 10]

1.2. Sudėtinės kaltės (angl. *composite mens rea*) koncepcija

Užsienio teisės doktrinoje sutinkamos nuomonės, kad visumos (kolektyvinės kaltės) doktrina yra bandymas užfiksuoti ir išreikšti tikrąją juridinio asmens kaltę. Vadovaujantis šia doktrina, juridinio asmens kaltė gali būti suformuojama iš kelių darbuotojų kaltės. Šiuo atveju „eilinių“ darbuotojų ir/ar vadovujančias pareigas juridiniame asmenyje einančių asmenų kaltė yra sujungiam į visumą ir tokiu būdu yra nustatoma savarankiška juridinio asmens kaltė. Vėliau sprendžiamas klausimas, ar sudėtinė juridinio asmens kaltė yra pakankama, t. y., ar ji atitinka konkrečios nusikalstamos veikos subjektyviąją pusę. Sudėtinės kaltės skiriamasis bruožas yra tas, kad juridinio asmens kaltė gali būti nustatyta neatsižvelgiant į tai, ar nors vieno iš juridinio asmens darbuotojų ar vadovujančias pareigas juridiniame asmenyje einančių asmenų kaltė ir veika gali būti priskirta juridiniam asmeniui.

Vadovaujantis visumos (kolektyvinės kaltės) doktrina, juridinis asmuo baudžiamojon atsakomybėn gali būti patrauktas nesant darbuotojų kaltės, tačiau nustačius, kad kiekvienas iš darbuotojų turėjo tam tikros informacijos, kurią sujungus yra realizuojama nusikalstamos veikos sudėtis. Užsienio teisinėje literatūroje sudėtinės kaltės (angl. *composite mens rea*) koncepcija tradiciškai siejama su *United States v. T. I. M. E. D. C., Inc.* byloje suformuotu precedentu. Komentuojamoje byloje įmonė buvo patraukta baudžiamojon atsakomybėn už federalinio įstatymo, draudžiančio eksploatuoti transporto priemonę tais atvejais, kai asmens vairavimo gebėjimai dėl ligos, nuovargio ar kitų priežasčių yra susilpnėję, pažeidimą. Teismas nustatė, kad įmonė, siekdama sumažinti darbuotojų pravaikštų atvejus, įvedė naują sistemą, kuria remiantis blogai besijaučiančiam darbuotojui paskambinus į įmonės dispečerinę, būdavo nurodoma, kad jo neatvykimas bus traktuojamas kaip pravaikšta, nebent jis pateiks gydytojo pažymą. Sergančio vairuotojo žmona paskambinusi į dispečerinę pranešė apie vyro ligą. Vėliau buvo gautas paties vairuotojo skambutis, kurio metu vyras pranešė, kad į darbą atvyks. Nepaisant to, kad į telefono skambučius atsiliepė skirtingi dispečeriai, kurie nežinojo apie kito sutuoktinio skambutį, teismas nurodė, kad: „*korporacija negali teigti, jog yra nekalta (angl. plead innocence) pareikšdama, kad keletu darbuotojų įgyta informacija nebuvo nei vieno iš jų suprasta, <...> korporacija įgijo bendrą darbuotojų informaciją ir yra atsakinga už darbuotojų nesugebėjimą atitinkamai veikti*²²¹. Sudėtinės kaltės koncepcija taikoma tose valstybėse, kurios pripažįsta visumos (kolektyvinės kaltės) doktriną, pavyzdžiui, Jungtinėse Amerikos Valstijose, Australijoje, Olandijoje. Ši koncepcija buvo sukurta siekiant išvengti situacijų, kuomet nenustačius atsakingo

²²¹ *United States v. T. I. M. E. DC., Inc.*, 381 F. op. cit.: Gruner R. S., *Corporate Criminal Liability and Prevention*. New York: Law Journal Press, 2004. § 4.02(1) 4-7.

fizinio asmens, juridiniai asmenys išvengdavo baudžiamosios atsakomybės. Tais atvejais, kai juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės klausimas negali būti išspręstas *respondeat superior* ar identifikavimo modelių pagalba, ši koncepcija veikia kaip savotiškas „saugiklis“, neleidžiantis išvengti baudžiamosios atsakomybės. LR BK nenumato galimybės taikyti juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę tais atvejais, kai nei vieno iš vadovujančias pareigas juridiniame asmenyje einančių asmenų, darbuotų ar atstovų veika neatitinka LR BK specialiojoje dalyje numatytus nusikalstamos veikos požymius. Atvirkščiai, baudžiamasis įstatyme numatyta, kad juridinis asmuo atsako už fizinio asmens padarytą veiką (LR BK 20 straipsnio 2 - 3 dalies nuostatos), todėl, autorės nuomone, dirbtinis kelių asmenų kaltės „sujungimas“ yra nesuderinamas su Lietuvos baudžiamuoju įstatymu.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI:

1. Istorinis juridinio asmens teisinės atsakomybės klausimas yra glaudžiai susijęs su juridinio asmens prigimties teorijų aiškinimu. *Fikcijos, realybės, agregato* ir *juridinio asmens neigimo* teorijos yra pagrindinės, didžiausią įtaką juridinio asmens formavimuisi turėjusios teorijos.
2. Vėlyvą juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymą iš esmės lėmė keturios pagrindinės priežastys: pirmoji, susijusi su *societas delinquere non potest* doktrinos dominavimu bei juridinio asmens, kaip *persona ficta*, traktavimu. Antroji priežastis – vyraujančios klasikinės baudžiamosios mokyklos išplėtotą psichologinės kaltės koncepcija. Trečioji priežastis – *ultra vires* doktrinos dominavimas. Ketvirtoji, susijusi su baudžiamojo proceso ypatumais (juridinio asmens negalėjimas stoti prieš teismą ar atlikti laisvės atėmimo bausmę).
3. Juridinis asmuo yra specifinis nusikalstamos veikos ir baudžiamosios atsakomybės subjektas, galintis veikti kaltai ir valingai. Juridinio asmens kaltės klausimą darbo autorė siūlo spręsti atsižvelgiant į vadovo kaltės arba strateginės kaltės koncepcijas.
4. Šiuo metu egzistuoja du principai, kurių pagrindu juridiniai asmenys gali būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn: išvestinis nusikalstamos veikos ir kaltės priskyrimo principas (angl. *derivative principle of attribution*) bei tiesioginis nusikalstamos veikos ir kaltės priskyrimo principas (angl. *direct principle of attribution*). Atsižvelgiant į tai, kuris iš dviejų principų yra taikomas, išskiriami trys pagrindiniai juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės modeliai, būtent – *respondeat superior*, identifikavimo bei visumos (kolektyvinės kaltės).
5. Lietuvos baudžiamajame įstatyme yra numatyti netiesioginės atsakomybės (LR BK 20 straipsnio 3 d.) bei identifikavimo (LR BK 20 straipsnio 2 d.) juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės modeliai, tačiau taikomas tik identifikavimo modelis. Autorės nuomone, visumos arba kolektyvinės kaltės modelis, atsižvelgiant į dirbtinį jo pobūdį, Lietuvoje negalėtų būti taikomas.

ANOTACIJA

Magistro baigiamojo darbo tikslas – vadovaujantis privalomais ir rekomendacinio pobūdžio tarptautiniais, Europos Sąjungos, Lietuvos ir užsienio valstybių teisės aktais, teismų praktika bei teisės doktrina, atskleisti juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės modelio teorinius bei praktinius ypatumus. Pirmoje baigiamojo darbo dalyje buvo analizuojami ir vertinami juridinio asmens teisinio statuso formavimosi ypatumai Lietuvos ir užsienio valstybių teisėje. Antroje dalyje lyginamuoju aspektu nagrinėjama juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrinų sklaida ir praktinės baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo problemos anglo-saksų ir kontinentinės teisės tradicijų šalyse. Trečioje dalyje iškelta juridinio asmens kaltės nustatymo problema ir pateikiami galimi problemos sprendimo būdai.

Pagrindinės sąvokos: baudžiamoji teisė, juridinis asmuo, baudžiamosios atsakomybės modelis, juridinio asmens kaltė.

ANNOTATION

The ultimate goal of the master thesis is to disclose practical and theoretical aspects of the model for imposing criminal liability on legal persons in accordance with the mandatory and non-mandatory international, European Union, Lithuanian and foreign laws, jurisprudence and legal doctrine. The first part of the final review deals with the historical evaluation of the legal entity and its legal status in Lithuania and other countries. The second part examines the comparative aspects of the criminal legal doctrine dissemination and its practical application problems in continental and common law systems. The third part of the final review is dedicated to the fault problem of juridical person.

Key words: criminal law, juridical person, model for imposing criminal liability, corporate fault.

SANTRAUKA

Magistro baigiamajame darbe analizuojamas juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės modelis ir praktinis jo įgyvendinimas Lietuvos ir užsienio valstybių baudžiamojoje teisėje. Nors juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės aspektai užsienio valstybių (Anglija, Jungtinės Amerikos Valstijos) teisės doktrinoje pradėti gvildinti dar XIX amžiaus antroje pusėje, iki šiol nėra vieningos nuomonės dėl juridinio asmens gebėjimo būti nusikalstamos veikos subjektu, t. y., gebėjimu veikti kaltai ir valingai. Užsienio valstybėse, kuriose juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė pradėta taikyti pirmiausia (Anglija, Jungtinės Amerikos Valstijos, Kanada, Australija) turi sukaupusios gausią teismų praktiką bei teisės doktriną šiuo klausimu, tuo tarpu valstybės, kurios juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės institutą įtvirtino visai neseniai, šiuo klausimu iki šiol stokoja teisės doktrinos ir išsamios teismų praktikos.

Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės modelio tyrimą sudaro trys dalys. Pirmoje dalyje atskleidžiamos pagrindinės juridinio asmens prigimties aiškinimo teorijos, juridinio asmens, kaip baudžiamosios atsakomybės subjekto, samprata ir požymiai, lyginamuoju – istoriniu aspektu apžvelgiama ir lyginama juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės instituto raida anglo-saksų bei kontinentinės teisės tradicijų šalyse. Antroji magistro baigiamojo darbo dalis skirta juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrinų apžvalgai bei praktiniam juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės modelio įtvirtinimui Lietuvos ir užsienio valstybių baudžiamojoje teisėje. Šioje dalyje teoriniu ir praktiniu aspektais aptariamos trys pagrindinės juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrinos, būtent – netiesioginės atsakomybės, identifikavimo bei visumos (kolektyvinės kaltės), išskiriant svarbiausius jų taikymo ypatumus bei probleminius aspektus. Trečioje dalyje analizuojama juridinio asmens kaltės nustatymo problema bei pateikia galimi šios problemos sprendimo būdai.

Magistro baigiamajame darbe vadovaujamosi privalomais ir rekomendacinio pobūdžio tarptautiniais, Europos Sąjungos, Lietuvos ir kitų valstybių teisės aktais, Lietuvos ir užsienio valstybių baudžiamosios teisės doktrina bei teismų praktika. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės modelio problematikai, skirtingai nei Jungtinėse Amerikos Valstijose, Anglijoje, Kanadoje ar Australijoje, skiriama mažai dėmesio, šiame baigiamajame darbe daugiau buvo vadovaujamosi užsienio baudžiamosios teisės doktrina.

SUMMARY

Master's degree thesis analyses the model for imposing criminal liability on juridical persons and its practical implementation in Lithuanian and foreign criminal law. The question concerning the criminal responsibility of juridical persons was firstly issued in the middle 19th century in England and United States of America. However, there is still no consensus among different states on the juridical entity's ability to be a subject of criminal law. The main concern is related to the intent and will of the juridical person. Foreign countries, in particular England, United States, Canada and Australia, have built up an extensive case law and legal doctrine on the criminal liability of legal persons. Meanwhile other countries, that adopted corporate criminal liability in the past few years, still lack a comprehensive legal doctrine and case law.

The scientific work is divided into three parts. The first part analyses the historical nature of a juridical person and the concept of juridical person as the subject of criminal law. This part also overviews the genesis of corporate criminal liability in the Anglo-Saxon and Continental countries. The second part is devoted to the corporate criminal liability doctrines and its practical implementation in Lithuanian and foreign criminal law. This part also covers both theoretical and practical aspects of *respondeat superior*, identification and collective knowledge legal doctrines. The third part examines legal difficulties in defining the corporate *mens rea* and provides some possible solutions.

The analysis is based on mandatory and non-mandatory international, European Union, Lithuanian and foreign laws, jurisprudence and legal doctrine. Considering the fact, that the question of corporate criminal liability has not been properly examined in Lithuanian law doctrine yet, the author refers to the legal doctrine of United States, England, Canada and Australia.

LITERATŪRA

I. NACIONALINIAI TEISĖS AKTAI

1.1. Lietuvos Respublikos norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr.33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 1961, Nr.18-147.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr.89-2741.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr.37-1341.
5. Baudžiamojo kodekso 8(1), 11(1), 45, 53(1), 232 (1), 232 (2), 232 (5), 232 (8), 312, 321 (2) straipsnio pakeitimo, 232 (3) straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir kodekso papildymo 340 (1) straipsniu įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 123-5544.
6. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr.15-555.
7. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 64-1914.
8. Lietuvos Respublikos individualių įmonių įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr.112-4991.
9. Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr.25-745.
10. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas „Dėl rekomendacijų dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 173-6429.

1.2. Kitų valstybių norminiai teisės aktai

11. Wetboek van Strafrecht // Prieiga per internetą: http://wetten.ove.rheid.nl/BWBRO001854/geldigheidsdatum_03-11-2010 [žiūrėta: 2010 11 10]
12. Burgerlijk Wetboek // Prieiga per internetą: <http://www.wetboek-online.nl/wet/Burgerlijk%20Wetboek%20Boek%202.html> [žiūrėta: 2010 10 10]
13. Canada Criminal Code // Prieiga per internetą: <http://laws-lois.justice.gc.ca> [žiūrėta 2010 10 05]
14. Australia Criminal Code Act, 1995 // Prieiga per internetą: <http://www.comlaw.gov.au/comlaw/management.nsf/lookupindexpagesbyid/IP200401867> [žiūrėta 2010 10 05]

15. Criminal Code of the Republic of Estonia (est. Karistuseadustik) // Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/33> [žiūrėta: 2010 10 10]
16. United States Federal Sentencing Guidelines Manual § 8A 1.1., 2010. Prieiga per internetą: http://www.ussc.gov/Guidelines/2010_guidelines/ToC_PDF.cfm [žiūrėta: 2010 10 10]
17. Gesetz über Ordnungswidrigkeiten // Prieiga per internetą: http://www.gesetze-im-internet.de/owig_1968/index.html [žiūrėta: 2010 10 10]
18. Criminal Code of the French Republic. Prieiga per internetą: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [žiūrėta 2010 10 10]

II. TARPTAUTINIAI IR EUROPOS SAJUNGOS TEISĖS AKTAI

19. 1995 m. liepos 26 d. Konvencija dėl Europos Bendrijų finansinių interesų apsaugos, parengta vadovaujantis Europos Sąjungos sutarties K.3 straipsniu // Valstybės žinios, 2004, Nr. 112 – 4178.
20. Treaty of Amsterdam // Official Journal C 340 of 10 November 1997 / Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11997D/htm/11997D.html> [žiūrėta: 2010 06 14].
21. 2001 m. gegužės 28 d. Tarybos pagrindų sprendimas skirtas kovai su sukčiavimu negrynosiomis mokejimo priemonėmis ir jų klastojimu (2001/413/TVR) // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001F0413:LT:HTML> [žiūrėta: 2010 08 05]
22. 2004 m. spalio 25 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2004/757/TVR, nustatantis būtiniausias nuostatas dėl nusikalstamų veikų sudėties požymių ir bausmių neteisėtos prekybos narkotikais srityje // <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32004F0757:LT:HTML> [žiūrėta 2010 10 05]
23. International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism // Prieiga per internetą: <http://www.un.org/law/cod/finterr.htm> [žiūrėta: 2010 06 14]
24. The United Nations Convention against Transnational Organized Crime // Prieiga per internetą: <http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CTOC/index.html> [žiūrėta: 2010 06 14]
25. Criminal Law Convention on Corruption // Prieiga per internetą: <http://conventions.coe.int/treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=173&CL=ENG> [žiūrėta: 2010 06 14]

26. Council of Europe Recommendation (81) 12 on Economic Crime // Prieiga per internetą: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=600157&SecMode=1&DocId=672338&Usage=2> [žiūrėta 2010 06 14]
27. Council of Europe Recommendation No. R (88)18 Concerning liability of enterprises having legal personality for offences committed in the exercise of their activities. Prieiga per internetą: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=233230&SecMode=1&DocId=698704&Usage=2> [žiūrėta 2010 06 14]
28. Legislative guides for the Implementation of the United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the protocols Thereto // Prieiga per internetą: http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CTOC/legislative-guide.html#_Full_Version_2 [žiūrėta 2010 06 14]

III. LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCINIO TEISMO NUTARIMAI, IŠVADOS IR SPRENDIMAI

29. 2002 m. lapkričio 25 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalis, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio (2000 m. kovo 16 d. redakcija) 1 dalis 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio (1999 m. gruodžio 16 d. redakcija) 1 dalies 5 punkto bei 5 punkto 23 straipsnio (1994 m. gruodžio 21 d., 2000m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios, 2002, Nr. 113-5057.
30. 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. balandžio 11 d. dekreto Nr. 40 “Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 16 straipsnio 1 daliai” // Valstybės žinios, 2003, Nr. 124-5643.
31. 2009 m. birželio 8d. nutarimas “Dėl kai kurių Baudžiamojo kodekso nuostatų, reglamentuojančių juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę“. Valstybės žinios, 2009-06-11, Nr. 69-2798.
32. 2009 m. birželio 8 d. nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004

m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2009, Nr. 69-2798.

IV. TEISMŲ PRAKTIKA

1.1. Lietuvos teismų praktika

33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. balandžio mėn. 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-269/2010.
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. lapkričio mėn. 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-511/2010.
35. Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. kovo mėn. 20 d. nuosprendis, priimtas baudžiamojoje byloje Nr. 1A-179/2010.
36. Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. balandžio mėn. 2 d. nutartis, priimta baudžiamojoje byloje Nr. 1A-116/2010.
37. Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. gegužės mėn. 17 d. nuosprendis, priimtas baudžiamojoje byloje Nr. 1A-193/2010.
38. Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. gegužės mėn. 25 d. nuosprendis, priimtas baudžiamojoje byloje Nr. 1A-233/2010.
39. Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. lapkričio 5 d. nutartis, priimta baudžiamojoje byloje Nr. 1A-424/2010.
40. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2008 m. gruodžio mėn. 2 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-515-511-2008.
41. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. sausio mėn. 15 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-5-337/2009.
42. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. sausio mėn. 22 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1NS-16-349-2009.
43. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. rugsėjo mėn. 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-586-349/2010.
44. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2009 m. lapkričio mėn. 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-135-315/2009.
45. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. vasario mėn. 11 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-24-376/2010.
46. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. gegužės mėn. 20 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-34-51/2010.

1.2. Užsienio valstybių teismų praktika

47. *New York Central & Hudson River Railroad v. United States*, 212 U. S. 481 (1909).
48. *Tesco Supermarkets v. Natrass* [1972] AC 153.
49. *Trustees of Dartmouth College v. Woodward*, 17 U.S. (4 Wheat.) 518, 4 L. Ed. 629 (1819).
50. *People v. Corporation of Albany*, 11 Wend. 539 (N.Y., 1834).
51. *Susquehannah & Bath Turnpike Road Co. v. People*, 15 Wend. 267, 268 (N.Y. Sup. CT. 1836).
52. *McKim v. Odom*, 3 Bland (Md.) 407, 421 (1841).
53. *The Queen v. The Great N. of. England Ry. Co.*, 115 Eng. Rep. 1294, 1298 (Q. B. 1846).
54. *State v. Gilmore* (1852) WL 2109.
55. *Ashbury Railway Carriage and Iron Co. Ltd. v. Reiche*, (1875) LR 7 HL 653.
56. *Lennard's Carrying Co Ltd v Asiatic Petroleum Co Ltd* (1915) AC 705.
57. *Mousell Bros Ltd v London and North Western Railway Co* [1917] 2 KB 836.
58. *Standard Oil Co. and Pasotex Pipe Line Co. v. United States*. 307 F.2d 120 (5th Cir. 1962).
59. *United States v. Hilton Hotels Corp.*, 467 F.2d 1000 (9th Cir. 1972).
60. *R v. Andrews Weatherfoil Ltd* (1972) 56 Cr App R 31, 37.
61. *Unites States of America v. Automated Medical Laboratories, Inc.*, 770 F. 2d. 399. No. 84 - 5152(L). (4th Cir. 1985).
62. *United States v. One Parcel of Land Located at 7326 Highway 45 N.*, 965 F.2d 311, 316-18 (7th Cir.1992);
63. *Canadian Dredge & Dock Co. v. The Queen*, [1985] 1 S.C.R. 662.
64. *United States of America v. Nigel Potter; Daniel Bucci; and Lpri, LIc, F/k/a Burrillville Rasing Association, A/k/a Lincoln Park, A/k/a Lincoln Greyhound Park, A/k/a Lincoln Park, Inc.* F.3d. 9. (1st Cir. 2008).
65. *United States of America v. Nigel Potter; Daniel Bucci; and Lpri, LIc, F/k/a Burrillville Rasing Association, A/k/a Lincoln Park, A/k/a Lincoln Greyhound Park, A/k/a Lincoln Park, Inc.* F.3d. 9. (1st Cir. 2008). *U.S. v. Ionia Management.* WL 116966 (2th Cir. 2009).

V. SPECIALIOJI LITERATŪRA

66. Abramavičius A. et al. Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso komentaras. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
67. Abramavičius A., Mikelėnas V. Įmonių vadovų teisinė atsakomybė. – Vilnius, 1999.
68. Armalytė O., Pažūsis L. Anglų – lietuvių kalbų teisės žodynas. – Vilnius: Alma Litera, 1998.
69. Avi-Yonah R. S. The Cyclical Transformations of the Corporate Form: A Historical Perspective on Corporate Social Responsibility // University of Michigan Legal Working Paper Series. The John M. Olin Center for Law & Economics Working Paper, 2005.
70. Bikelis S. Tyčinė kaltė baudžiamosios teisės teorijoje ir teismų praktikoje: daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė. (01 S). Vilnius – : Mykolo Romerio universitetas, 2007.
71. Bitinaitė V. Mokomasis anglų-lietuvių kalbų teisės terminų žodynas. – Vilnius: Eugrimas, 1999.
72. Bratton W. The New Economic Theory of the Firm: Critical Perspectives from History // 41 Stanford Law Review, 1989.
73. Bucy P, Bucy H. Corporate Ethos: A Standard for Imposing Corporate Criminal Liability // 75 Minn. L. Rev., 1991.
74. Coffee, C. J. Corporate criminal liability: An introduction and Comparative Survey // Criminal Responsibility of Legal and Collective Entities / eds.: A. Eser, G. Heine, B. Huber. Freiburg im Bressgau, 1999.
75. Cohen A. Communal Legal Entities in a Muslim Setting Theory and Practice: The Jewish Community in Sixteenth-Century Jerusalem // 3 Islamic L. & Soc'y 75, 1996.
76. Diskant B. Comparative Corporate Criminal Liability: Exploring the Uniquely American Doctrine Through Comparative Criminal Procedure // 118 YALE L. J. 126, 170-71, 2008.
77. Drakšas R. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės problematika // Teisė. 2004.
78. French P. A. Collective and Corporate Responsibility // Columbia University Press, 1984.
79. Gruner R. S. Corporate Criminal Liability and Prevention // New York: Law Journal Press, 2004, § 2.03(1) 2-24.

80. Harbour J. L., Johnson, N. Y. Can a Corporation Commit Manslaughter? Recent Developments in the United Kingdom and the United States // Defence Council Journal, 2006.
81. Hartog H. Public Property and Private Power: The Corporation of the City of New York in American Law, 1730 – 1870. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1983.
82. Hefendehl R. Corporate Criminal Liability: Model Penal Code Section 2.07 and the Development in Western Legal Systems // Buffalo Criminal Law Review, Vol. 4, No. 1, 2000.
83. Herring Jonathan. Criminal law: Text, cases and materials 2nd edition. Oxford: Oxford University Press, 2006
84. Houston G. T. From Dickens to Dracula: Gothic, Economics, and Victorian Fiction (Cambridge Studies in Nineteenth-Century) // University of New Mexico, 2007.
85. Khanna V. S. Corporate Criminal Liability: What Purpose Does It Serve? // Harvard Law Review - Vol. 109, N 7, 1996.
86. Kvietkauskas V. Tarptautinių žodžių žodynas: Vilnius - Vyriausioji enciklopedijų redakcija. 1985 m.
87. Mellinkoff D. Mellinkoff's Dictionary of American Legal Usage // St Paul, Minn.: West Pub. C., 1992.
88. Mikelėnas V. Civilinė teisė. Vadovėlis. Kaunas: Vija, 1997.
89. Molan M. T. Sourcebook on Criminal Law. Second Edition, 2001.
90. Никифоров А. С. Юридическое лицо как субъект преступления и уголовной ответственности // Уголовное право, 2002.
91. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. – Vilnius: Justitia, 2009.
92. Radin M. The Endless Problem of Corporate Personality // Columbia Law Review. N 32, 1932.
93. Reilly. J. D. Murder, Inc.: The Criminal Liability of Corporations for Homicide // 18 Seton - Hall L. Rev. 378, 38, 1988.
94. Sinkevičius E. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė pagal 2000 m. Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą ir jos sąlygos // Teisė. Mokslo darbai, 2003, Nr. 48.
95. Streteanu F., Chirita R., Raspunderea penala a persoanei juridice, // Ed. Rosetti in colaborare cu F. Streteanu, 2002.
96. Soloveičikas D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai): monografija // – Vilnius: Justitia, 2006.

97. Soloveičikas D. Legal Person as Perpetrator: Developments from Company Law to Criminal Law // Teisė: mokslo darbai, 2003, Nr. 48.
98. Šulija G. Šulija V. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Vilniaus universitetas, 2003, Nr. 41 (33).
99. Talwar P. Corporate Crime // Adarsh Nagar, India: Isha Books, 2006.
100. Tikniūtė A. Juridinio asmens doktrina: šiuolaikinės tendencijos // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Mykolo Romerio universitetas, 2008, Nr. 2 (104)
101. Todarello V. Corporations don't kill people – people do: exploring the goals of the United Kingdom's corporate homicide bill // 22 N.Y.L. Sch. J. Int'l & Comp. L., 2003.
102. Tomasic R., Bottomley S., McQueen R. Corporations Law in Australia, 2th Edition. Sydney, Federation Press. 2003.
103. Vinogradoff P. Juridical Persons // 24 Colum. L. Rev. 594, 1924.

VI. INTERNETINIAI ŠALTINIAI

104. Amicus Brief // Prieiga per internetą: [http://www.nacdl.org/public.nsf/news/issues/amicus_attachments/\\$FILE/Ionia_Mgmt_Amicus.pdf](http://www.nacdl.org/public.nsf/news/issues/amicus_attachments/$FILE/Ionia_Mgmt_Amicus.pdf) [žiūrėta: 2010 10 11]
105. Australian Government, Australian Business Register, Australian Taxation Office // Prieiga per internetą: <http://help.abr.gov.au/content.asp?doc=/content/18257.htm> [žiūrėta: 2010 10 04]
106. Dejnožka J. Corporate Entity // Unpublished Book Manuscript, 2007 // Prieiga per internetą: http://members.tripod.com/~jan_dejnozka/ [žiūrėta: 2010 10 01]
107. Grasso M. J. The Seaman's Manslaughter Statute: An Old Tool Being Used Anew // Prieiga per internetą: <http://www.marinelink.com/news/article/the-seaman-s-manslaughter-statute-an-old-tool/309674.aspx> [žiūrėta: 2010 10 01]
108. Dictionary and Encyclopedia Directory // Prieiga per internetą: http://www.wordiq.com/definition/Legal_entity [žiūrėta: 2010 09 01]
109. Gordon P. Home Corpocracy: the Destruction of Capitalism and Democracy. Prieiga per internetą: <http://www.paulagordon.com/content/corpocracy-destruction-capitalism-and-democracy> [žiūrėta: 2010 11 20]
110. Ferenc S. Criminal Responsibility of Legal Persons in Hungary – Theory and (a Lack) of Practise. Prieiga per internetą: <http://www.upm.ro/proiecte/EEE/Conferenc es/papers/S1A38.pdf> [žiūrėta: 2010 09 20]

111. Fisse B. Reconstructing corporate criminal law: deterrence, retribution, fault and sanctions // 56 S. Cal. L. Rev. 1141 1982-1983 // Prieiga per internetą: http://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/scal56&div=43&g_sent=1&collection=journals [žiūrėta: 2010 10 14]
112. Grenier F. M. The King Can Do No Wrong // Prieiga per internetą: <http://www.robic.ca/publications/Pdf/046-FMG.pdf> [žiūrėta: 2010 09 05]
113. Hazlitt W. On Corporate Bodies // Prieiga per internetą: <http://grammar.about.com/od/classicessays/a/corporatebodieshazlittessay.htm> [žiūrėta: 2010 09 10]
114. James C. E., O'Toole B. D. Corporation Held Criminally Responsible for Misconduct of Low-Level Employees (2009) // Prieiga per internetą: http://www.martindale.com/legal-management/article_Williams-Mullen_650678.htm [žiūrėta: 2010 09 15]
115. Johnson R. A. Whistleblowing – When it Works and Why // Boulder: L. Rienner Publishers, 2003. Prieiga per internetą: http://books.google.lt/books?id=SwuCXfZn_kEC&printsec=frontcover&dq=whistleblowing&hl=lt&ei=W70MTd6IEdGj4QbZ7sSGAg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCUQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false [žiūrėta: 2010 10 10]
116. Leigh L. H. The Criminal Liability of Corporations and Other Groups: A Comparative View // The Michigan Law Review., Vol. 80, No. 7, Articles on Corporate and Organizational Crime, 1982 // Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/1288557> [žiūrėta: 2010 09 10]
117. Mokhiber R. Top 100 Corporate Criminals of the Decade // Corporate Crime Reporter. Prieiga per internetą: <http://www.corporatecrimereporter.com/top100.html> [žiūrėta: 2010 10 10]
118. Taylor C. Siemens faces \$538 in taxes, fines for 'black money' scandal, EDN. 2007 // Prieiga per internetą: http://www.edn.com/article/461178-Siemens_faces_538M_in_taxes_fines_for_black_money_scandal.php [žiūrėta 2010 09 14]
119. The Selected Writings and Speeches of Sir Edward Coke, ed. Steve Sheppard Indianapolis // Liberty Fund, 2003. Vol. 1. Prieiga per internetą: http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=912&chapter=61197&layout=html&Itemid=27 [žiūrėta: 2010 09 14]
120. Weissmann A., Ziegler R., McLoughlin L., McFadden // Reforming Corporate Criminal Liability to Promote Responsible Corporate Behaviour. Prieiga per internetą: http://lawprofessors.typepad.com/whitecollarcrime_blog/2008/10/reforming-corporo.html [žiūrėta 2010 09 14]